

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE PAZARLAMA
ANABİLİM DALI**

**BANKA KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice TORU

Balıkesir, 2017

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE PAZARLAMA
ANABİLİM DALI**

**BANKA KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice TORU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ferhat TOPBAŞ

Balıkesir, 2017

T.C.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

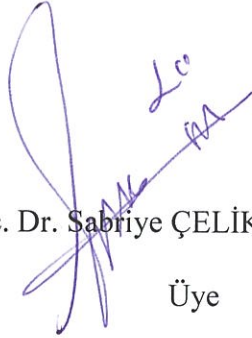
Enstitümüzün Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Anabilim Dalı'nda 201512555004 numaralı Hatice TORU 'nun hazırladığı "Banka Kredilerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 15.12.2017 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ ile karar verilmiştir.

Başkan

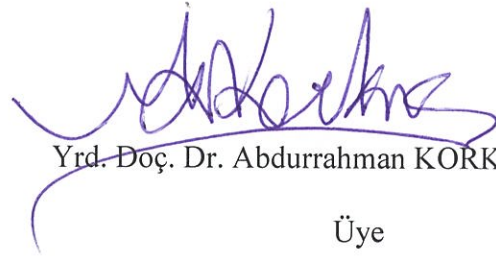
Doç. Dr. Ferhat TOPBAŞ

(Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Sabriye ÇELİK UĞUZ

Üye

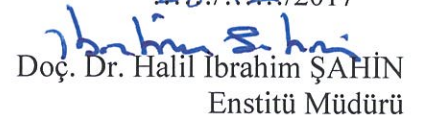

Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman KORKMAZ

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

28.12./2017

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Makro iktisat teorisindeki gelişmeler finansal araçların bir ülkede sadece işgücü başına üretim düzeyini etkilemekle kalmayıp aynı zamanda uzun dönemli büyüme oranlarını da etkilediğini göstermektedir. Mali sistemde faaliyet gösteren ve temel fonksiyonu aracılık olan finansman kurumları ekonomik büyüme açısından oldukça önemlidir. Gelişmiş ülkelerin finansal sistemleri incelendiğinde çok farklı yapıda ve çok fazla sayıda finansman sağlayan kurumların olduğu gözlenmektedir. Bu kurumlar arasında bankalar önemli bir yer tutmaktadır.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların büyük bir kısmı, geleneksel finansal aracılık kanalı olan bankacılığa odaklanmıştır. Finansal piyasalar ile reel piyasalar arasındaki etkileşim banka kredileri yoluyla gerçekleşmektedir ve banka kredilerindeki gelişme ekonomik büyüme sürecinde bireylerin ve firmaların gereksinim duyduğu finansman kaynağının temininde önemli bir rol üstlenerek ekonomik büyüme sürecine tüketici kredileri aracılığıyla ekonomide efektif talep oluşturmak ve ticari krediler vasıtasıyla finansal destekler sağlamaktadır.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 2002-2016 yılları arasında banka kredilerinin gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada krediler, ekonomik büyüme ve kredilerin ekonomik büyümeyi etkileme yönü ele alınmıştır. Bu bağlamda ERS (DF-GLS) Sınaması ve Johansen Eşbütünleşme analizleri yardımıyla Otomobil, Konut ve diğer kredilerin ekonomik büyüme ile eşbütünleşme ilişkileri incelenmiştir.

Yüksek lisans eğitimi boyunca desteğini esirgemeyen başta danışmanım Doç. Dr. Ferhat TOPBAŞ olmak üzere değerli hocalarım Doç. Dr. Mehmet Emin AKKILIÇ'a, Yrd. Doç. Dr. Volkan ÖZBEK'e ve Yrd. Doç. Dr. Sabriye ÇELİK UĞUZ'a Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman KORKMAZ'a, değerli yol göstericim Abdi YENER'e ve maddi

manevi her zaman arkamda olan çok değerli aileme ve eřim Hasan TELLAL'a sonsuz teřekkür ederim.

Hatice TORU

2017, Balıkesir

ÖZET

BANKA KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

TORU, Hatice

Yüksek Lisans, Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ferhat Topbaş

2017, 108 Sayfa

Bugüne kadar finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı birçok araştırmacı tarafından çalışmalara konu edilmiştir. Ancak araştırmacılar henüz bu ilişki ile ilgili bir fikir birliği içerisinde değillerdir. Çalışmaların büyük bir kısmında ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi etkilediği yönünde sonuçlara ulaşılrken bir kısmında finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bazı çalışmalarda ise bu etkileşimin çift yönlü olduğunu ileri sürülmüştür. Finansal gelişme, ekonomik gelişmenin önemli bir göstergesi olarak algılanmasına rağmen ampirik çalışmaların sonuçları, analizde kullanılan değişkenlerin içselliğine bir cevap verememesiyle birlikte nedensellik sorununa da bir çözüm getirmemektedir. Bu çalışma, Türkiye’de verilen banka kredilerinin Türkiye’nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkilerini araştırma konusu edinmiştir. Konunun seçilmesinin temel dayanağı, banka kredilerinin ekonomik büyümeye etkilerinin son 15 yıl içerisinde ne seyirde olduğunun incelenmesidir. Çalışmada öncelikle Türkiye’de yıllara göre üçer aylık veriler kullanılarak kredi hacminin gayri safi yurtiçi hâsılaya etkileri ele alınmış ve betimsel verilerden yola çıkılarak yıllara göre karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın analiz kısmında ise ERS (DF-GLS) Sınaması ve Johansen eşbütünleşme analizleri yardımıyla banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Modelin sonuçlarına göre kredi piyasalarının düzgün işlemesi hem ekonomik büyümeye ve hem de gelir dağılımının iyileşmesine olumlu katkılarda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Banka Kredileri, Eşbütünleşme Analizi

ABSTRACT

THE IMPACT OF BANK CREDITS ON ECONOMIC GROWTH

TORU, Hatice

Master, Department of International Trade and Marketing

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Ferhat Topbaş

2017, 108 pages

To date, the existence of the relationship between financial development and economic growth has been studied by many researchers. However, researchers are not yet in a consensus on this relationship. In a large part of the studies, economic growth has been influenced by financial development, while in some cases financial growth has been influenced by economic growth. In some studies it has been suggested that this interaction is bidirectional. Although financial development is perceived as an important indicator of economic development, the results of empirical studies can not answer the intrinsic value of the variables used in the analysis, but it does not provide a solution to the problem of causality. This study investigates the effects of bank loans given in Turkey on economic growth of Turkey. The mainstay of the election is to examine the effects of bank loans on economic growth over the past 15 years. In the study, the effects of credit volume on gross domestic product were analyzed by using three-month quarterly old data according to years in Turkey and compared with the years by descriptive data. In the analysis of the study, the effects of bank loans on economic growth were examined with the help of ERS (DF-GLS) and Johansen cointegration analyzes. According to the model's results, the smooth handling of credit markets has positive contributions, both to economic growth and income distribution improvement.

Keywords: Economic Growth, Bank Loans, Cointegration Analysis

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
ÇİZELGELER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR.....	xiii
1.GİRİŞ	1
1.1. Problem.....	2
1.2. Amaç.....	2
1.3. Önem	2
1.4. Varsayımlar	3
1.5. Sınırlılıklar.....	3
1.6. Tanımlar	4
2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ALANYAZIN	5
2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı	5
2.1.1. Ekonomik Büyüme Analizlerindeki Başlıca Kuramsal Yaklaşımlar	9
2.1.2. Ekonomik Büyüme Modelleri	10
2.1.2.1. Klasik Büyüme Modelleri.....	10
2.1.2.1.1. Adam Smith: İş Bölümü ve Büyüme.....	10
2.1.2.1.2. David Ricardo: Azalan Verimler, Bölüşüm ve Büyüme	12
2.1.2.1.3. Thomas Malthus: Nüfus ve Büyüme	13
2.1.2.2. Keynesyen Büyüme Modelleri	13
2.1.2.3. Neolasik Büyüme Modeli / Solow Büyüme Modeli	15
2.1.2.4. İçsel Büyüme Modelleri	17

2.1.2.4.1. Rebelo AK Modeli.....	17
2.1.2.4.2. Romer Modeli.....	18
2.1.2.4.3. Lucas Modeli	19
2.1.2.4.4. Schumpeter Modeli.....	20
2.2. Finansal Gelişme ve Türkiye’de Makroekonomik Yapı	21
2.2.1. Finansal Gelişme	21
2.2.2. Türkiye’de Makroekonomik Yapı	29
2.2.3. Tarihsel Süreçte Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi	29
2.3. Türkiye’de Banka Kredilerinin Gelişimi ve Ekonomik Büyümedeki Rolü	35
2.3.1. Kredi Tanımı	35
2.3.2. Türkiye’de Bankacılık ve Banka Kredilerinin Gelişimi	38
2.3.3. Türkiye’de Banka Kredilerinin Gelişimi.....	45
2.4. İlgili Alanyazın	54
3. YÖNTEM.....	64
3.1. Araştırmanın Modeli	64
3.2. Evren ve Örneklem/Araştırma Grubu	64
3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri.....	65
3.4. Veri Toplama Süreci.....	65
3.5. Verilerin Analizi.....	66
3.5.1. Çalışmada Kullanılan Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	66
3.5.2. Kredi Büyüme İlişkisinin Analizi.....	67
3.5.2.1. Birim Kök Analizi	67
3.5.2.1.1. ERS (DF-GLS) Sınaması	68
3.5.2.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi	69
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	72
4.1. Serilerdeki Trend Yapısı ve Hodrick-Prescott Filtreleme Analizi Sonuçları.....	72

4.2. Durağanlık Sonuçları.....	74
4.3. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	75
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	82
5.1. Sonuçlar.....	82
5.2. Öneriler.....	83
KAYNAKÇA	85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. 1970-1990 Yılları Arası Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Seyri.	26
Şekil 2. 1990 Yılı Sonrası Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Seyri.	28
Şekil 3. 1950-1998 Yılları Arası Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları Seyri	31
Şekil 4. 1999 Yılı Sonrası Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları Seyri ...	32
Şekil 5. 1961-2016 Yılları Arası Bankaların Ortalama Şube Sayısı Seyri	42
Şekil 6. 1961-2016 Yılları Arası Banka Şubeleri Ortalama Personel Sayısı Seyri	45
Şekil 7. 1986-2000 Yılları Arası Yurtiçi Kredi Hacmi Seyri	47
Şekil 8. 2001 Yılı ve Sonrası Yurtiçi Kredi Hacmi Seyri.....	48
Şekil 9. Finansal Piyasaların Ekonomik Büyüme Etkileme Süreci	56
Şekil 10. Gelir Değişkeni Hodrick-Prescott Filtreleme Grafiği.....	72
Şekil 11. Oto Değişkeni Hodrick-Prescott Filtreleme Grafiği.....	73
Şekil 12. Ev Değişkeni Hodrick-Prescott Filtreleme Grafiği	73
Şekil 13. Dig Değişkeni Hodrick-Prescott Filtreleme Grafiği.....	74
Şekil 14. Eşbütünleşme İlişkisi	77
Şekil 15. VAR Modeli Duraganlık Grafiği.....	79

ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1. 1970-1990 Yılları Arası Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları.	25
Çizelge 2. 1990 Yılı Sonrası Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları.....	27
Çizelge 3. 1950-1998 Yılları Arası Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları	30
Çizelge 4. 1999 Yılı Sonrası Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları	32
Çizelge 5. 1961-2016 Yılları Arası Bankaların Ortalama Şube Sayısı.....	41
Çizelge 6. 1961-2016 Yılları Arası Banka Şubelerindeki Ortalama Personel Sayısı	44
Çizelge 7. 1986-2000 Yılları Arası Yurtiçi Kredi Hacmi.....	46
Çizelge 8. 2001 Yılı ve Sonrası Yurtiçi Kredi Hacmi	48
Çizelge 9. Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler.....	66
Çizelge 10. DF-GLS Birim Kök Testi Sonuçları (Elliott-Rothenberg-Stock DF-GLS test istatistiği).....	74
Çizelge 11. Trace İstatistiğine Göre Sınırsız Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	75
Çizelge 12. Max-Eigen İstatistiğine Göre Sınırsız Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	75
Çizelge 13. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	78
Çizelge 14. Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları	80
Çizelge 15. Hata Düzeltme Modeli Değişen Varyans Testi Sonuçları.....	80

Çizelge 16. VEC Artık Normallik Testi Sonuçları	81
--	-----------

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller (Genişletilmiş Dickey Fuller)
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BİST	: Borsa İstanbul
DF	: Dickey Fuller
DPT:	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECM	: Error Correction Model (Hata Düzeltme Modeli)
GEG	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MDP	: Menkul Değerler Portföyü
M.Ö	: Milattan Önce
M2	: Geniş Tanımlı Para Arzı
NYSE	: New York Borsası

OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
SBM	: Solow Büyüme Modeli
SMH	: Safi Milli Hâsıla
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TCMB-EVDS	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası- Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
TL	: Türk Lirası
TP	: Türk Parası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: United States Dollar (Amerikan Doları)
VAR	: Vector Autoregressive Model (Vektör Otoregresif Model)
VECM	: Vector Error Correction Models (Vektör Hata Düzeltme Modeli)
YP	: Yabancı Para

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme kavramı iktisadi ve toplumsal açıdan önemli bir kavramdır. Finansal piyasalar ile reel piyasalar arasındaki ilişkinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin giderek önem kazandığı günümüzde banka kredilerinin ekonomik büyümeye önemli katkılar sağladığı bilinmektedir.

Finansal piyasalar ile reel piyasalar arasındaki etkileşimi sağlayan en önemli aktörlerden birisi de bankalardır. Bankacılık sektörünün kurumsal gelişimi, yatırım yapma yeteneğine ve bilgisine sahip girişimcileri finanse ederek, ekonomik büyümenin en önemli sorunu olan sermaye yetersizliğine çözüm sağlayabilmektedir.

Banka kredilerinin gelişmesinin ve hacminin artmasının ekonomide sağladığı iki yönlü faydadan söz edebiliriz. Birincisi yatırım yapma eğiliminde olan, fakat öz sermayesi yetersiz olan girişimcileri finansal olarak destekleyerek, ekonomide yatırımların artmasına neden olması ve ikinci olarak ise tüketim eğilimi olan, fakat yeteri kadar gelire sahip olmayan kişilere gelir transfer ederek ekonomide toplam talebin artmasına katkı sağlamasıdır.

Bu çalışmanın amacı Johansen Eşbütünleşme modelinin uyumlu bir biçimde Türkiye ekonomisinde banka kredilerinin artışının ekonomik büyüme sürecinde olumlu bir etkiye sahip olup olmadığını araştırmaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, ekonomik büyüme kavramı ele alınmıştır. Ekonomik büyüme bir ekonomide belirli bir dönemde meydana gelen reel gayri safi yurtiçi hâsiladaki artışı ifade eder. Bu bölümde ekonomik büyüme ile ilgili tartışmalar, ekonomik büyüme modelleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise finansal gelişme kavramına yer verilmiş ve ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki etkileşim incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde tarihsel süreç içerisinde Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde durulmuş ve Türkiye'de bankacılık sistemi ve banka kredilerinin gelişimine ilişkin bir inceleme yapılmıştır. Bu bölümde 1986 yılından günümüze kadar geçen süreç içerisinde Türkiye ekonomisinde banka kredilerinin gelişimi incelenmiş ve süreç içerisinde Türkiye ekonomisinin gelişmesi çizelgeler ve şekiller yardımıyla ifade edilmiştir.

1.1. Problem

Günümüze kadar pek çok çalışmada ekonomik büyüme ve kredi ilişkisi ele alınmış, kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ancak ortak bir fikir birliğine varılamamıştır. Kredilerin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olduğunu öne sürenlerin yanı sıra herhangi bir etkisinin olmadığını öne sürenler de olmuştur. Buradan yola çıkarak araştırmanın temel problemini, banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olup olmadığı ve varsa bu etkinin nasıl ve ne yönde olduğu; daha özele inilerek banka kredilerinin türlerinden olan taşıt kredileri, konut kredileri ve diğer kredilerin bu etkiye katkısı oluşturmaktadır.

1.2. Amaç

Araştırmanın temel amacı, banka kredileri ile ekonomik büyümeyi temsil etmek üzere kullanılan gayri safi milli hâsıla arasındaki ilişkiyi üç aylık verileri kullanmak suretiyle analiz ederek Türkiye'deki banka kredilerinin 2002-2016 yılları arasında kalan dönem için kısa ve uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ERS (DF-GLS) Sınaması ve Johansen Eşbütünleşme modeli kullanarak ortaya koymaktır.

1.3. Önem

Bir ülkenin ekonomik büyümesi, ülke içerisinde kişi başına düşen gayri safi milli hâsılanın sürekli olarak artması anlamına gelmektedir ve bu artışın da bağlı olduğu

unsurlar vardır. Gelişmekte olan ülkeler açısından büyüme süreci içerisinde yaşanan finansman sorununu gidermek ve ihtiyaç duyulan kaynakların sağlanması için finansal piyasalar ile reel piyasalar arasında iyi bir etkileşime ihtiyaç vardır. Finansal piyasalar ile reel piyasalar arasındaki bu etkileşimi sağlayan unsurların başında da banka kredileri gelmektedir. Banka kredilerindeki gelişme, ekonomik büyüme süreci içerisinde bireylerin ve de firmaların ihtiyaç duyduğu finansman kaynağının temininde önemli bir rol üstlenerek ekonomik büyüme sürecine katkı sağlamaktadır.

Gelişmiş bir finansal sistemin varlığı, tasarrufların ekonomiye yönlendirilebilmesi için oldukça önemlidir. Ekonomik büyüme olarak nitelendirilen kişi başına reel hâsılada meydana gelen devamlı artış ülke ekonomileri için son derece önemlidir. Tanımdan da anlaşıldığı üzere kişi başına hâsılada meydana gelen bu artışın geçici olmaması önem taşımaktadır. Çalışmada son on beş yıl için Türkiye’de banka kredileri ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin hangi yönde ve güçte olduğu ortaya konulacaktır. Böylece Türkiye’de ekonomik büyümeye katkısı bakımından banka kredilerinin en etkin ve verimli hale getirilmesi için hangi hususlara dikkat edilmesi ve ne tür politikalar geliştirilmesi gerektiği ortaya konulacaktır.

1.4. Varsayımlar

Çalışmada Türkiye Bankalar Birliği’nden alınan konut kredilerinin, taşıt kredilerinin ve bankacılık sektörü yurtiçi diğer kredi hacmi verilerinin tüm kredi türlerini temsil ettiği varsayılmıştır. Ayrıca bu üç kredi türünün tüketimi ve reel yatırımı teşvik ettiği, bunun da ekonomik büyümeye olumlu etki ettiği varsayılmıştır. Bunun yanı sıra ekonomik büyüme GDP değişimi ile ölçülmüştür.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma, kuramsal çerçeve olarak ulaşılabilen alanyazın; veri kaynağı olarak internet veri tabanları ve araştırma raporlarının yanı sıra kitaplar, makaleler, süreli

yayınlar, tezler ve bildirimler gibi bilgi kaynakları ile sınırlıdır. Kullanılan veri setinin başlıca kısıtı ise veri setine dâhil edilen ve alınan yurtiçi banka kredilerinin istatistikî verilerinin sınırlı oluşudur. Buradan hareketle 2002 yılından başlayarak 2016 yılı dâhil olmak üzere toplam on beş yıllık yurtiçi kredi hacmi verileri kullanılmıştır.

1.6. Tanımlar

Çalışmada, betimsel bölümde anlatılan banka kredileri değişkenleri ile gelir değişkeni kullanılmıştır. Banka kredileri değişkeni olarak, veri setine dâhil edilen yıllar itibariyle Türkiye'nin yurt içi kredi hacmi, kullanılan taşıt kredileri hacmi, kullanılan konut kredileri hacmi ve diğer kredilerin hacmi alınmıştır. Gelir değişkeni olarak ise Türkiye'nin 2002-2016 yılları arasındaki on beş yıllık süreç için kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla değerleri kullanılmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme, dünyadaki gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkeler için son derece önemli bir kavramdır. Alanyazında ekonomik büyüme ile ilgili birçok tanım bulmak mümkün olmakla birlikte temel olarak ekonomik büyüme, bir ekonomide belirli bir dönemde meydana gelen reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'daki (GSYH) artış şeklinde tanımlanmaktadır (Howitt ve Weil, 2008).

GSYH bir ekonomide belirli bir dönemde yerli ve yabancı herkes tarafından üretilen mal ve hizmetlerin parasal ifadesi olduğuna göre ekonomik büyüme, bir ülke ekonomisinde belirli bir dönemde üretilen toplam mal ve hizmet miktarındaki artış anlamına gelmekle birlikte, ekonomik büyümenin tanımlanmasında tarihsel süreçte farklı araştırmacılar ve farklı iktisadi yaklaşımlar alternatif tanımlar yapmışlardır (Üzümcü, 2012). Ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme olgusu, iktisatçıların her dönemde en çok tartıştığı konular arasında yer almıştır.

1500 ile 1800'lü yıllar arasında yaklaşık üç yüz yıl süren, temel esası devlet idaresi olan merkantilizm döneminde doğal ekonomi anlayışı hüküm sürmüştü ve ekonomi politikası hem ekonominin hem de devletin birlikte büyümesini hedef almıştır. Ekonomik büyümenin kaynağının tarımsal üretim artışı olduğunu öne süren ve 1750'li yıllarda ortaya çıkan Fizyokrasi akımına göre ekonomideki yegâne verimli sektör tarım sektörüdür (Bocutoğlu, 2012). Fizyokratlar, devletin ekonomiye müdahalesine kesinlikle karşı çıkmışlar ve ekonomik faaliyetlerin tanrısal niteliğe sahip doğal düzen tarafından yürütüldüğünü ve dolayısıyla da devletin ekonomiye müdahalesine gerek olmadığını savunmuşlardır. Fizyokratlar bu durumu "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" (Laissez-faire, laissez-passer) cümlesiyle sloganlaştırmışlardır. Fizyokratların görüşleri klasik iktisatın da oluşumunda etkili olmuştur ve klasikler doğal düzen fikrinden

etkilenerek fayda ve karlarını maksimize edecek şekilde davranıldığı takdirde toplumun da faydasını maksimize edeceği anlamına gelen görünmez el görüşünü öne sürmüşlerdir.

Klasik okulun en önemli temsilcilerinden olan ve ekonomik büyüme ile ilgilenen ilk iktisatçı Adam Smith ekonomik büyümeyi, sermaye birikimi, iş bölümü ve uzmanlaşma kavramlarıyla açıklamaktadır. Smith'e göre ekonomik büyüme sınırsız bir olgu değildir ve ekonomik büyümenin tam zenginlik aşaması denilen bir üst sınırı vardır ki bu sınıra ulaşıncaya büyüme durur ve zenginliğin değişmediği durağan durum başlar Smith'in görüşlerinin en önemli özelliği ekonomik büyüme kavramının model olarak ilk kez incelenmesidir. Smith'e göre bir malın değerini o malın üretiminde kullanılan emek miktarı tarafından belirlenir. Smith'in bu emek-değer teorisini (Labor theory of value) Robert Malthus (1798) ve David Ricardo (1817) takip etmiş ve bu teori öncülüğünde çalışmalar yapmışlardır. Malthus analizlerinde nüfusun büyüme üzerindeki rolünü vurgularken, Ricardo büyüme modelini azalan verimler ve bölüşüm unsurlarını temel olarak oluşturmuştur (Ünsal, 2016).

Klasik büyüme modeline en büyük katkıyı yapan Ricardo, bir ekonomide yüksek kâr amacıyla daha fazla işgücü istihdam edileceğini ve buna bağlı olarak işgücü talebi artışının ücretleri de arttıracığını ve bunun nüfusun da artmasına neden olacağını, nüfustaki artışın da toplam gelir içindeki ücretin ve rantın payını arttıracığını ama kâr payını giderek düşüreceğini ve böylece yatırımların duracağını ve sistemin durgunluğa gireceğini ifade etmiştir (Taban, 2008).

1900'lü yılların başlarına gelindiğinde Avusturyalı Joseph Schumpeter ve Rus Alexandravich Feldman marjinalist devrimin etkisinde kalmadan ekonomik büyüme konusunda çalışmalar yapmışlardır. Schumpeter teknolojik ilerlemenin ve eksik rekabetin büyüme üzerindeki etkilerini incelerken, Feldman Kar Marx'ın emek değer teorisi temellerine dayandırdığı Kapital (1871) başlıklı eserinde geliştirdiği üretim şemasından faydalanarak yatırım önceliklerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen bir model oluşturmuştur. Schumpeter'e göre bir ekonominin dinamik gelişimini etkileyen unsurlar üretim faktörlerinin miktarındaki değişimler ve

yeniliklerdir. Schumpeter büyümenin temel nedeni olarak nüfustaki ve sermaye mallarındaki artışların değil, yenilikler olduğunu öne sürmüştür (Schumpeter, 1954). Bu öncü çalışmaları Roy Harrod ve Evsey Domar tarafından bağımsız bir biçimde geliştirilen neo-keynesyen büyüme modeli takip etmiştir. Harrod-Domar modeli, John Maynard Keynes'in 1929 dünya bunalımını açıklamayı amaçladığı "Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi" adlı eserinde (1936) ulaştığı "Piyasa mekanizması kendiliğinden tam istihdamı sağlamaz." tezinin büyüyen bir ekonomideki geçerliliğini araştırmıştır. Harrod ve Domar'ın iki ayrı çalışmasında ortaya konulan Harrod-Domar modelinde, Keynesyen düşüncenin bir ürünü olmakla birlikte Keynes'in statik büyüme analizi yerine dinamik bir büyüme analizi kullanılmıştır. Keynes, işsizliği dönemin en önemli sorunu olarak görmüştür ve analizinde önceliği işsizliğe vermiştir. Ayrıca yatırımların yalnızca gelir arttırıcı etkisi üzerinde durmuştur. Keynes'in modelinde göz ardı ettiği yatırımların kapasite arttırıcı etkisi ise Harrod-Domar analizinde yer almaktadır. İktisatçılar Harrod-Domar modelini modern büyüme teorisinin birinci dalgası olarak tanımlamışlardır (Harrod, 1939; Domar, 1946).

Modern büyüme teorisinin ikinci dalgası ise 1980'lerin ortalarına kadar büyüme teorisine hâkim olan Amerikalı iktisatçı Robert M. Solow'un büyüme modeli olarak kabul edilmiştir. Solow, ekonomik büyümenin kaynağının teknolojik ilerleme olduğunu savunmuştur. Temel olarak R. Solow'un 1956 yılında ortaya koyduğu "A Contribution To The Theory Of Economic Growth" (Ekonomik Büyüme Teorisine Bir Katkı) adlı çalışmasına dayanan Neo Klasik görüşe göre ekonomi dışı kapalı, tam rekabet ve istihdam şartları altındadır (Taban, 2008). Solow büyüme modelinin (SBM) temelini, girdilerin azalan verimlere sahip olduğu ve ölçeğe göre getirinin sabit varsayıldığı neoklasik üretim fonksiyonu oluşturmuştur. Solow'a göre başlangıçta GSYH'leri görece olarak düşük olan ülkeler, daha büyük büyüme oranlarına ulaşacaklardır. Yani işgücü başına daha az sermayeye sahip olan ülkeler, daha yüksek sermaye getiri oranına ve dolayısıyla da büyüme oranına sahip olacaklardır ve gelişmiş ekonomilerin ulusal gelirlerine yakınsayacaklardır (Solow, 1956). Solow modelinde, ekonomik büyümenin nasıl ortaya çıktığının açıklanmaması konusundaki yetersizlik 1980'lerin ortalarından sonra Paul Romer, Robert Lucas ve Robelo ve Aghion-Howitt öncülüğünde yeni

büyüme teorisi ve içsel büyüme teorisi adı verilen alternatif bir analiz geliştirilmesine neden olmuştur. Modern büyüme teorisinin üçüncü dalgası olarak kabul edilen yeni-içsel büyüme teorisi, iktisatçıların yeniden büyüme konusuna ilgi duymalarına yol açmıştır.

Lucas 1988 yılında Solow modelini beşeri sermayeyi kapsayacak biçimde genişletmek amacıyla geliştirdiği modelde, bireyin bilgi ve yeteneklerinin bütünü olan beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir ve fiziki sermaye birikimi ve teknolojik gelişme, okullaşma yoluyla beşeri sermaye birikimi ve yaparak öğrenme yoluyla beşeri sermaye birikimi olmak üzere üç model kurarak bunlar üzerinden ekonomik büyümeyi açıklamıştır. Lucas modelinde, büyüme farklılıklarının temeli olarak Becker'in ortaya attığı beşeri sermaye birikimi farklılığı ele alınmıştır. Lucas arz fonksiyonunda sadece fiyatlar genel düzeyindeki beklenmedik değişimler, toplam arzda dalgalanmalara neden olduğu için bu fonksiyona sürpriz arz fonksiyonu adı da verilmektedir (Lucas, 1998).

Solow modelinin azalan verimler kanununun geçerli olduğu yönündeki varsayımını benimseyen içsel büyüme modellerinden olan AK modeline göre fert başına çıktının teknolojik ilerleme olmadan sürekli olarak büyümesi, ekonominin teknoloji olmadan büyümesi mümkündür. Bu görüş AK modeli ile Solow modelinin sonuçları arasındaki en temel farktır (Ünsal, 2016).

Romer, Grossman ve Helpman, Aghion ve Howitt'in çalışmalarına dayanan AR-GE modelinde yeniliklerin büyümenin temel kaynağı olduğu öne sürülmektedir; uzmanlaşma sonucunda getirinin artacağı ve dışsallıkların oluşacağı, bu dışsallıkların da büyümeyi kaçınılmaz kılacağı vurgulanmaktadır (Üzümcü, 2012). Grossman ve Helpman, içsel teknolojik yeniliklerden kaynaklanan verimlilik artışlarının uzun dönemde büyümenin kaynağını oluşturduğunu öne sürmüşlerdir. İçsel büyümenin kaynağını, malların niteliğindeki iyileştirmelerin ve ürün çeşitliliğinin yol açtığı büyümenin oluşturduğunu savunmuşlardır (Taban, 2013). Aghion ve Howitt, Schumpeter'in görüşlerinden yola çıkarak teknoloji alanındaki yenilikleri ekonomi içindeki bir faktör olarak değerlendirmişlerdir; ayrıca Aghion ve Howitt'e göre büyüme

ise AR-GE sektöründe yaşanan rekabetle birlikte ortaya çıkan teknolojik yenilikler sonucunda meydana gelmektedir (Aghion ve Howitt, 1990). R.J. Barro, W.J. Baumol ise, kendi geliştirdikleri modellerine başlangıç beşeri sermaye stoku ve hükümet politikaları değişkenlerini de dâhil etmişlerdir (Baumol, 1986; Barro, 2001).

2.1.1. Ekonomik Büyüme Analizlerindeki Başlıca Kuramsal Yaklaşımlar

Ülke ekonomilerinde ekonomik büyümeyi etkileyen başlıca unsurlar bulunmaktadır. Bu faktörler arasında bir ülke için ekonomik ve iktisadi yönden anlamlı olanlar ve ölçülebilen faktörler milli gelir büyüklükleridir. Bunlardan başlıcaları Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH), Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) ve Safi Milli Hâsıla (SMH)'dir (Durukan, 2013).

Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH); Ülke ekonomisinde belirlenen bir dönem (genellikle bir yıl) için o dönemde üretilen nihai mal, ürün ve hizmet çıktılarının toplamının piyasa fiyatlarıyla çarpılıp, çıkan değerlerin hesaplanıp toplanmasıyla elde edilen bir büyüklük olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre ise ulusal ekonominin ulusal sınırlar içinde ve dışında yarattığı bir yıllık gelirdir.

Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)= GSYH+ Net Dış Alem Faktör Gelirleri

Gayri safi yurtiçi hâsılası (GSYH); Bir ülke sınırları içerisinde belli bir dönemde, üretilen tüm nihai mal, ürün ve hizmet çıktılarının para birimi cinsinden değerinin karşılığıdır. Gayri Safi Milli Hâsıla'dan farkı değer olarak alınan gelirlerin ülkemizin sınırları içinde elde edilmesidir. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla aynı zamanda o ülkede faaliyet gösteren yabancı ülke vatandaşlarının da ürettiği nihai mal ve hizmetleri de kapsar.

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) = Tarım + Sanayi + İnşaat + Ticaret + Ulaştırma, Haberleşme + Mali Kuruluşlar + Konut + Hizmetler Toplamı (Kamu ve Özel) + İthalat Vergisi

Safi Milli Hâsıla(SMH); GSMH'dan yıpranma payının çıkarılması ile elde edilen ekonomik büyüklüktür.

Safi Milli Hâsıla (SMH) = GSMH - Yıpranma Payı (Amortismanlar)

2.1.2. Ekonomik Büyüme Modelleri

2.1.2.1. Klasik Büyüme Modelleri

18. yüzyılın sonlarında 19. yüzyılın başlarında başlayan Klasik büyüme teorisi Adam Smith, Robert Malthus, David Ricardo ve Karl Marx tarafından geliştirilmiştir. Klasik çerçevenin özünde dinamik bir nitelik taşıdığı, ayrıca analizin kullandığı temel değişkenlerin, toplumsal ve kurumsal ilişkiler üzerine odaklanan yapısal nitelikteki değişkenler olduğu öne sürülmüştür. Büyüme sürecinde yaşanacak olan durgunluğu olumsuz bir durum olarak nitelendiren Robert Malthus ve David Ricardo kötümser klasikler olarak adlandırılmışlardır (Kıraçlar, 2005).

2.1.2.1.1. Adam Smith: İş Bölümü ve Büyüme

İktisadi büyüme olgusunu inceleyen ilk iktisatçı olan Adam Smith, “Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Deneme” adlı çalışmasında ortaya koyduğu ekonomik büyüme üzerine geliştirdiği büyüme modelinde, ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlerin ve büyümeyi sağlayan politika tedbirlerinin arasında kişisel çıkar, işbölümü ve üretim fonksiyonunu da ele almıştır.

Smith'e göre zenginliğin temelinde iş bölümü vardır; ayrıca iş bölümü emeğin verimliliğini belirler ve iş bölümü arttıkça emeğin verimliliği de işçi başına üretim miktarı da artar. İş bölümü, yol açtığı genel zenginliği amaçlayan herhangi bir bilinçli düşüncenin ürünü değil, mübadele etme eğiliminin bir sonucudur. Smith'e göre gelişme kendi kendini besleyen bir süreç olmakla beraber bu süreç içerisine giren ekonomilerde sermaye birikimi, nüfus ve gelir gittikçe artan bir hızla yükselir. Ancak artan verim

sonuna kadar devam etmez; bir süre sonra karlar sıfıra düşecek, sermaye birikimi ve bununla birlikte nüfus ve gelir artışı duracak ve buna bağlı olarak da ekonomi durgunluk safhasına girecektir (Smith, 1776).

Değerin tek ölçüsü olarak emeği kabul etmiş olmasına rağmen Smith, emek, sermaye ve toprak olmak üzere üç üretim faktörünün de varlığını kabul etmiştir.

Smith'in üretim fonksiyonu şu şekildedir:

$$Y=f(L,K,T)$$

Y = Çıktı L= Emek K= Sermaye T = Toprak

Fonksiyona bakıldığında çıktı miktarı, emek, sermaye ve toprak girdileriyle ilişkilidir. Aynı zamanda çıktıdaki artış nüfustaki artıştan, yatırımlar ve toprak miktarındaki artıştan da etkilenir ve bütün bunlar sonuçta verimliliğin artmasını sağlayacaktır. Adam Smith'e göre sermaye sabit ve değişir olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gayri safi hâsıladan sabit ve değişir sermayenin aşınma eskime payı çıkarıldığında net hâsılaya varılır ve net hâsıladan yapılan tasarruflar sermayeyi oluşturur. Hâsılayı yaratan sadece toprak değildir; emek ve yine emeğin yarattığı sermaye üretimde en önemli role sahiptir (Kıraçlar, 2005).

Smith'e göre iş bölümü ile birlikte her işçinin yalnız bir tek iş üzerine yoğunlaşması o işçinin becerisini artıracaktır ve buna bağlı olarak yapabileceği iş miktarını artıracaktır. Ayrıca bir işten başka bir işe geçerken yitirilen zamandan da tasarruf edilecektir (Tosun, 2016).

Smith'in büyüme teorisini özetleyecek olursak, ilk olarak emek artışını sermaye ve gelirdeki artışa bağlamaktadır. Buna göre; büyüyen bir ekonomide nüfus artacak, gerileyen ekonomide nüfus azalacak ve durgun bir ekonomide nüfus belli bir seviyede sabit kalacaktır. İkincisi ise ücret haddinin değişme seyri ile ilgilidir. Buna göre; büyüyen ekonomilerde yüksek ücretler olacak; düşük ücret gerileyen ekonomilerde bulunacak ve en az geçim ücreti durgun bir ekonominin özelliğini oluşturacaktır. Buna

bağlı olarak ücretlerdeki artışı sağlayan, milli servetin büyüklüğü değil fakat milli servetteki hızlı büyümedir. Yani ücretlerin en yüksek olduğu ekonomi, en zengin ekonomi olmayıp, en hızla gelişen ekonomidir. Çünkü emek arzı artan talebe hızla uymaya çalışmaktadır (Kıraçlar, 2005).

2.1.2.1.2. David Ricardo: Azalan Verimler, Bölüşüm ve Büyüme

Klasik büyüme teorisi çok sayıda klasik düşünürün fikirlerini yansıtmakla beraber en önemli katkıyı Ricardo yapmış olduğu için klasik büyüme teorisi, çoğunlukla Ricardo modeli başlığı altında incelenmektedir.

David Ricardo'nun büyüme modeli, azalan verimler ve fonksiyonel gelir dağılımı, gelirin ücret (işçiler), rant (toprak sahipleri) ve kâr (kapitalistler) biçimindeki ayırım üzerine kurmuştur. Ricardo'ya göre emeğin piyasa fiyatı ve doğal fiyatı olmak üzere iki ayrı fiyatı vardır. Buradan yola çıkarak piyasa ücret haddi, işçiye ödenen para miktarıdır ve emek arz ve talebi tarafından belirlenmektedir. Buna karşılık doğal ücret haddi, işçilerin çoğalıp azalmadan nesillerini koruma ve devam ettirmelerini sağlayan ücret haddidir (Ünsal, 2016).

Ricardo, uluslararası mübadelelerde tam rekabet koşullarının ülkeleri iş bölümü ve uzmanlaşmaya götüreceğini savunmuştur. Smith'in mutlak üstünlük teoremini, karşılaştırmalı üstünlük teoremiyle geliştirmiş ve bir ülkenin yalnızca mutlak olarak üstünlüğe sahip olduğu mallara değil karşılaştırmalı olarak üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşacağını ileri sürmüştür. Ayrıca Smith'in büyüme modeline, toprağın azalan getirisini dâhil ederek değiştirmiştir. Ricardo'nun modelinin temel hedefi çıktı büyüdükçe bunun görece dağılımındaki değişiklikleri göstermektir (Kıraçlar, 2005).

Özetle ele alacak olursak, bu model, büyüme ve bölüşümü birlikte ele almıştır ve büyümeyi faktör paylarının gelişimine bağlamıştır.

2.1.2.1.3. Thomas Malthus: Nüfus ve Büyüme

Malthus, büyüme modelinin temellerini nüfus ve hâsıla-çıktı büyüme hızları arasındaki uyumsuzluk üzerine kurmuştur. Malthus'a göre insanın biyolojik üreme kapasitesi, geometrik bir artışa insan nüfusunu besleyen gıda maddelerinin üretimi ise, aritmetik bir artışa imkân vermektedir ve nüfus (N) kontrol edilmediği sürece geometrik hızla artar. Buna karşılık çıktı-reel hâsıla (Y) aritmetik hızla doğrusal olarak artmaktadır. Malthus, daha fazla arazinin üretime sokulabilmesinin ancak giderek artan maliyetlerle mümkün olabileceğini ve bu nedenle iktisadi hayatın doğasında azalan verimler kanunun yürürlükte olduğunu ileri sürmüştür. Malthus'a göre, bir ekonomide reel hâsıla-çıktı (Y), toprak ve işgücü kullanılarak üretilir. Toprağın miktarı sabit olduğundan reel hâsıla-çıktı miktarı işgücüne yani dolayısıyla da nüfusa bağlı olarak değişir ve üretim, buna bağlı olarak emeğin girdisine göre azalan ortalama verimlere tabidir.

$$Y = f(N)$$

Malthus'un nüfustaki ve çıktıdaki artışa ilişkin görüşleri, fert başına çıktının ($y=Y/N$) zaman içinde azalmasını göstermektedir. Malthus'un nüfusun yirmi beş yılda iki katına çıktığı yolundaki (sınırlayıcı olmayan) varsayımına göre fert başına çıktı 1948 yılında 1823 yılındakinin 0.11'i kadar olmuştur (Ünsal, 2016).

Özetle ele alacak olursak Malthus nüfus artış hızını kişi başına düşen hâsılaya bağlamıştır. Eğer fert başına hâsıla nüfus artış hızını sıfır kılan, nüfusun değişmemesine yol açan kritik bir değerden küçük ise nüfus artış hızının negatif olacağını ve dolayısıyla da nüfusun azalacağını öne sürmüştür.

2.1.2.2. Keynesyen Büyüme Modelleri

Harrod-Domar (Post-Keynesyen) Büyüme Teorisi

İki İngiliz iktisatçısı olan Sir Roy Harrod ile Evsey D. Domar tarafından birbirinden bağımsız olarak geliştirilen ve büyüme sürecini ilk kez sistematik bir biçimde inceleyen ekonomik büyüme modelidir. Dışsal büyüme teorileri olarak da

adlandırılan bu teoriler, büyümeyi ekonominin iç dinamiklerinden bağımsız olan değişkenler aracılığıyla açıklamaya çalışmışlardır ve gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanmanın ekonomik büyümeyi arttıracığını savunmuşlardır.

Model temel olarak Keynes'in gelir oluşumu teorisinin dinamik hale getirilmiş şeklidir. Keynes, yatırımların kapasite artırıcı etkisini dikkate almamıştır. Buna karşılık Harrod-Domar modeli, yatırımların gelir ve talep etkisi ile birlikte, kapasite oluşturuvcu etkisini de analize dâhil ederek ekonominin dengeli büyümesi için gerekli olan şartları ortaya koymuştur. Model, en basit şekliyle şu şekilde formüle edilebilir: (Harrod, 1939; Domar, 1946).

$$dY = 1/k \cdot I$$

dY=reel gelirdeki artış hızı (büyüme hızı)

k=sermaye/hâsıla katsayısı

I=GSMH'dan yatırıma ayrılan payı ifade etmektedir.

Harrod-Domar modeli, kısa dönemli Keynesgil yaklaşımların uzun dönemli büyüme sürecine uyarlanması çabaları sonucu ortaya çıkmıştır. Harrod ve Domar, ülke ekonomilerinin nasıl dengeli bir şekilde büyüebileceğini ve bu büyümenin nasıl sürekli hale getirilebileceğini açıklamaya çalışmışlardır. Harrod ve Keynes modellerinin arasındaki temel fark büyüme konusundadır. Harrod'a göre ekonomi sabit bir büyüme oranında dengeli bir şekilde büyüebilir iken Keynes'e göre bu durum ancak çok ciddi düzenlemeler sonucu ortaya çıkabilecek bir durumdur. Harrod'a göre, maksimum büyümeyi temsil eden doğal büyüme oranı ile gerekli büyüme oranı arasında da bir denge olmalıdır. Ancak doğal büyüme tam istihdamdaki bir ekonomide nüfus artışı, sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve toplumun çalışma ve boş zaman tercihine bağlı olduğu halde, gerekli büyüme daha çok beklentiler ve sermaye birikimine bağlıdır (Kıraçlar, 2005). Harrod'a göre, fiili büyüme hızının gerekli büyüme hızına eşit olduğu

durumda gerçekleşen büyüme istikrarlı olmayacaktır. Çünkü fiili büyüme hızının gerekli büyüme hızından çok az da olsa farklı olması halinde, fiili büyüme hızı gerekli büyüme hızına yaklaşmak yerine, ondan giderek uzaklaşacaktır ve ‘bıçak sırtı sorunu’ olarak adlandırılan sorun ortaya çıkacaktır (Tosun, 2016).

Domar ise modelinde yatırımların gelir artırıcı ve kapasite artırıcı olmak üzere iki etkisi olduğunu öne sürmüştür ve kapasite artırıcı etki ekonominin arz yönünü, gelir artırıcı etki ise ekonominin talep yönünü ilgilendirmektedir görüşünü öne sürmüştür. Domar büyümeyi yatırım, yatırımın potansiyel sosyal ortalama verimliliği ve çarpanın değerine bağlamıştır ve yatırımların gelir ve kapasite artırıcı etkisi olduğunu ve ayrıca dengeli büyümenin olabilmesi için bu iki etkinin birbirine eşit olması gerektiğini savunmuştur. Domar’ın modelinde ekonomi tam istihdam denge seviyesinde olmasıyla beraber fiyatlar genel düzeyi sabittir. Üretimde gerçekleşen bir artış zaman gecikmesi yaşanmadan, yatırım harcamalarını artırmakta, yatırım harcamalarında meydana gelen bu artış zaman gecikmesi yaşanmadan gelir artışına neden olmaktadır. Domar modelinde tasarruf eğilimi, sermaye-hâsıla oranı ve sermayenin verimliliği olmak üzere temelde üç kavram kullanılmıştır. Tasarruf eğilimi α ile gösterilmiş, S/Y : ortalama tasarruf eğilimini, $\Delta S/\Delta Y$: marjinal tasarruf eğilimini ifade etmektedir. Modelde ortalama tasarruf eğilimi ve marjinal tasarruf eğiliminin eşit olduğu varsayılmaktadır. Harrod ve Domar’ın modelleri arasındaki fark, Harrod’un eksik istihdamdan yola çıkarak tam istihdama ulaştıracak büyüme şartları üzerinde durmasıyken; Domar’ın tam istihdamdan yola çıkarak sürdürülebilir büyüme şartları üzerinde durması olmuştur. Harrod’un modelinde gerekli büyüme hızı, fiili büyüme hızı, doğal büyüme hızı olmak üzere üç tür büyüme hızı yer almaktadır (Harrod, 1939; Domar, 1946).

2.1.2.3. Neolasik Büyüme Modeli / Solow Büyüme Modeli

Neoklasiklere göre tasarruflar (S), milli gelirin (Y) fonksiyonudur. (s, tasarruf eğilimini göstermek üzere):

$$S = sY$$

Yatırım (I), sermaye stoğuna (K) yapılan net eklemelerdir ve tanım gereği tasarrufa eşittir.

$$\Delta K = I = S = sY$$

Ekonomide üretim (Y), belli bir teknolojiye göre belirlenen üretim fonksiyonuna bağlıdır. Üretim fonksiyonu birinci dereceden homojendir. Yani, sermaye ve emek kaç kat artarsa, üretim de o kadar genişler. Üretim fonksiyonunun bağımsız değişkenleri sermaye (K) ve emektir (L): (Kıraçlar, 2005).

$$Y = f(K,L)$$

Neoklasik büyüme modelinin yapısını ifade eden ölçeğe göre sabit getiri, tam rekabet ve dışsallıkların olmadığı varsayımı olmak üzere üç temel varsayımı vardır. Bu modelde; tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler üzerinde durulmuştur (Ünsal, 2016).

Neoklasik büyüme modeli yaptığı çalışmalar ve katkılar sayesinde Solow ile özdeşleşmiştir. Ekonomik büyümeyi neoklasik analiz üzerinden inceleyen Solow büyüme modelinde ekonomik büyümenin nedeni teknolojik gelişmelerdir ve bu modelde teknolojik gelişmeler dışsal bir değişkendir.

Harrod-Domar modelinin sermaye ve emek girdileri arasındaki ikamenin olmadığı yönündeki varsayımı Solow modeli tarafından benimsenmemiştir. Solow büyüme modelinde üretim fonksiyonundaki sermaye ve emek faktörlerinin birbirleri ile sürekli ve muntazam bir biçimde ikame edildikleri varsayılr. Solow, Harrod-Domar büyüme modelini “bıçak sırtı denge” olarak nitelendirmiştir. Bu modellerin üretim faktörleri arasındaki birleşim oranlarının sabit olduğu varsayımına dayandığını ve eğer bu varsayımlar terk edilirse; bu modellerin geçerliliğini yitireceğini öne sürmüştür.

Solow büyüme modelinde aileler-tüketiciler ve firmalar-üreticiler olmak üzere iki farklı karar birimi bulunmaktadır. Solow’a göre aileler-tüketiciler emek girdisi (L) yanında sermaye girdisinin (K) de sahibidirler. Dolayısıyla da aileler sahip oldukları

emek ve sermaye girdilerini sırasıyla belirli bir ücret haddi (w) ve belirli bir sermaye kiralama maliyeti (r) üzerinden firmalara kiraya verirler. Bu modelde ailelerin firmaların da sahibi olduğu varsayımı üzerinden hareketle ailelerin geliri (Y), emek geliri (wL) ve sermaye geliri (rK) toplamından ibaret olduğu varsayımı kabul edilmiştir.

$$Y = wL + rK$$

Model, piyasanın tam rekabet ve tam istihdamda olduğu varsayımlarını ve azalan verimler kanununu kabul etmektedir. Kapalı bir ekonomi (tasarruflar yatırımlara eşittir) ve tek bir mal üretildiğini varsayan modelde gelir (Y), tüketim (C) ve yatırımın (I) toplamına eşittir. Ayrıca bunların yanında dış ticaretin ve devlet harcamalarının da olmadığı varsayılmıştır (Solow, 1988).

2.1.2.4. İçsel Büyüme Modelleri

1980'li yıllarda Solow'un görüşlerinin aksine ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin sistemin içinde yer aldığını savunan ve "İçsel (endojen) Büyüme Teorileri" olarak adlandırılan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Öncülüğünü Romer (1986) ve Lucas'ın (1988) yaptığı İçsel büyüme modellerinin ortaya çıkış nedenlerinden biri, büyüme teorilerinin, pratikteki olaylarla özdeşleşmemesidir. Neo-Klasik büyüme modelleri sermayenin azalan getirisini kabul ederken, içsel büyüme modelleri beşeri sermayeyi de dâhil eden sermayenin artan getirisinin olabileceğini ve bu artan getirinin de uzun dönemde büyümeyi azaltmayacağını öne sürmüşlerdir (Kıraçlar, 2005).

2.1.2.4.1. Rebelo AK Modeli

1991 yılında Rebelo büyüme ile ilgili teorisinde ülkeler arasındaki büyüme oranındaki farklılıkların farklı ekonomi politikalarından kaynaklanabileceğini öne sürmüştür. Rebelo'ya göre gelir vergisindeki bir artış, özel sektörün yatırım aktivitelerini azaltacaktır ve bu da sermaye birikimi ve büyümede kalıcı bir gerilemeye neden olacaktır. Rebelo sürekli büyümenin, "çekirdek bir sermaye malının" dolaylı veya

dolaysız yeniden üretilemeyen bir faktör olmaksızın sabit getirili teknolojiyle üretilmesiyle mümkün olacağını savunmuştur. Solow büyüme modelinde tasarruf oranlarının dışsal-sabit olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca tasarruf oranı farklı değişkenler için sadece durağan durum düzey seviyelerini etkileyecek kapasitede olduğunu, büyüme oranını etkileyemeyeceğini savunmuştur. Rebelo'nun (1991) modeline göre ise, dışsal bir tasarruf oranı ile büyüme arasındaki ilişki; yüksek tasarruf oranları, yüksek büyüme oranları sonucunu doğuracağını öne sürmektedir (Taşar 2015).

AK modeli üretim fonksiyonu şu şekildedir:

$$Y = AK$$

Denklemden yer alan A terimi teknoloji düzeyini belirten pozitif bir sabittir ve bir birim sermaye ile üretilen çıktı miktarını, sermayenin ortalama ürününü temsil eder. AK modelinde ulaşılan tüm sonuçlar azalan verimler kanununun geçersiz olmasının, sermayenin marjinal ürününün sabit olmasının ürünüdür (Ünsal, 2016).

2.1.2.4.2. Romer Modeli

Paul M. Romer, 1986 yılında Kenneth Arrow'un 1962 yılında yayınladığı bir makaleden yararlanarak yeni bir model geliştirmiştir. Romer bu modelinde teknolojik ilerlemeyi bilgi stokundaki artış ve daha etkin üretmeyi mümkün kılan yeni bilgi diye tanımlamıştır. Solow modelinde olduğu gibi Romer'in modelinde de firmaların üretim faaliyetleri ölçeğe göre sabit getiriye tabidir. Bu modelde neoklasiklerin yakınsama hipotezi reddedilmiş ve teknolojik gelişmeler içselleştirilmiştir. Ayrıca üretim fonksiyonu artan verimler kanununa dayanmaktadır. Eğitim, sağlık, kültürel yapı, gelir dağılımı gibi etkenlerin uzun dönemde büyümeyi etkileyebileceğinin savunulmasıyla birlikte içsel büyüme teorisyenlerine göre devletin ekonomiye müdahalesinin de gerekli olduğu öne sürülmüştür (Romer, 1986).

Romer'in modelinin üretim fonksiyonunda emek(L), sermaye (K), teknoloji (A) ve beşeri sermaye (H) olmak üzere dört temel girdi bulunmaktadır. Ayrıca araştırma sektörü, ara mallar sektörü ve nihai mallar sektörü olmak üzere üç temel sektör bulunmaktadır (Kıraçlar, 2005).

Ayrıca AK modelinde olduğu gibi Romer'in modelinde de fert başına çıktı büyüme hızı başlangıç anındaki fert başına sermaye düzeninden bağımsızdır tezi savunulmaktadır. Buna bağlı olarak Romer modeli de AK modeli gibi koşullu veya koşulsuz yakınsama içermemektedir (Ünsal, 2016).

Romer'e göre teknolojik gelişme büyümenin ana dinamiğidir ve teknolojik gelişme, ekonomik karar birimlerini daha çok sermaye birikimine teşvik eder ve her ikisi birden, işgücü başına üretimin artması yönünde olumlu etkilerde bulunurlar. Romer'in büyüme modeline göre, piyasa genişledikçe AR-GE faaliyetleri ve büyüme artacaktır. Piyasa genişliği hesaplanırken nüfus ölçü olarak alınmamakla beraber onun yerine beşeri sermaye stoklarına bakılmaktadır. Beşeri sermaye stokunun büyük olduğu piyasalarda faaliyet gösteren firmaların ya da ülkelerin, daha hızlı bir büyüme göstereceği öne sürülmüştür (Kıraçlar, 2005).

2.1.2.4.3. Lucas Modeli

Robert Lucas'ın 1988 yılında, Solow modeline beşeri sermayeyi dâhil ederek oluşturduğu modelde üretim fonksiyonu şu şekildedir:

$$Y=F(K, Lh)$$

Buradaki Y terimi toplam çıktıyı, K sermayeyi ve L emeği temsil ederken h terimi işçi başına beşeri sermayeyi temsil etmektedir. Lucas modelinde, tek sektörlü bir ekonomide fiziksel sermaye ile birikim ilişkileri üzerinde durmuştur ve nüfus dinamiğini dışsal olarak ele almıştır. Lucas'a göre konjonktürel dalgalanmaları başlatan güç para

arzi şoklarıdır. Lucas, parasal şokların reel etkisinin olabileceğini ve dalgalanmalar yaratabileceğini farklı bir mekanizma ile göstermiştir ve genel denge çerçevesinde eksik bilgi nedeniyle parasal şokların geçici reel etkisinin olabileceğini öne sürmüştür (Lucas, 1988).

2.1.2.4.4. Schumpeter Modeli

Neoklasik düşünceden etkilenen Schumpeter'e göre her firma tam denge durumundadır; maliyetler gelire ve fiyatlar ortalama maliyete eşit ve net kârlar sıfırdır. Ekonomik Gelişme Teorisi (The Theory of Economic Development) ve İktisadi Devreler (Business Cycles) çalışmaları ile ekonomik sistemin dinamik mekanizmasını ortaya koymaya çalışmış ve kapitalist ekonomik sistemi analiz ederek sistem içinde var olan rekabetin yapısını açıklamaya çalışmıştır (Dolanay, 2009).

Klasik iktisatta teknolojinin "dışsal" bir değişken olduğuna dair görüşlerin terk edilerek onun yerine teknolojik gelişmenin "içselleştirilmesine" yönelik çalışmaların çıkış noktası Schumpeter'in analizleri olmuştur. Schumpeter, ekonomik büyümede teknolojik yeniliklerin önemine ilk olarak değinmiştir ve yeni ürünlere dayanan rekabetin, var olan ürünlerin fiyatlarındaki değişikliklere dayanan rekabetten daha önemli olduğunu savunmuştur (Schumpeter, 2003).

Schumpeter, yenilikçi firmaların ürettikleri yenilikleri, ekonomik büyüme ve refah artışının anahtarı olarak kabul etmektedir. Schumpeter'e göre ekonomik büyümenin temelinde otonom yatırımlar ve yeni teknolojik yatırımların yaygınlaştırılması yer almaktadır ve ekonomik büyümenin temel kaynağı hızlı büyüyen yeni sektörlerin ortaya çıkması ve gelişmesidir (Karaöz ve Albeni, 2003).

2.2. Finansal Gelişme ve Türkiye’de Makroekonomik Yapı

2.2.1. Finansal Gelişme

Bir ülke ekonomisinde üretilen çıktılardan elde edilen gelirlerin hepsi tüketilmez ve bir kısmı tasarrufa ayrılır. Tasarruf edilen bu kısımlar bireysel olarak yatırıma dönüştürülebileceği gibi kurum ve kuruluşlar aracılığıyla da yatırıma dönüştürülebilir. Finans sektörünün ortaya çıkış sebebi de bu tasarrufları yatırıma dönüştürme ihtiyacıdır.

Finans, Fransızca’dan türemiş bir kelime olup, para, mal, mali işler anlamlarını taşımaktadır. Finansın ve finansal piyasaların temeli İ.Ö. 1800 yıllarında, Babil Krallığı’nın Hammurabi Yasaları’na kadar dayanmaktadır. İlk opsiyon sözleşmesi, İ.Ö. 1000 yıllarında filozof Thales tarafından satın alınmıştır.

Finansal gelişme ise finansal sistemin büyüklük ve yapı itibariyle uğradığı değişmeyi ifade eder. Öncülüğünü E. Shaw’ın yaptığı bu görüş, finansal sistemdeki bu gelişmeyi finansal derinleşme kavramı ile açıklamaktadır. Shaw finansal derinleşmeyi, finansal aktif toplamının, finansal olmayan aktif toplamından daha hızlı gelişmesi şeklinde tanımlamıştır (Shaw,1973). Bir başka tanıma göre ise finansal derinleşme, finans sisteminin hangi ölçüde genişlediğini ve finansal araçların ne kadar çeşitlendiğini gösterir (Ergeç, 2004).

Lynch (1996) finansal gelişmeye ilişkin göstergeler olarak parasal büyüklüklerin, kredilere ilişkin büyüklüklerin ve sermaye piyasalarına ilişkin büyüklüklerin kullanılmasını önermektedir. Kar, Peker ve Kaplan (2008), finansal gelişme düzeyini ölçmek için hem parasal büyüklükler ve kredi büyüklükleri hem de sermaye piyasası göstergelerinden oluşan endeks önermektedirler.

Dünyadaki ekonomik ve finansal gelişmeler tarihsel süreç olarak incelendiğinde 1599 yılında ilk anonim şirket olan East India Company, İngiltere’de kurulmuştur. 1650’li yıllarda Japonya’da, konusu pirinç olan vadeli işlem piyasaları ortaya çıkmıştır. Günümüzde faaliyetini sürdürmeye devam etmekte olan Hudson’s Bay anonim şirketi

1670 yılında Kanada’da kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri(ABD)’nde 1690 yılında ilk kâğıt para ihracı gerçekleştirilmiş ve ilk menkul kıymet ihraçları 1720 yılında yapılmıştır. Günümüzün en büyük borsası olan New York Borsası (NYSE), 1792 yılında kurulmuştur. Finansal sisteme geçmişe doğru bakıldığında düzenli olarak kullanılan ilk sistemin altın standardına dayalı ödemeler sistemi olduğu görülmektedir. Bu sistem yaklaşık olarak 44 yıl uygulamada kalmıştır ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında yıkılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası 1920’li yıllarda ABD borsasının sürekli yükselmesi ve değer kazanması sonucu “Kara Perşembe” olarak anılan 24 Ekim 1929 Perşembe günü borsa, dibe vurmuştur. Bu süreç içerisinde birçok banka etkilenmiş ve buna bağlı olarak 4000’e yakın banka iflas etmiştir. Bunalımın etkileri II. Dünya Savaşı’na kadar yaklaşık 10 yıl sürmüştür. Ekonomik kriz farklı ülkelerde değişik tarihlerde sona ermiştir ve krizden ilk çıkan ülke Almanya olmuştur. 1929’daki “Büyük Buhran”ın sonucunda uluslararası ticarete ortaya çıkan daralma, Türkiye’yi de etkilemiştir ve korumacı-devletçi iktisat politikalarına yönelmeye neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Bretton Woods kasabasında yapılan uluslararası bir toplantıda ABD dolarının altına bağlandığı ve diğer ülke paralarının da ABD dolarına bağlandığı yeni bir ödemeler sistemi kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. 1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) içindeki döviz kuru istikrarına ilişkin arayışlar Bretton Woods Sisteminin sona ermesinde en önemli etken olmuştur. 1929 Dünya Buhranı’nın etkileri geçtikten sonra 1960’ların sonlarına kadar dünya ekonomisinde büyük boyutlu bir ekonomik ve finansal krize rastlanmamaktadır. 1970 sonrası dönemde iki petrol kriziyle dünya ekonomisi yeniden sarsıntıya uğramıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde birçok gelişmekte olan ülkenin dışa açılması sonucunda ekonomik ve finansal krizlerin ortaya çıkma sıklığı artmıştır. Bu dönemde, 1994-95 yıllarında Latin Amerika’da ortaya çıkan Tekila Krizi, Türkiye’de yaşanan para ve bankacılık krizi, Kasım 2000 ve Şubat 2001’de Türkiye’de yaşanan para ve bankacılık krizleri, Arjantin’de 2001 yılında başlayıp, ekonomik ve toplumsal çöküşe yol açan finansal krizi yaşanmıştır (Delice, 2003).

2001–2002 yılları arasındaki dünya ekonomisindeki yavaşlama yerini 2003 yılında büyümeye bırakmıştır. 2003–2007 yılları arasında yürürlüğe giren genişletici

politikalar sonucunda küresel ekonomide “büyümenin altın çağı” olarak adlandırılan döneme girilmiştir. Bu yıllarda büyüme oranı gelişmiş ülkelerde yıllık ortalama yüzde 2.1 olarak gerçekleşirken, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 5.9 gibi bir büyüme hızına ulaşmıştır. Bu dönem içerisinde gelişmiş ülkeler arasında en hızlı gelişme gösteren ekonomiler Güney Kore, İspanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ise Çin ve Hindistan başta olmak üzere Rusya, Bulgaristan, İran ve Malezya ekonomileri büyüme göstermiştir.

2006 yılına gelindiğinde, yılın ilk çeyreğinde büyümede ivme kazanan Amerikan ekonomisi, ikinci çeyrekte emlak piyasasında durulma ve artan petrol fiyatları nedeniyle yavaşlamıştır. Almanya ekonomisi sonradan büyümeye başlamış, Japon ekonomisi büyümeye devam etmiştir ve Çin ekonomisi de ilerlemesini sürdürmüştür. Diğer yandan Avrupa, Asya ve Latin Amerika’daki gelişmekte olan ülkeler, düşük gelirli Afrika da bu gelişmelerden faydalanarak büyümeye devam etmiştir. 2006 yılında ivme kazanan Batı Avrupa ekonomisi, GSYH büyümesinde yüzde 2.6’ya ulaşarak 2005 yılı büyüme oranlarını ikiye katlamış ve 2000 yılından bu yana en yüksek rakamlara ulaşmıştır. 2007 yılına küresel ekonomideki büyüme beklentilerin yaklaşık yüzde 25 üzerine çıkarak yüzde 5.4 büyümüştür. ABD’deki gelişimin önünün emlak piyasasındaki düşüşle kesilmiş ve yatırımların zayıflamış olması halen devam etmekle beraber özellikle hizmet sektöründe düşüşler yaşanmıştır. 2007 yılı itibariyle ABD ekonomisinde ciddi yavaşlama sonucu 2006’nın verimli geçen ilk çeyreğinden sonra GSYH’nın yıllık büyüme oranı yüzde 2.25–2.5 arasında kalmıştır. Artan yerel talep ve talepteki bu büyüme ile iş dünyasındaki güven, gelişen emek piyasaları, Futbol Dünya Kupası gibi özel durumlar ve Almanya’da Ocak 2007’deki KDV artışları sayesinde Almanya’nın da içinde bulunduğu Euro bölgesi olarak anılan bölge son altı yılın en yüksek büyüme hızına ulaşmıştır.

2002–2007 yılları arasındaki dönemde yıllık ortalama yüzde 6’lık büyüme oranlarıyla en üst seviyeye ulaşan Afrika kıtası 2008 yılına gelindiğinde krizden olumsuz etkilenerek durgunluk dönemine girmiştir. Yine 2008 yılında krizin etkisiyle ABD’de GSYH’da 2008’in son çeyreğiyle 2009’un ilk çeyreği arasında yaklaşık yüzde

6 düşüş yaşanmıştır. 2009 yılına gelindiğinde ise haziran ayı itibariyle işsizlik yüzde 9.5 oranına çıkmıştır ve bu 1983'ten beri görülen en yüksek oran olmuştur. Avrupa Birliği'nde ise 2007'de yüzde 2.9 olan büyüme oranı, 2008'de yüzde 0.8'e düşmüştür. Krizden önceki son on yıl boyunca hızla büyüyen Rusya, bu genişlemenin ardından 2008 yılındaki krizin etkisiyle güçlü bir daralma yaşamıştır. Rusya'nın yükselişindeki ve düşüşündeki temel etken olarak ülkenin petrole olan bağımlılığı gösterilmektedir (Evliyaoğlu, 2010).

Türkiye ekonomisinde 2009 yılının üçüncü çeyreğinde GSYH, piyasa beklentilerine yakın olarak yüzde -3.3 oranında azalmıştır (DPT, 2009). Yine 2009 yılında gelişmekte olan ülkeler içinde Rusya yüzde -7.8, Güney Afrika yüzde -1.5, Brezilya -0.3 ekonomik olarak küçülmüştür. Bu dönemde Çin, Hindistan, Endonezya gibi gelişmekte olan ülkelerde de önceki yıllara göre büyüme oranlarında azalmalar olsa da nispeten yüksek büyüme düzeyini sürdürmüşlerdir ve krizden daha az etkilenmişlerdir. 2010 ve 2011 yıllarına bakıldığında, ABD 2010 yılında yüzde 2.5 büyürken 2011 yılında büyüme hızı yavaşlamış ve yüzde 1.6'ya düşmüştür. Yine Çin 2010 yılında yüzde 10.4 ve 2011 yılında yüzde 9.3 oranında büyüme göstermiştir. Türkiye de yüzde 9.2 ve yüzde 8.8'lik büyüme oranları ile önceki yıllara göre artış göstermiştir. 2012 ve 2013 yıllarında Japonya'daki sıkı para ve maliye politikası pozitif yönlü bir iyileşmeye yol açmıştır. 2014 yılında gelişmiş ülkeler arasında olan İngiltere yüzde 3.2 ile en hızlı büyüyen ülke olurken, onu yüzde 2.2'lik büyüme oranı ile ABD takip etmiştir. Bu dönemde Türkiye yüzde 2.1 ve yüzde 4.1 oranında büyüme göstermiştir (EBSO, 2015).

2015 yılına gelindiğinde küresel piyasalardaki olumlu gidişat gelişmekte olan ülkelere de yansımıştır ve bu ülkelere yönelik sermaye akımlarında hızlanmalar gözlemlenirken, yerel para birimleri de ABD doları karşısında değer kazanmıştır. Bu dönemde Türkiye ekonomisi, 2015 yılının son çeyreğinde yıllık olarak yüzde 5.7 ile son 17 çeyreğin en hızlı büyümesini kaydetmiştir. 2015 yılı genelinde ise, ekonomik büyüme yüzde 4 ile beklenen büyüme oranına yakın düzeyde gerçekleşmiştir.

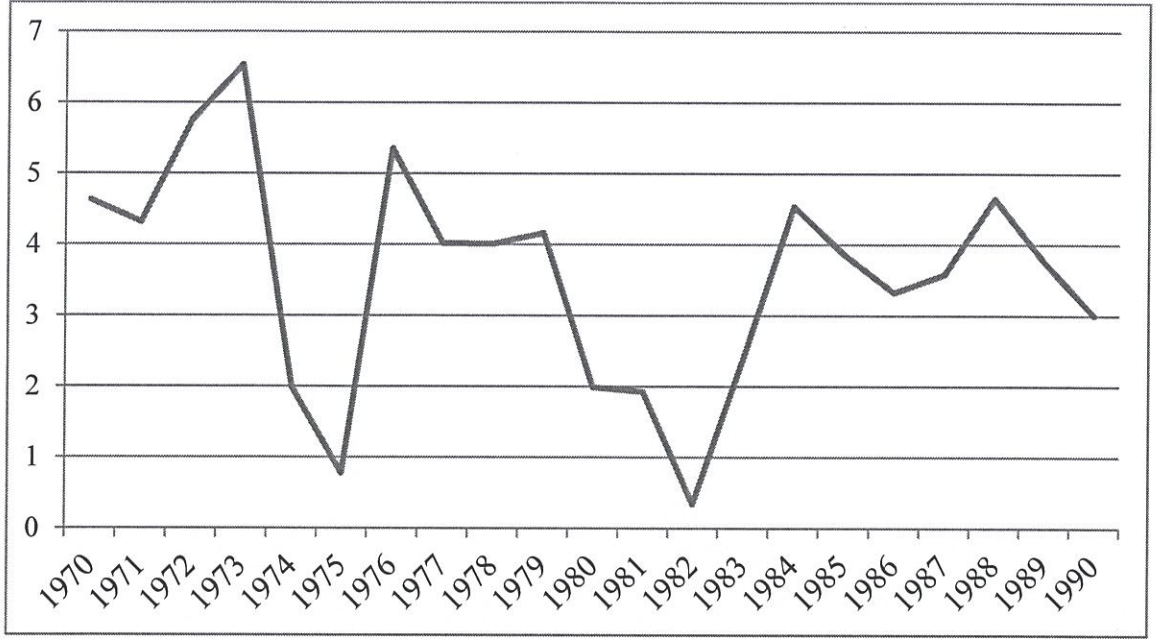
Aşağıda 1970 ve 1980’li yıllara ait yıllık dünya gayri safi yurtiçi hâsıla büyüme oranları ele alınmış ve Şekil 1’de seyri gösterilmiştir.

Çizelge 1. 1970-1990 Yılları Arası Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları

YILLAR	Büyüme Oranı (yıllık %)	YILLAR	Büyüme Oranı(yıllık%)
1970	4.62		
1971	4.31	1981	1.92
1972	5.75	1982	0.34
1973	6.53	1983	2.39
1974	1.98	1984	4.53
1975	0.77	1985	3.86
1976	5.35	1986	3.32
1977	4.01	1987	3.58
1978	4.01	1988	4.65
1979	4.16	1989	3.75
1980	1.99	1990	3.00

Kaynak: The World Bank, 2017.

Çizelge 1’e bakıldığında 1970’li yılların ilk döneminde 4 ile 6.5 arasında seyreden yıllık büyüme oranı daha sonraki yıllarda 1974 yılında petrol fiyatlarının 4 katına çıkması sonucu ortaya çıkan birinci petrol krizi sonrasında düşüş yaşamıştır. Daha sonraki yıllarda yıllık büyüme oranları artmaya başlamış ancak 1980 yılında yeni bir krizin etkisiyle yeniden düşmeye başlamıştır ve 1984 yılına kadar etkisi devam etmiştir. 1970-1990 yılları arası dünya gayri safi yurtiçi hâsılasının büyüme seyri Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. 1970-1990 Yılları Arası Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Seyri (yıllık %).

Finansal gelişmeden temel olarak anlaşılan, tasarrufların artırılarak bu tasarrufların yatırım birimlerine ulaşmasının kolaylaşmasıdır. Dolayısıyla finansal liberalleşme politikalarının başarılı olabilmesi, ülkedeki tasarrufları artırabilme kabiliyetine bağlıdır. Ancak finansal liberalizasyon deneyimleri, finansal liberalizasyonun tasarrufları arttırdığı önermesini destekler nitelikte değildir. Finansal liberalleşmenin finansal gelişimi sağlamadaki başarısı, daha etkin yatırım dağılımını sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Gelişen piyasaların toplam dünya ekonomisi içindeki aldığı pay 1990'lı yıllarda yüzde 4'e yakın iken 2000'li yıllara gelindiğinde yüzde 13'e yükselmesi ve aynı zamanda dünya hisse senedi piyasalarının toplam değerinin 4.7 trilyon dolardan 15.2 trilyon dolara yükselmesi sonucunda ekonomik büyüme ve finansal piyasaların etkisi geniş bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır (Gökdeniz, Erdoğan ve Kalyüncü, 2003). Aşağıdaki Çizelge 2'de 1990 sonrası günümüze kadar olan dünya gayri safi yurtiçi

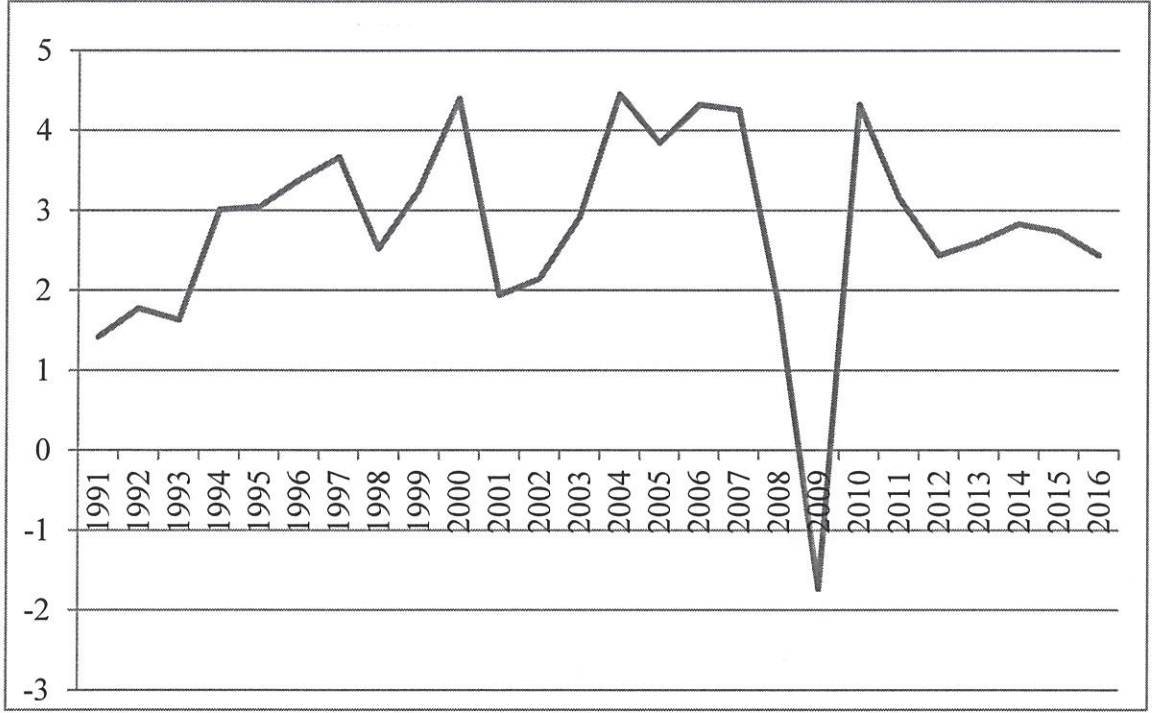
hâsıla oranları yıllık olarak verilmiş ve bu veriler ışığında Şekil 2’de bu yıllar arasındaki genel seyri gösterilmiştir.

Çizelge 2’ye bakıldığında 1990’lı yıllarda dalgalanmalar olsa da sürekli bir artış söz konusu olmuştur. Ancak 2001 yılına gelindiğinde krizin etkisiyle düşüş yaşanmıştır. Kriz sonrası süreçte 2008 yılına kadar büyüme oranlarında artış gözlemlenmekle beraber 2008 yılında kriz meydana gelmesiyle dünya ekonomisi ciddi bir düşüş yaşayarak eksi değerlere kadar inmiştir.

Çizelge 2. 1990 Yılı Sonrası Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları

Yıllar	Büyüme Oranı (yıllık %)	Yıllar	Büyüme Oranı (yıllık %)
1991	1.42	2004	4.45
1992	1.77	2005	3.84
1993	1.63	2006	4.32
1994	3.01	2007	4.25
1995	3.04	2008	1.81
1996	3.38	2009	-1.73
1997	3.66	2010	4.32
1998	2.52	2011	3.15
1999	3.26	2012	2.43
2000	4.39	2013	2.60
2001	1.94	2014	2.83
2002	2.14	2015	2.73
2003	2.91	2016	2.43

Kaynak: The World Bank, 2017.

Şekil 2. 1990 Yılı Sonrası Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Seyri (yıllık %).

Gelişen piyasaların toplam dünya ekonomisi içindeki aldığı pay 1990'lı yıllarda yüzde 4'e yakın iken 2000'li yıllara gelindiğinde yüzde 13'e yükselmesi ve aynı zamanda dünya hisse senedi piyasalarının toplam değerinin 4.7 trilyon dolardan 15.2 trilyon dolara yükselmesi sonucunda ekonomik büyüme ve finansal piyasaların etkisi geniş bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır (Gökdeniz, Erdoğan ve Kalyüncü, 2003). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme kavramları arasındaki nedensellik ilişkisinin kurulması konusunda yapılan çalışmalarda bazı iktisatçılar finansal gelişmeyi ekonomik büyümenin bir sonucu olarak kabul ederken, diğer bazı araştırmacılar ise finansal gelişme yoluyla ekonomik büyümede önemli bir artış sağlandığını savunmaktadırlar (Danışoğlu, 2004).

2.2.2. Türkiye’de Makroekonomik Yapı

Türkiye ekonomisi, Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından gelişmekte olan piyasa ekonomisi olarak tanımlanan bir ekonomidir. Türkiye dünyanın sanayileşmekte olan ülkeleri arasında yer almaktadır. Türkiye’nin pek çok kesimi sanayi bölgesi olarak nitelendirilir.

Çalışmanın bu bölümünde tarihsel süreç içerisinde Türkiye’nin ekonomik büyümesini ve Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’ndan aldığımız veriler ile yıllara göre Türkiye’nin gayri saf yurtiçi hâsıla büyüme oranları ele alınacaktır.

2.2.3. Tarihsel Süreçte Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi

Türkiye’nin ekonomik büyümesine tarihsel süreç içerisinde bakıldığında ekonomik büyüme oranlarının yıllara göre değişiklikler gösterdiği görülmektedir. Aşağıda Çizelge 3’te, 1950-1998 yılları arası Türkiye gayri safi yurtiçi hâsıla büyüme oranları gösterilmiştir.

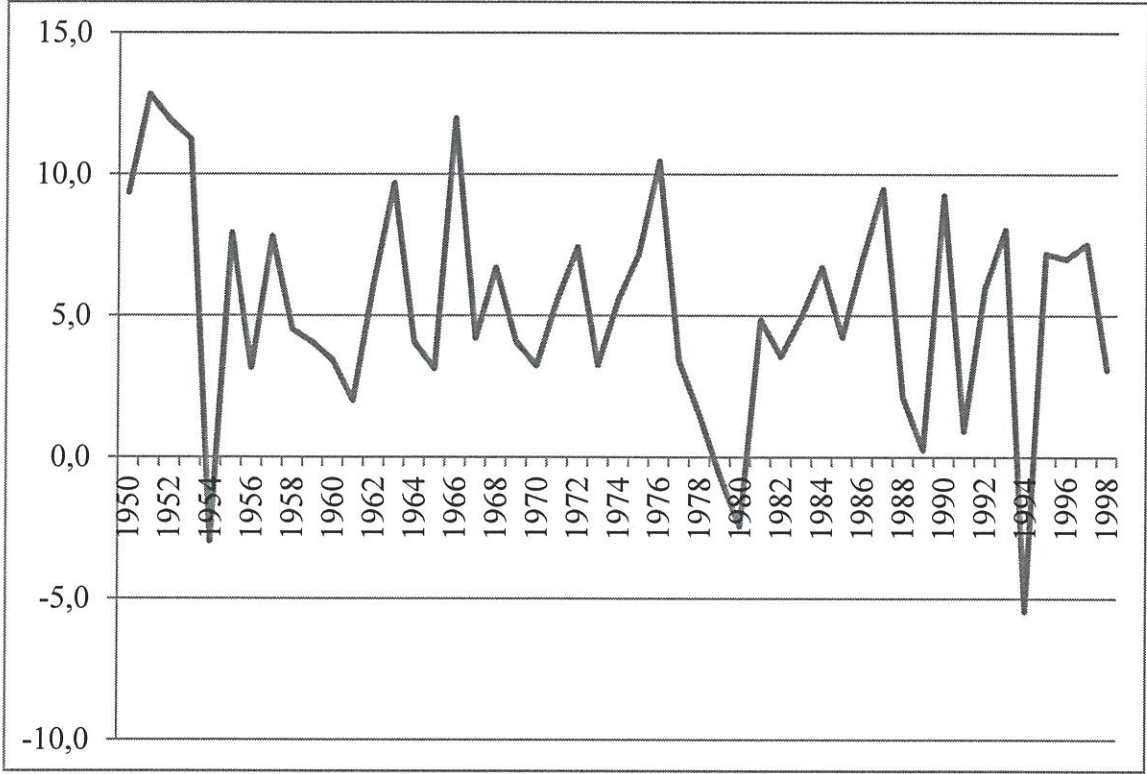
Verilere bakıldığı zaman 1950’li yıllarda büyüme oranları eksiye düşmüştür. Bunda en büyük etken savaş sonrası dönem ve siyasi olaylar olmuştur. Daha sonraki yıllarda dalgalanmalar devam etmiştir ve 1974 yılındaki petrol krizi sonrasında dünyada olduğu gibi Türkiye’de de büyüme oranları eksi rakamlara düşmüştür. Daha sonrasında ise 1980 yılındaki siyasi darbe olayları nedeniyle ülkenin ekonomik büyüme oranları düşüş yaşamıştır. İlerleyen yıllarda 1988-1989 krizi, 1991 krizi, 1994 krizi ve 1998-1999 krizlerinin de etkisiyle büyüme oranlarının sürekli olarak dalgalanmaya devam ettiği görülmüştür.

Çizelge 3. 1950-1998 Yılları Arası Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları (yıllık %)

Yıllar	Büyüme Oranları %	Yıllar	Büyüme Oranları %
1950	9.4	1975	7.2
1951	12.8	1976	10.5
1952	11.9	1977	3.4
1953	11.3	1978	1.5
1954	-3	1979	-0.6
1955	7.9	1980	-2.4
1956	3.2	1981	4.9
1957	7.8	1982	3.6
1958	4.5	1983	5
1959	4.1	1984	6.7
1960	3.4	1985	4.2
1961	2	1986	7
1962	6.2	1987	9.5
1963	9.7	1988	2.1
1964	4.1	1989	0.3
1965	3.1	1990	9.3
1966	12	1991	0.9
1967	4.2	1992	6
1968	6.7	1993	8
1969	4.1	1994	-5.5
1970	3.2	1995	7.2
1971	5.6	1996	7
1972	7.4	1997	7.5
1973	3.3	1998	3.1
1974	5.6		

Kaynak: TÜİK, 2017 ve TCMB, 2017'den derlenmiştir.

Şekil 3, 1950-1998 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin gayri safi yurtiçi hâsıla büyüme oranlarının yıllara göre seyrini göstermektedir.

Şekil 3. 1950-1998 Yılları Arası Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları Seyri (yıllık %)

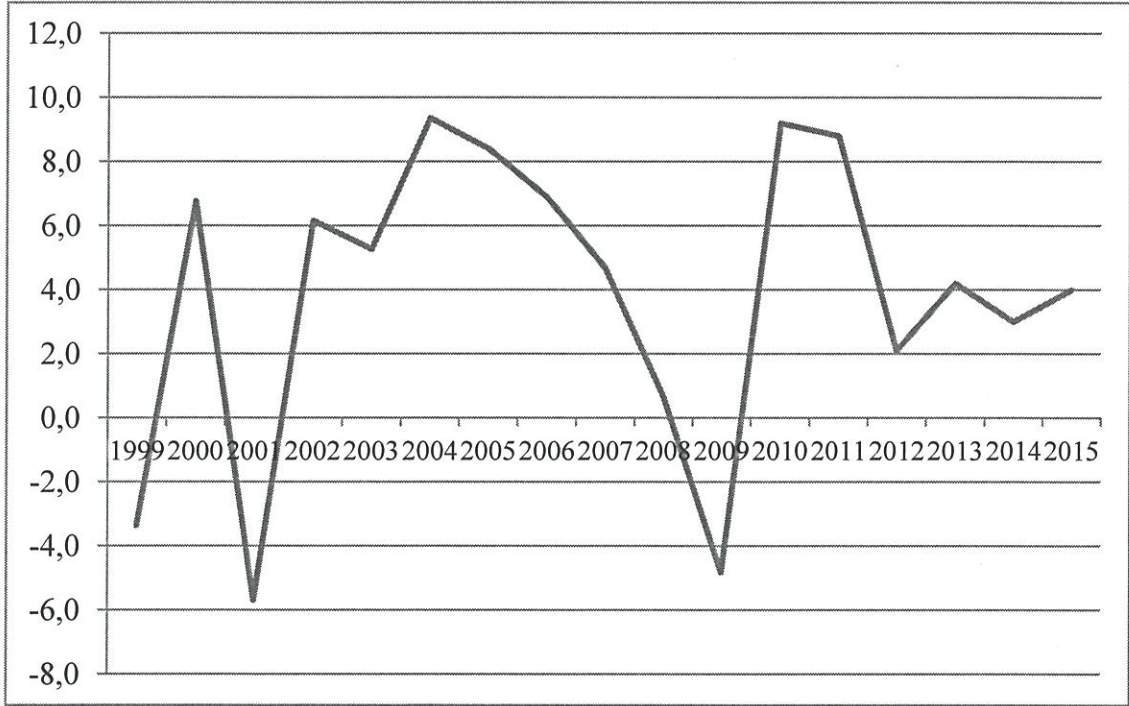
1999 yılı sonrası Türkiye gayri safi yurtiçi hâsıla büyüme oranları Çizelge 4'te gösterilmiştir. Buna göre 1998-1999 krizinden sonra yükselişe geçen büyüme oranları 2000 yılının Kasım ayına gelindiğinde ortaya çıkan ve 2001 yılını da kapsayan krizin etkisiyle büyük bir düşüş yaşamıştır ve tekrar eksi rakamlara düşmüştür. Daha sonraki yıllarda ekonomik büyüme oranlarında düşüşler yaşansa da 2008 yılında yaşanan krize kadar artı değerler almıştır.

Çizelge 4. 1999 Yılı Sonrası Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları (yıllık %)

Yıllar	Büyüme Oranları %	Yıllar	Büyüme Oranları %
1999	-3.4	2008	0.7
2000	6.8	2009	-4.8
2001	-5.7	2010	9.2
2002	6.2	2011	8.8
2003	5.3	2012	2.1
2004	9.4	2013	4.2
2005	8.4	2014	3
2006	6.9	2015	4
2007	4.7	2016	2.9

Kaynak: TÜİK, 2017 ve TCMB, 2017'den derlenmiştir.

Çizelge 4'teki verilerden yola çıkarak aşağıda Şekil 4'te 1999 yılı sonrası Türkiye gayri safi yurtiçi hâsıla büyüme oranlarının seyri gösterilmiştir.

Şekil 4. 1999 Yılı Sonrası Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları Seyri (yıllık %)

2001 yılında GSMH yüzde -9.5 büyüme oranı ile Türkiye ekonomisi 1945'ten sonraki en büyük küçülmeyi yaşamıştır. Yine 2001 yılında İstanbul Sanayi Odası'nın yaptığı araştırmada en büyük 500 sanayi kuruluşunun toplam kârları içinde Faaliyet Dışı Kârların oranının yüzde 80'i aştığı sonucuna ulaşılmıştır, bu da firmaların çok büyük oranda reel üretimi terk ettikleri, tamamen spekülâtif kârlar ile ilgili olduklarını göstermiştir (Acar, 2013). 2002 yılında GSMH yüzde 7.8 oranında büyüyerek krizden çıkmaya yönelik adımlar atılarak 2003 yılında uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları ekonomide güven ve istikrarı önemli ölçüde sağlamıştır. Türkiye Ekonomisi, 2001 krizinden sonra uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEG) sonrasında; 2002, 2003 ve 2004 yıllarında üç yıl üst üste önemli derecede büyüyerek 2004 yılında yüzde 9.9 büyüme oranına ulaşarak, dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi konumuna gelmiştir. GSMH'da elde edilen 2004 yılındaki yüzde 9.9'luk bu büyüme 1966 yılından bu yana ulaşılan en yüksek büyüme hızı oranı olmuştur. 2005 yılında da büyüme devam etmiştir (Durukan, 2013).

2001 yılı sonrası ekonomide alınan tedbirler sonucu, özellikle 2002-2007 yılları arasında yüksek büyüme oranları elde edilmiştir. 2007 yılının ortalarından itibaren dünyada baş gösteren küresel kriz Türkiye'yi de etkisi altına almış ve büyüme rakamlarında önemli düşüşler yaşanmıştır (Acar, 2013). 2007'nin ikinci yarısında yıllık büyüme hızı yüzde 3.5; 2008'in ilk yarısında yüzde 4 civarındadır. 2008'in sonlarında meydana gelen küresel durgunluk büyümeyi daha da olumsuz etkilemiştir (Durukan, 2013). Bu durum reel sektörü de olumsuz şekilde etkilemiştir. 2009 yılındaki krizden tüm ülkeler gibi Türkiye'de etkilenmiş büyüme oranı yüzde -4.7 olarak gerçekleşmiştir

2008 ekonomik krizi, finansal kaynaklı olsa da sonuçları itibariyle en çok reel sektörde etkileri hissedilmiştir. Ancak Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı kriz sonrasında uyguladığı yapısal reformlar, ülkenin kamu maliyesi ve bankacılık sektörü altyapısını güçlendirerek krizden daha sınırlı düzeyde etkilenmesini sağlamıştır. Küresel krizin etkilerini azaltmak amacıyla devlet önlemler almıştır. Devletin vergi destekleri sayesinde reel sektör krizden en az zararla çıkmıştır. Bu dönemde Varlık Barışı

uygulamasına geçilmiş, vergi borçlarının taksitlendirilmesi imkanı getirilmiş, ÖTV ve KDV indirimleri yapılmış, KOBİ'lere kurumlar vergisi muafiyeti getirilmiştir. Alınan önlemlerin bir diğeri ise istihdam destekleridir. İstihdam destekleri içinde kısa çalışma ödeneğinin ve işsizlik ödeneğinin artırılması, İŞKUR'un mesleki eğitim faaliyetinin geliştirilmesi, girişimcilik ve eğitim danışmanlığı hizmeti verilmesi, mevcut istihdamın üstünde ilave istihdam için prim desteği sağlanması yer almaktadır. Bu dönemde yatırım teşvikleri de krizin aşılmasında önemli bir paya sahiptir (Acar, 2013).

Küresel krizle birlikte gelişmiş ülkelerdeki finansal kuruluşların ciddi zararlarla karşılaşmaları sonucunda, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilere yönelik sermaye akımları 2008–2009 döneminde önemli ölçüde azalmış, bu ekonomilerin para birimleri, özellikle 2009 yılı ilk yarısında hızla değer kaybetmiştir (Tunç, 2013).

2010 yılı döneminde büyüme yüzde 10.3 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin, 2002-2012 döneminde yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 5.2 olmuştur. 2010 ve 2011 yıllarında yakalanan yüksek büyüme hızları sonrasında iç ve dış talebi dengelemeye yönelik alınan tedbirler sonucunda 2012 yılında ve 2013 yılı ilk üç çeyrekte büyüme hızı yavaşlamıştır. 2014-2016 Orta Vadeli Programda 2014 yılında GSYH büyümesi yüzde 4 olarak öngörülmüş ve yüzde 3 olarak gerçekleşmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında ise yüzde 4 ve yüzde 2.9 olarak gerçekleşmiştir (Acar, 2013).

Üretim yöntemiyle gayri safi yurtiçi hâsıla, 2015 yılında bir önceki yıla göre sabit fiyatlarla yüzde 4'lük artışla 131 milyar 289 milyon TL, cari fiyatlarla yüzde 11.7'lik artışla 1 trilyon 953 milyar 561milyon TL olmuştur. Tarım sektörünü oluşturan faaliyetlerin toplam katma değeri, 2015 yılında bir önceki yıla göre sabit fiyatlarla yüzde 7.6'lık artışla 11 milyar 926 milyon TL, cari fiyatlarla yüzde 19'luk artışla 148 milyar 288 milyon TL olmuştur. Sanayi sektörünü oluşturan faaliyetlerin toplam katma değeri, 2015 yılında bir önceki yıla göre sabit fiyatlarla yüzde 3.3'lük artışla 42 milyar 889 milyon TL, cari fiyatlarla yüzde 8.5'lik artışla 457 milyar 340 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Hizmet sektörünü oluşturan faaliyetlerin toplam katma değeri, 2015

yılında bir önceki yıla göre sabit fiyatlarla yüzde 4.8’lik artışla 78 milyar 257 milyon TL, cari fiyatlarla yüzde 11’lik artışla 1 trilyon 120 milyar 756 milyon TL olmuştur (TÜİK, 2016).

12 Haziran 2017 TÜİK raporuna göre, Gayrisafi yurtiçi hâsıla ilk tahmini; zincirlenmiş hacim endeksi olarak (2009=100), 2017 yılının birinci çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre yüzde 5 artmıştır. Üretim yöntemiyle gayrisafi yurtiçi hâsıla tahmini, 2017 yılının birinci çeyreğinde cari fiyatlarla yüzde 14.3 artarak 641 milyar 584 milyon TL olmuştur. Gayrisafi yurtiçi hâsılayı oluşturan faaliyetler incelendiğinde; 2017 yılının birinci çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre zincirlenmiş hacim endeksi olarak; tarım sektörü toplam katma değeri yüzde 3.2, sanayi sektörü yüzde 5.3, inşaat sektörü yüzde 3.7 artmıştır. Ticaret, ulaştırma, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinin toplamından oluşan hizmetler sektörünün katma değeri ise yüzde 5.2 artarken, takvim etkisinden arındırılmış GSYH zincirlenmiş hacim endeksi, 2017 yılı birinci çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre yüzde 4.7 artmıştır. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYH zincirlenmiş hacim endeksi, bir önceki çeyreğe göre yüzde 1.4 artmıştır (TÜİK, 2017).

2.3. Türkiye’de Banka Kredilerinin Gelişimi ve Ekonomik Büyümedeki Rolü

2.3.1. Kredi Tanımı

Kökeni Latince “credere” kelimesine dayanan kredi; kelime anlamı olarak güvenli, itibar ya da belli bir referansı olan anlamına gelmektedir. Kredinin ekonomi alanyazınındaki tanımı ise belli miktardaki tasarruf fazlasının belir bir vadede tasarrufa açığı olan kişi tarafından kullanılması anlamına gelmektedir. Kredi işleminde krediyi talep eden ve krediyi veren olmak üzere iki taraf mevcuttur.

Bankacılık açısından bakıldığında kredinin tanımı ise; kredi değerliliği konusunda bir karara ulaşabilmek amacıyla gerekli ve ilgili görülen çeşitli bilgi ve unsurların değerlendirilmesi sonucunda kredi talebinde bulunan bir gerçek veya tüzel kişiye, yasalar ve banka kredi politikaları göz önünde bulundurularak, ihtiyaca uygun düşecek tutar ve vadede para, garanti veya kefalet vermek şeklinde tanınan olanak veya limittir (Parasız, 2007).

Diğer yandan 4389 sayılı Bankalar Kanunu'na göre; bir bankanın vereceği nakdi krediler ile teminat mektupları, kefaletler, aval, ciro ve kabuller gibi gayri nakdi krediler, satın alacağı tahvil, sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette vereceği ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdi krediler, gayri nakdi kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler ve ortaklık payları izlendikleri hesaba bakılmaksızın kredi sayılmaktadır.

Bankacılık Kanunu'nun 48. maddesine göre kredinin tanımı "Bankalarca verilen nakdi krediler ile teminat mektupları, kontrgarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayri nakdi krediler ve bu niteliği haiz taahhütler, satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette verilen ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdi krediler, tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler, gayri nakdi kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, ters repo işlemlerinden alacaklar, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler, ortaklık payları ve kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler izlendikleri hesaba bakılmaksızın bu Kanun uygulamasında kredi sayılır." şeklindedir.

19.10.2005 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen 5411 sayılı Bankalar Kanunu'nun 54. maddesinde kredi sınırları şu şekilde belirtilmiştir:

- Bankalarca bir gerçek ya da tüzel kişiye veya bir risk grubuna kullandırılacak kredilerin toplamı öz kaynakların yüzde 25'inden fazla olamaz.
- Bankalarca hâkim ortak veya nitelikli pay sahibi olup olmadıklarına bakılmaksızın bankaların sermayesinin yüzde 1 ve daha fazla payına sahip olup pay defterine kayıtlı olan tüm ortaklarına ve bunlarla risk grubu oluşturan kişilere kullandırılacak kredilerin toplamı öz kaynaklarının yüzde 50'sini aşamaz.
- Birlikte kontrol edilen ortaklıklara kullandırılan krediler, bu ortaklıkları birlikte kontrol eden hissedarların her birinin ortaklık sermayesinde sahip olduğu payların, birlikte kontrol ettikleri toplam paya oranı ölçüsünde ortaklığı birlikte kontrol eden her bir hissedarın dâhil olduğu risk grubuna kullandırılmış sayılır.
- Bir gerçek ya da tüzel kişiye veya bir risk grubuna öz kaynakların yüzde 10'u veya daha fazlası oranında kullandırılan krediler büyük kredi sayılır ve bunların toplamı öz kaynakların 8 katını aşamaz.
- Bir risk grubuna kullandırılan kredilerin teminatını oluşturmak üzere aynı risk grubuna dâhil gerçek veya tüzel kişilerden kabul edilen aval, garanti ve kefaletler risk grubuna ait kredi sınırlarının hesabında dikkate alınmaz
- Gayri nakdi krediler, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler, kabul edilen aval, garanti ve kefaletler, kredi kuruluşları ve finansal kuruluşlarla gerçekleştirilen işlemler, Kurulca kabul edilecek ülkelerin merkezi yönetimleri, merkez bankaları ve bankaları ile yapılan işlemler veya bunlarca çıkarılan ya da ödenmesi garanti edilen bono, tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, verilen diğer garantiler karşılığı yapılan

işlemler kredi sınırlarının hesabında Kurulca belirlenen esaslar ve oranlar dâhilinde dikkate alınır (BDDK, 2017).

Temeli 19'uncu yüzyıla dayanan tüketici kredilerinin yaygınlaşması 20'inci yüzyılın başlarından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde başlamıştır. İlk olarak taksitli satış şeklinde karşılanan finansman ihtiyaçları 1960'lı yıllara gelindiğinde yerini piyasaya yeni giren bankalara bırakmıştır. Ticari bankaların ABD'de tüketici kredisi uygulaması, 1928 yılında National City Bank of New York'un kişisel borç birimi kurarak kişisel kredi vermesiyle birlikte başlamıştır ve bununla birlikte ticari bankacılık alanında tüketici kredilerine yönelim 1950'li yıllardan sonra artmaya başlamıştır (Bilgin ve Kartal, 2009).

2.3.2.Türkiye'de Bankacılık ve Banka Kredilerinin Gelişimi

İtalyancada tezgâh, sıra, masa anlamına gelen Banko sözcüğünden türeyen bankaların tarihçesi M.Ö. 3500 yıllarına dayanmaktadır. Paranın olmadığı, takas ile değiş tokuşun yapıldığı trampa ekonomilerinin olduğu ilk çağlarda bankacılık benzeri uygulamalar yapılmıştır. Tarihte bilinen ilk banka kuruluşu M.Ö. 3500 yıllarında Mezopotamya Uruk'ta "Maket" adıyla kurulan bankadır. Maket sahipleri, çiftçilere harman zamanı geri ödenmek üzere hammadde ve teçhizat ödünç vererek gelir sağlamışlardır. Ortaçağ dönemine gelindiğinde faiz ve kredi işlemlerini yasaklayan ruhban sınıfının etkin olması ve savaşların etkisiyle bankacılık pek gelişmemiştir. Daha sonra yeni deniz yollarının bulunması ve uluslararası ticaretin gelişmesi Floransa, Venedik ve Cenevre gibi kentlerde bankacılığın gelişmesine katkı sağlamıştır ve 12. ve 14. yüzyıllar arasında Avrupa'da kurulan fuarlar, panayırlar bugünkü bankacılık sisteminin temellerini atmıştır. Modern anlamda bankacılık ise 1609 yılında Amsterdam Bankası'nın kurulmasıyla başlamıştır. 1694 yılında İngiltere Merkez Bankası'nın kurulması, 1913 yılında Federal Rezerv Bank, Amerikan Merkez Bankasının kurulması ile de günümüz modern bankacılığının temelleri atılmıştır.

Bu gelişmeler ışığında Osmanlı Devleti'ne bakıldığı zaman Tanzimat'a kadar geçen dönemde içerisinde bankacılığa ait izlere rastlanmamıştır. Tanzimat Fermanı'ndan sonra 1839 yılında "kaime-i nakdiye-i mütebere" adı altında ilk Osmanlı kâğıt parası çıkarılmıştır. 1847 yılında J.Alleon ve Th. Baltazzi adlı bankerler tarafından devletin desteğini alarak Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk banka olan Bank-ı Dersaadet'i (İstanbul Bankası) kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kuruluncaya kadar 1863 yılında kurulan ve yabancı bir banka olan Bank-ı Osmani Şahane banknot çıkarma emisyon yaratma yetkisine sahip olarak faaliyet göstermiştir. 1930 yılında TCMB kurulması ile Osmanlı Bankası'nda bulunan emisyon yetkisi alınarak merkez bankasına devredilmiştir (Sümer, 2016).

1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi sonucunda ülkenin ekonomik olarak gelişmesi için ulusal bankacılığın kurulmasının gerekliliği ön plana koyulmuş ve buna bağlı olarak 1924 yılında Türkiye İş Bankası bir özel sektör bankası olarak kurulmuştur. Banka 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası adını almış ve 1933 yılında ise Sümerbank'a devredilmiştir. Aynı yıl içerisinde Belediyeler Bankası (1933) kurulmuştur ve takip eden yıllarda Etibank (1935), Denizbank (1937), Halk Bankası ve Halk Sandıkları (1937), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948) kurulmuştur (Kaya, 2014). 1954 yılından itibaren dış ticaret açığının artması, tarımsal verimliliğin durması, ekonominin yapısında dönüşüm ihtiyacı ve enflasyonist baskılar sonucunda 4 Ağustos 1958 kararları olarak bilinen İstikrar Tedbirleri alınmıştır ve planlamanın ekonomi üzerindeki olumlu etkileri göz önüne alınarak 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur (Aksoy, 2005).

Türk Bankacılığının gelişmesi açısından 24 Ocak 1980 Kararları son derece önemli bir etkiye sahip olmuştur ve her alanda Türkiye'de köklü değişikliklere sebep olmuştur. Kapalı bir ekonomiden dışa açık bir ekonomiye geçilmiş, ihracata dayalı büyüme politikası benimsenmiştir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, TCMB bünyesindeki İnterbank (Bankalararası Para Piyasası) kurulmuştur.

1980'li yıllara gelindiğinde yabancı bankaların ve yeni kurlan şube ağı olmayan bankaların büyük rolü ile az şubeli toptan bankacılık yapan banka sayısında artış olmuştur. 1990'lı yıllarda ise kaynak ihtiyacı nedeniyle az şubeli bankaların çoğu yeni şubeler açarak bankacılığın gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

1999 yılında ülke ekonomisinin yüzde 6.1 küçüldüğü, enflasyonun yüzde 70'e, faizlerin yüzde 106'ya ulaştığı; Kasım 2000 yılına gelindiğinde ise ekonomik krizin ülke ekonomisi üzerinde etkili olmasının yanı sıra Türk Bankacılık Sektörü üzerinde de olumsuz etkilerinin olduğu; tüm bu gelişmeler sonucunda daralan bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların sayısının; 2000 yılında, 85 banka, 7,983 şube ve 174,730 personel ile faaliyet gösterilirken, yaşanan tasfiye, devir ve birleşmeler sonucunda, banka sayısı 2005 yılında 51'e, şube sayısı 6,568'e ve personel sayısı da 138,724'e düştüğü görülmüştür (Sümer, 2016).

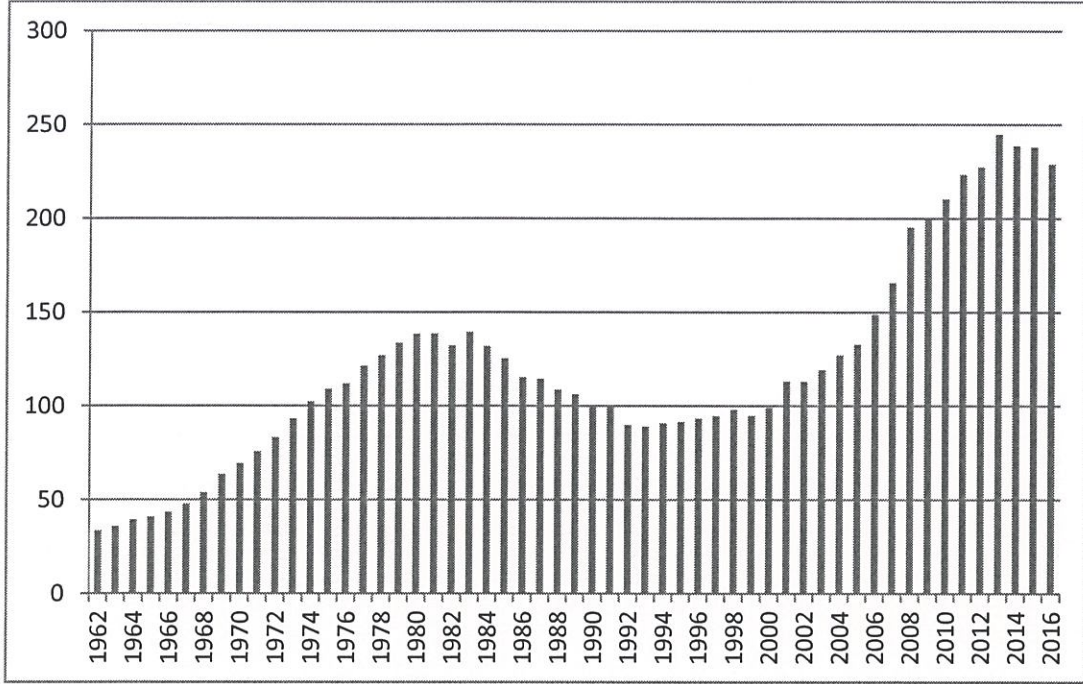
1961-2015 yılları arası bankaların ortalama şube sayısı Çizelge 5'te gösterilmiştir. Çizelge 5'teki verilere bakıldığı zaman, 1961 yılında bankaların ortalama şube sayısı 33 iken 1969 yılında 64'e ulaşmıştır. 1970'li yılların başında 69'a yükselmiş ve artış göstermeye devam ederek 1980 yılında 138'e ulaşmıştır. 1984 yılından itibaren 132 olan bankaların ortalama şube sayısı düşüşe geçmiş ve 2001 yılına kadar bu düşüş devam etmiştir. 2000 yılı sonunda 99'a düşmüştür. 2001 yılında tekrar artışa geçmiş ve 113'e ulaşmıştır. 2001 yılından 2016 yılına kadar sürekli bir artış göstermiş ve en yüksek sayıya 2013 yılında ulaşmıştır. Son olarak bankaların ortalama şube sayısı 2016 yılı itibarıyla 229 olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 5. 1961-2016 Yılları Arası Bankaların Ortalama Şube Sayısı

Yıllar	Ortalama şube sayısı	Yıllar	Ortalama şube sayısı
1961	33	1989	106
1962	34	1990	99
1963	36	1991	100
1964	40	1992	90
1965	41	1993	89
1966	44	1994	91
1967	48	1995	92
1968	54	1996	93
1969	64	1997	95
1970	69	1998	98
1971	76	1999	95
1972	83	2000	99
1973	93	2001	113
1974	102	2002	113
1975	109	2003	119
1976	112	2004	127
1977	121	2005	133
1978	127	2006	149
1979	134	2007	166
1980	138	2008	195
1981	139	2009	201
1982	132	2010	210
1983	140	2011	224
1984	132	2012	227
1985	125	2013	245
1986	115	2014	239
1987	115	2015	238
1988	109	2016	229

Kaynak: TBB, 2017.

Şekil 5'te de görüldüğü gibi 1961 yılından 1980'li yılların başına kadar bankaların ortalama şube sayısında bir artış gözlemlenmiştir. 1982 yılından sonra bir düşüş yaşanmıştır ancak 2000'li yıllara gelindiğinde yeniden artışa geçmiştir.

Şekil 5. 1961-2016 Yılları Arası Bankaların Ortalama Şube Sayısı Seyri

23.06.1999 tarihinde yürürlüğe giren 4389 Sayılı Bankalar Kanunu ile kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) yaşanan krizler için çalışmalar yaparak sektörün yapısını sağlamlaştırmış ve tedbirlerin uygulanmasında ve denetlenmesinde görev almıştır (BDDK, 2017).

Yapılan tüm yasal düzenleme ve denetlemeler sonucunda Türk bankacılık sektörü düzene girmeye başlamıştır. Bu düzenlemeler çerçevesinde Nisan 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya konulmuş ve 2002 yılına gelindiğinde 2002-2004 yıllarını kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. 2001 yılında meydana gelen ekonomik kriz sonrası banka sayısında önemli derecede azalma meydana gelmiştir. 2001 yılında 61 olan banka sayısı 2004 yılında 48 e düşmüştür.

Türkiye ekonomisinde 2002 yılından sonra istikrarlı ve yüksek hızdaki büyüme sonrasında 2008 yılında ekonomik faaliyetlerde hızlı bir yavaşlama meydana gelmiştir. Bunun yanında 2001 yılının sonlarında sürekli büyüyen reel GSYH, 2008'in sonlarında

hızlı bir şekilde daralmaya başlamıştır. TÜİK verilerine bakıldığında 2007 yılında yüzde 4.7 oranında büyüyen reel GSYH, ekonomik krizin etkisiyle 2008 yılında yüzde 0.7 büyümüştür ve 2009 yılında yüzde 4.8 küçülmüştür (Kaya, 2014).

2010 yılında yüzde 8.5 olarak gerçekleşen GSYH büyüme oranı, takip eden yıllarda 2011 yılında yüzde 11.1, 2012 yılında yüzde 4.8, 2013 yılında yüzde 8.5, 2014 yılında yüzde 5.2, 2015 yılında ise yüzde 6.1 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2017).

2017 Haziran ayı itibariyle incelediğimizde 49 banka sayısı ve buna bağlı olarak 11,625 şube sayısı bulunmaktadır ve sektörün aktif büyüklüğü 2,972,021 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Sektörün aktif toplamı 2016 yılının sonuna göre 240,985 milyon TL (yüzde 8.8) artmıştır. Haziran 2017 döneminde en büyük aktif kalemi olan krediler 1,919,182 milyon TL, menkul değerler 368,215 milyon TL olmuştur. 2016 yıl sonuna göre sektörün aktif büyüklüğü yüzde 8.8 ve krediler yüzde 10.7 oranında artarken, menkul değerler toplamı yüzde 4.7 oranında artmıştır (BDDK, 2017).

Çizelge 6'da 1961-2015 yılları arasındaki dönemde Türkiye'deki banka şubelerindeki ortalama personel sayısı gösterilmiştir. Yıllar itibariyle incelendiğinde ve bankaların ortalama şube personel sayısı seyrine de bakıldığında, ortalama personel sayısında 1990'lı yıllarda düşüş görülse de genel olarak bir artışın olduğu gözlemlenmektedir.

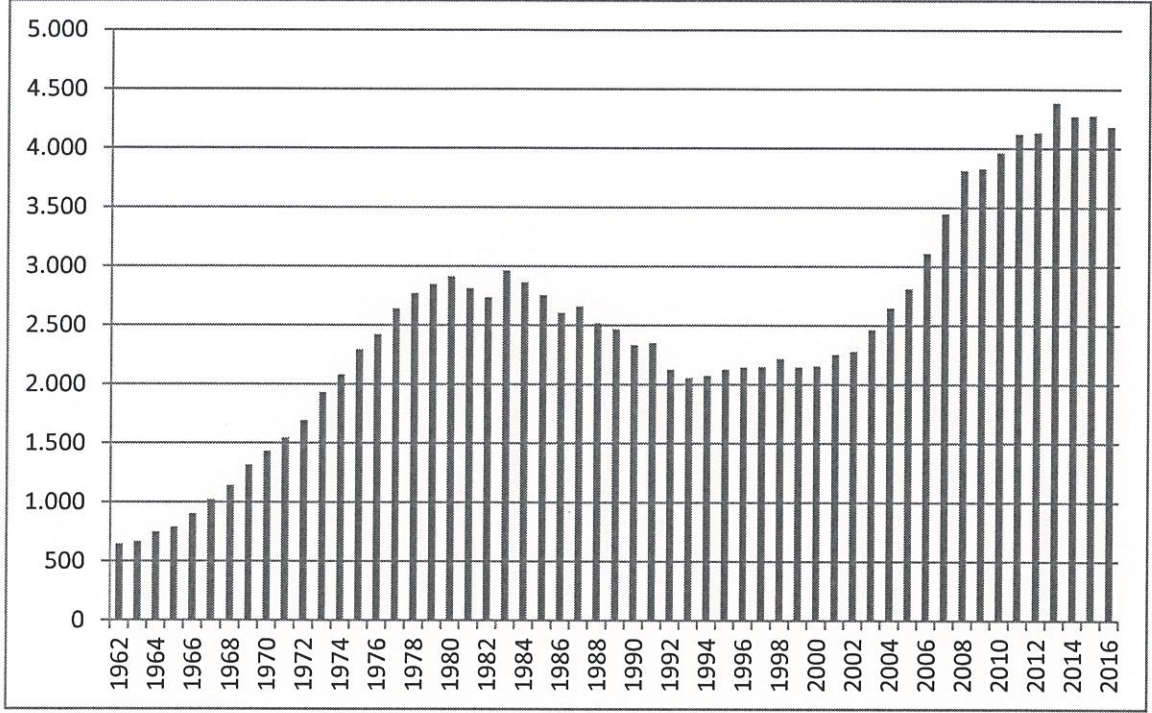
1961 yılında 616 olan banka şubelerindeki ortalama personel sayısı 1960'lı yılların sonunda 1316'ya ulaşmıştır. 1961 yılından itibaren artış göstermiş ve 1980 yılında 2914'a yükselmiştir. 1980'li yıllardan sonra dalgalanmalar gösterse de genel olarak düşüş yaşanmıştır ve 2000 yılında 2157 'ye kadar düşmüştür. 2001 yılı itibari ile tekrar artışa geçerek 2254'e ulaşmış ve sürekli artış göstererek 2016 yılında 4185 olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 6. 1961-2016 Yılları Arası Banka Şubelerindeki Ortalama Personel Sayısı

Yıllar	Ortalama Personel	Yıllar	Ortalama Personel
1961	616	1989	2469
1962	645	1990	2335
1963	669	1991	2352
1964	749	1992	2128
1965	791	1993	2057
1966	903	1994	2075
1967	1024	1995	2129
1968	1144	1996	2147
1969	1316	1997	2151
1970	1434	1998	2220
1971	1547	1999	2148
1972	1695	2000	2157
1973	1932	2001	2254
1974	2080	2002	2283
1975	2294	2003	2465
1976	2422	2004	2649
1977	2641	2005	2814
1978	2772	2006	3112
1979	2849	2007	3446
1980	2914	2008	3813
1981	2813	2009	3831
1982	2737	2010	3967
1983	2966	2011	4123
1984	2865	2012	4136
1985	2756	2013	4388
1986	2607	2014	4274
1987	2661	2015	4281
1988	2521	2016	4185

Kaynak: TBB, 2017.

Şekil 6'da, Çizelge 6'daki veriler kullanılarak yıllara göre Türkiye'deki banka şubelerindeki ortalama personel sayısının seyri gösterilmektedir.

Şekil 6. 1961-2016 Yılları Arası Banka Şubeleri Ortalama Personel Sayısı Seyri

2.3.3. Türkiye'de Banka Kredilerinin Gelişimi

Türkiye ekonomisinde, bankacılık sektörüne ilişkin ilk rapor 1958 yılında yayımlanmıştır. 1958 yılında yayımlanan bankalarımız raporunda Türkiye ekonomisinde aktif çalışan toplam 63 banka bulunmaktadır. 1958 yılında borçlu cari hesap toplamı 4,889,353,700 TL ve bu yıl verilen ipotek mukabili, zirai ve mesleki krediler toplamı ise 2,681,293,100 TL'dir. 1959 ile 1980 yılları arasında hem borçlu cari hesap hem de mesleki kredilerde artış gözlemlenmiştir. Borçlu cari hesap 459,513,046 TL, Zirai ve mesleki krediler toplamı ise 247,289,372 TL olarak gerçekleşmiştir. 1980-2000 yılları arası Türkiye ekonomisinde darbelerin, ekonomik krizlerin, siyasi krizlerin, sosyal

olayların, terör sorunlarının hat safada olduğu bir dönem olmuştur.. Bu dönemdeki istikrarsız ekonomik koşullardan bankacılık sektörü de ciddi anlamda etkilenmiştir. 24 Ocak 1980 kararları sonrasında büyüme sürecine giren Türkiye ekonomisi dışa açılma programı uygulamaya başlamıştır. 1980 yılında 4 olan yabancı sermayeli banka sayısı 2000 yılına gelindiğinde 18'e yükselmiştir. 1980 yılında 43 olan banka sayısı 1990 yılında 64'e 1999 yılında ise Türkiye tarihinin en yüksek seviyesi olan 81'e yükselmiştir. 1980 yılında Türkiye ekonomisinde kredi hacmi 893,000 TL olarak gerçekleşmiştir ve 10 yılda bu rakam 10 kata kadar artarak 1990 yılına gelindiğinde kredi hacmi 8 milyon TL olmuştur. 1980 yılında yüzde 16 olan kredilerin milli gelire oranı 1990 yılında yüzde 20 ye ulaşmıştır (Tunç, 2013).

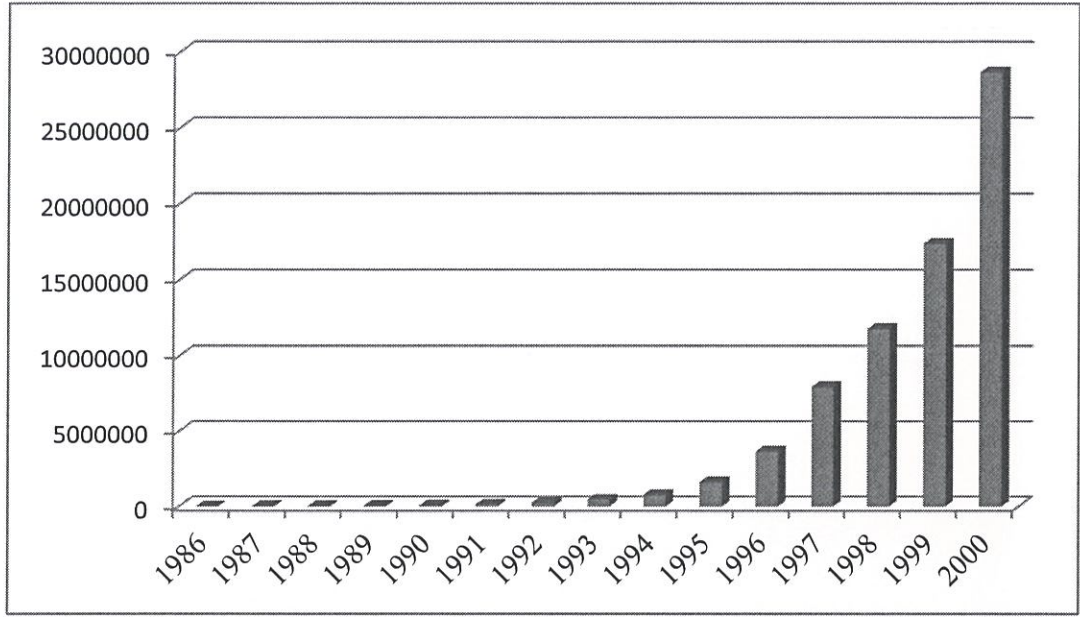
Çizelge 7. 1986-2000 Yılları Arası Yurtiçi Kredi Hacmi

Yıllar	Kredi Hacmi	Yıllar	Kredi Hacmi
1986	13194	1994	773943.6
1987	20813.2	1995	1622660
1988	29930.9	1996	3660765.8
1989	44767.6	1997	7942956.7
1990	73962.8	1998	11773390.4
1991	130794.6	1999	17370922.3
1992	244420.3	2000	28652548.7
1993	453770.2		

Kaynak: TCMB, 2017.

1986-2000 yılları arasındaki yurtiçi kredi hacmi verileri Çizelge 7'de gösterilmiştir. Verilere göre yıllar itibariyle yurtiçi kredi hacminde genel olarak bir artışın söz konusu olduğu gözlemlenmektedir.

1986-2000 yılları arası yurtiçi kredi hacminin yıllara göre seyri ise Şekil 7'de gösterilmektedir.

Şekil 7. 1986-2000 Yılları Arası Yurtiçi Kredi Hacmi Seyri

1991 yılına gelindiğinde ise 130 milyon lira olan krediler toplamı 2000 yılına geldiği zaman 34 milyar liraya ulaşmıştır. Bu süreç içerisinde 1999 yılında Türkiye ekonomisinin o yıla kadar olan en yüksek banka sayısına ulaşmasının da etkisi büyüktür. Bu yıllar içerisinde kredide artış olmasıyla beraber 1991 yılında 2.5 milyon lira olan sorunlu kredi miktarı da artmış ve 2000 yılına gelindiğinde 1.5 milyar liraya yükselmiştir. 1991 yılında 57 milyon olan Türkiye nüfusu 2000 yılına gelindiğinde 67 milyona ulaşmıştır. Aynı dönemde 1991 yılında 57 milyon kişi olan Türkiye nüfusu 2000 yılına gelindiğinde 67 milyon kişiye çıkmıştır ve yine aynı dönemde nüfus 10 milyon kişi artmıştır. 1991 yılında 634 milyon lira olan milli gelir 2000 yılına geldiği zaman 125 milyar liraya yükselmiştir. Milli gelirdeki artış ile kredi hacmindeki artış yine paralellik arz etmektedir. Bu durum ekonomideki büyümenin en temel kaynağının kredi hacmindeki artış olduğunu göstermektedir (Tunç, 2013).

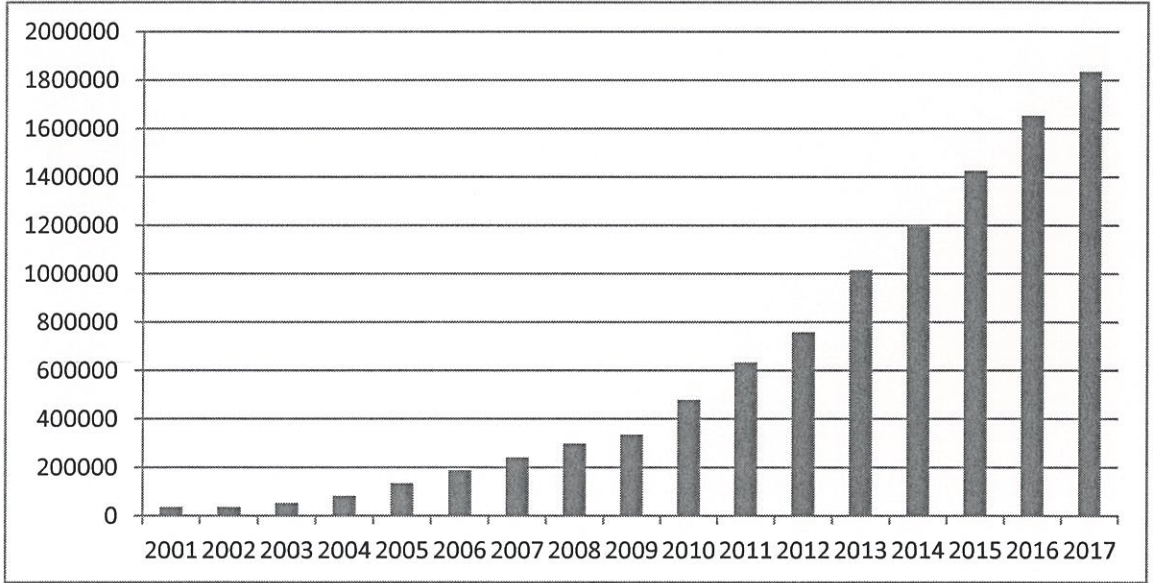
2001 yılı ve sonrası yurtiçi kredi hacmi Çizelge 8’de gösterilmiştir. Veriler incelendiğinde yıllara göre yurtiçi kredi hacminde sürekli bir artışın söz konusu olduğu gözlemlenmektedir.

Çizelge 8. 2001 Yılı ve Sonrası Yurtiçi Kredi Hacmi (bin TL)

Yıllar	Kredi Hacmi	Yıllar	Kredi Hacmi
2001	36111.03	2010	479632.31
2002	36630.25	2011	635424.00
2003	54046.12	2012	758878.46
2004	83380.04	2013	1015849.95
2005	134416.98	2014	1194725.62
2006	188401.39	2015	1425910.87
2007	241872.89	2016	1654468.32
2008	298533.56	2017	1837079.88
2009	335592.59		

Kaynak: TCMB, 2017.

Şekil 8, 2001 ilâ 2017 yılı arasındaki dönemde yurtiçi kredi hacminin seyrini göstermektedir.

Şekil 8. 2001 Yılı ve Sonrası Yurtiçi Kredi Hacmi Seyri (bin TL).

2001 yılının ilk 3 aylık döneminden sonra krizin etkisiyle krediler negatif büyümeye başlamış ve bu dönemden 2002 yılının 2. üç aylık dönemine kadar kredi oranındaki düşüş artarak devam etmiştir. 2001 yılının 2. üç aylık dönemi ile 2002 yılının

1. üç aylık dönemi arasında Türkiye’de kredi çöküşü olduğu söylenmiştir. Türkiye’de kriz sonrası dönemde kredi daralmasının nedenlerinden biri olarak bankacılık sistemindeki mevduatların kısa vadeli olması ve döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduatlar içindeki payının yüksek olması görülmüş ve Şubat 2001 krizinden sonra Türk Lirası cinsinden mevduatlar önemli ölçüde azalmıştır (Civcir, 2012).

2003 yılına gelindiğinde özel sektörün yurt dışından uzun vadeli net kredi kullanımı 578 milyon dolar olarak gerçekleşmişken, bankalar 40 milyon dolar ve IMF kredileri hariç genel hükümet 2.2 milyar dolar tutarında yurt dışına net kredi ödeyicisi olmuşlardır. Kısa vadeli sermaye hareketleri dengesinde ise, yurt dışından kredi kullanımlarındaki artışa bağlı olarak 4.3 milyar dolar giriş gerçekleşmiştir.

2005 yılına göre kredilerin toplam aktifler içindeki payı 5.4 puan artarak Aralık 2006 itibarıyla yüzde 43.8’e yükselmiş, krediler/mevduat oranında da söz konusu dönemde 9 puanlık bir artış gerçekleşmiştir. 2006 yılsonu itibarıyla kredi/mevduat oranı, büyük ölçekli bankalarda yüzde 61.6, orta ölçekli bankalarda yüzde 102.5 ve küçük ölçekli bankalarda ise yüzde 119.9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam krediler içindeki payı 2006 yılı sonu itibarıyla yüzde 31.8 olan bireysel kredilerin yoğunlaşma göstergeleri incelendiğinde, ilk 5 bankanın payının yüzde 63.4; ilk 10 bankanın payının ise yüzde 89 düzeyinde olduğu görülmektedir. Büyük ölçekli bankaların kredi kartı pazarındaki payı 2006 yılında artış eğilimini sürdürmüş ve yüzde 78.6 düzeyine ulaşmıştır. Bankacılık sektörünün temel fon kaynağı olan mevduatın toplam büyüklüğü 2006 yılsonu sonunda bir önceki yılsonuna göre yüzde 22.3 artış göstermiştir, 2002 yılında yüzde 58 olan YP mevduatın toplam mevduat içindeki payı 2006 yılsonunda yüzde 39.4 düzeyine gerilemiştir (BDDK, 2017).

2007 yılının ilk yarısında, kredilerin miktarı ve toplam aktifler içerisindeki payı tüm banka gruplarında artmıştır. Türk parası kredilerin toplam krediler içerisindeki payı yüzde 75.3 düzeyine yükselmiştir. 2006 yılı boyunca azalma eğiliminde olan takibe

dönüşüm oranı, 2007 yılında daha durağan bir seyir izlemiştir. Ortalama takibe dönüşüm oranı Haziran 2007 itibarıyla yüzde 3.64 olarak gerçekleşmiştir.

Eylül 2009 itibarıyla sektörün toplam kredileri 2008 yıl sonuna göre yüzde 2.3 artarak 375.7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Türk Parası (TP) kredilerde Eylül 2008'den itibaren başlayan azalma Mart 2009'dan itibaren artışa dönmüş, son bir aylık dönemde ise 7,1 milyar TL artmıştır. Eylül 2008'den itibaren azalma trendinde olan yabancı para (YP) krediler ise 2008 yıl sonuna göre dolar bazında yüzde 2.2 azalarak 68 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Eylül 2008'den itibaren en yüksek kredi artışı 2009 Eylül ayında gözlenmiştir. Kredilerin aktif içerisindeki payı yılsonuna kıyasla 3.1 puan azalmakla birlikte Eylül 2009 itibarıyla krediler, yüzde 47.1 aktif payı ile bankacılık sektörünün en büyük plasman kalemi olmaya devam etmiştir. Aralık 2008'de yüzde 3.7 olan kredilerin takibe dönüşüm oranı, Haziran 2009'da yüzde 4.9'a, Eylül 2009'da yüzde 5.3'e yükselmiştir. En yüksek takibe dönüşüm oranı yüzde 7.6 ile KOBİ kredilerinde olup, KOBİ kredileri aynı zamanda Eylül 2008'den Eylül 2009'a kadar olan dönemde takibe dönüşüm oranında en yüksek artışın gerçekleştiği kredi türüdür. En düşük takibe dönüşüm oranı ise yüzde 3.6 ile ticari-kurumsal kredilerdedir.

2010 yılında sektörün kredileri yüzde 33.9 oranında artarken, banka grupları itibarıyla en hızlı kredi büyümesi yüzde 42.3 ile kamu bankalarında görülmüştür. 2009 yılsonu ile karşılaştırıldığında özel bankaların toplam aktifleri yüzde 20.3 artarken kamu bankalarının toplam aktifleri yüzde 19.1 artmış; mevduat artışı özel bankalarda yüzde 19.2 iken kamu bankalarında yüzde 20.9 oranında gerçekleşmiştir. Toplam aktif ve mevduat büyümesi bakımından benzer performans göstermelerine rağmen kamu bankalarının plasman politikaları bakımından özel bankalardan ayrıştığı gözlenmiştir. 2010 yılında özel bankaların menkul değerler cüzdanında yüzde 11.9'luk artış gözlenirken, kamu bankalarının menkul değerler cüzdanı yüzde 3.4 oranında artmıştır. Diğer taraftan, anılan dönemde özel bankalar yüzde 33.8'lik kredi büyümesi sergilerken; kamu bankalarının kredilerindeki büyüme yüzde 42.3 oranında gerçekleşmiştir. Kredilerde 2009 yılının son çeyreğinde başlayan artış eğiliminin tüm kredi türlerinde

devam ettiği gözlenmektedir. Bankacılık sektörünün toplam aktifleri içindeki payı 2009 yıl sonuna göre 5.1 puan artarak yüzde 52.2'ye ulaşan krediler, 2010 yılında göre 133.3 milyar TL artarak 525.9 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. 2010 yılının genelinde artış gösteren krediler, en güçlü büyümesini yüzde 10.6 ile yılın son çeyreğinde sergilemiştir. 2010 yılında kredi hacminde yaşanan artışın 48.8 milyar TL'si kurumsal/ticari kredilerden, 42.8 milyar TL'si bireysel kredilerden, 41.7 milyar TL'si ise KOBİ'lere kullanılan kredilerden kaynaklanmaktadır. 2009 yılında ekonomik krizden en fazla etkilenen KOBİ kredileri yüzde 50.1 ile 2010 yılında en hızlı artan kredi türü olmuştur. Aralık 2010 itibarıyla 172.7 milyar TL'ye ulaşan bireysel krediler, toplam kredilerin yüzde 32.8'ini oluşturmaktadır. Aralık 2010 itibarıyla toplam 172.7 milyar TL seviyesine ulaşan bireysel kredilerin yüzde 25.3'ü kredi kartı alacaklarından, yüzde 74.7'si ise tüketici kredilerinden oluşmaktadır. Tüketici kredileri içinde ise en fazla paya yüzde 47.1 ile konut kredileri sahiptir. Bunu yüzde 35.5 ile ihtiyaç kredileri izlemektedir. 2010 yılında tüketici kredilerinde yaşanan 35.7 milyar TL'lik artışın 15.9 milyar TL'lik kısmı konut kredilerinden kaynaklanırken, sektördeki rekabete bağlı olarak faiz oranlarında yaşanan düşüşün konut kredileri artışında etkili olduğu değerlendirilmektedir (BDDK, 2017).

Sektörün en önemli kalemlerinden olma özelliğini koruyan kredilerin toplam aktifler içindeki payı 2010 yıl sonuna göre 3.8 puan artarak yüzde 56.1'e yükselmiştir. Aralık 2011 itibarıyla 682.9 milyar TL seviyesine ulaşan kredilerde 2010 yıl sonuna göre 157.1 milyar TL artış gözlenirken, yıllık artış oranı yüzde 29.9 ile 2010 yılının altında gerçekleşmiştir. Kredilerin reel artışı yüzde 14.6 düzeyinde gerçekleşirken, kur etkisinden arındırılmış artış oranı yüzde 21.6 olarak hesaplanmaktadır. Kredi hacmindeki artışın 68.3 milyar TL'si (yüzde 43.5) kurumsal/ticari kredilerden, 51.3 milyar TL'si (yüzde 32.6) bireysel kredilerden, 37.5 milyar TL'si (yüzde 23.9) ise KOBİ'lere kullanılan kredilerden kaynaklanmaktadır. Haziran 2011'de Kurum tarafından yapılan ve genel kredi karşılıklarında artışa yol açan mevzuat değişikliğinin krediler üzerindeki etkisi üçüncü çeyrekte görülmüş ve kredilerin üçüncü ve son çeyrekteki artış oranları belirgin şekilde yavaşlamıştır.

2011 yıl sonuna göre toplam 54.3 milyar TL (yüzde 8) artan krediler Haziran 2012 itibarıyla 737.2 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Toplam aktifler içindeki payı 2011 yıl sonuna göre 1.8 puan yükselerek yüzde 57.9'a ulaşan kredilerin yıllık artış oranı ise yüzde 18.8 olarak gerçekleşmiştir. Kredilerdeki enflasyondan arındırılmış yıllık reel artış yüzde 11.6 düzeyinde gerçekleşirken, kur etkisinden arındırılmış yıllık artış oranı ise yüzde 17.9 olarak hesaplanmaktadır. 2012 yılının ilk yarısında kredi hacminde gözlenen toplam 54.3 milyar TL'lik artışın 25.2 milyar TL'si (yüzde 46.4) kurumsal/ticari kredilerden, 18.8 milyar TL'si (yüzde 34.6) bireysel kredilerden, 10.3 milyar TL'si (yüzde 19) ise KOBİ'lere kullanılan kredilerden kaynaklanmaktadır. Yıllık bazda en düşük artışın görüldüğü KOBİ kredileri 2012 yılının ilk yarısında da yüzde 6.4 ile en yavaş artan kredi türü olmuştur. Haziran 2012 itibarıyla 242.7 milyar TL seviyesine ulaşan bireysel kredilerin 63.7 milyar TL'si (yüzde 26.2) kredi kartı alacaklarından, 179 milyar TL'si (yüzde 73.8) ise tüketici kredilerinden oluşmaktadır.

2012 yıl sonuna göre toplam 252.7 milyar TL artan krediler, Aralık 2013 itibarıyla 1,047 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Kredilerin toplam aktifler içindeki payı ise 2012 yıl sonuna göre 2.5 puan artarak yüzde 60.5'e yükselmiştir. Yılın son çeyreğinde kredilerin artışı hızının önceki iki çeyreğin gerisinde olduğu, son çeyrekteki büyümenin kurumsal ve ticari krediler ağırlıklı olduğu gözlenmektedir. Yasal üst limiti yüzde 75 olan bireysel konut kredilerinin teminat oranı, 2013 yılında konut kredilerindeki yüksek hacimli büyümeye rağmen yüzde 62-64 bandında seyretmiştir.

2014 yılının ilk çeyreğinde likit aktifler, zorunlu karşılıklar hesaplarındaki artışa bağlı olarak yüzde 4.4 oranında (12.5 milyar TL) artmıştır. Merkez Bankası'nın döviz ve altın cinsinden tutulan zorunlu karşılıklarda artışı teşvik etmesi likit aktiflerin artmasına katkı sağlamıştır. 2013 yıl sonuna göre toplam 35.4 milyar TL (yüzde 3.4) artan krediler, Mart 2014 itibarıyla 1,083 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Kredilerin, toplam aktifler içindeki payı 2013 yılsonuna göre 0.3 puan azalarak yüzde 60.2 seviyesine gerilemiştir. Özellikle bireysel kredilere yönelik yapılan düzenleme değişiklikleri ve olumsuz piyasa koşulları nedeniyle yılın ilk çeyreğinde kredilerin artış hızı önceki yılın tüm

çeyreklerinin gerisinde oluşmuş, incelenen çeyrekteki büyüme kurumsal ve ticari krediler ağırlıklı gerçekleşmiştir (BDDK, 2017).

Bankacılık sektörünün aktif büyümesi 2015 yılı ilk çeyreğinde yıllık bazda yüzde 18.4 seviyesinde gerçekleşti. Bireysel ve ticari kredilerin yıllık artış hızının ilk çeyrekte yükseliş göstermesinin desteği ile toplam krediler geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 22.2 artarak 1 trilyon 323.2 milyar TL oldu. 2015 yılının ilk çeyreğinde sektörün aktif büyüklüğünün yüzde 62.2'sini krediler, yüzde 14.7'sini menkul değerler portföyü, %6'sını nakit rezervler ve yüzde 17.2'sini diğer aktifler oluşturdu. Yılın ilk çeyreğinde kredilerin toplam aktifler içindeki payı tarihi yüksek seviyelerini korurken, MDP'nin (Menkul Değerler Portföyü) toplam aktifler içindeki payı ise BDDK tarafından verilerin yayımlanmaya başladığı 2002 Aralık'tan bu yana ki en düşük seviyeye geriledi. 2014 yılında kredilerin yıllık artış hızında belirgin bir düşüş yaşanmış ve 2013 yılsonunda yüzde 31.8 seviyesinde olan kredilerin yıllık artış hızı, 2014 yılsonunda yüzde 18.5 seviyesine kadar gerilemişti. Ancak özellikle bireysel kredi kartlarına yönelik taksit sınırlamasında bir miktar gevşemeye gidilmesinin de bir sonucu olarak 2015 yılının ilk çeyreğinde kredilerin yıllık artış hızı yeniden yükseldi. Kurdaki yükselişin etkisiyle ticari kredilerdeki büyüme ikinci çeyrekte de devam etti. Böylece krediler ikinci çeyrekte yıllık bazda yüzde 24.5 arttı. Üçüncü çeyrekte kredilerin yıllık artış hızında bir önceki çeyreğe göre sınırlı bir yükseliş yaşandı ve yüzde 24.8 seviyesinde gerçekleşti. Kurdaki artış üçüncü çeyrekte de kredilerin yıllık artış hızı üzerinde belirleyici rol oynadı. 2015 yılında kredi büyümesindeki artışın etkisiyle sektörün aktif büyüklüğü yıllık bazda yüzde 18.2 arttı. 2015 yılının dördüncü çeyreğinde sektörün aktif büyüklüğünün yüzde 62.9'unu krediler oluşturmuştur (Vakıfbank Ekonomik Araştırmalar, 2017).

1 Nisan 2016 itibarıyla, toplam krediler bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 15 oranında artarak 1.54 trilyon TL olmuştur. Toplam mevduat ise yıllık bazda yüzde 14 oranında büyüyerek 1.2 trilyon TL olmuştur. Toplam mevduatın yüzde 43'lük bölümünü YP mevduat oluşturmuştur. Sektör mevduatlarının yüzde 59'luk bölümü gerçek kişilere aittir.

2.4. İlgili Alanyazın

Konuyla ilgili alanyazın incelendiğinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Bu bölümde ilgili alanyazın incelenecek ve öncelikle finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan çalışmalar, ardından daha özeldede banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan önemli bulunanlar özetlenerek ele alınacaktır.

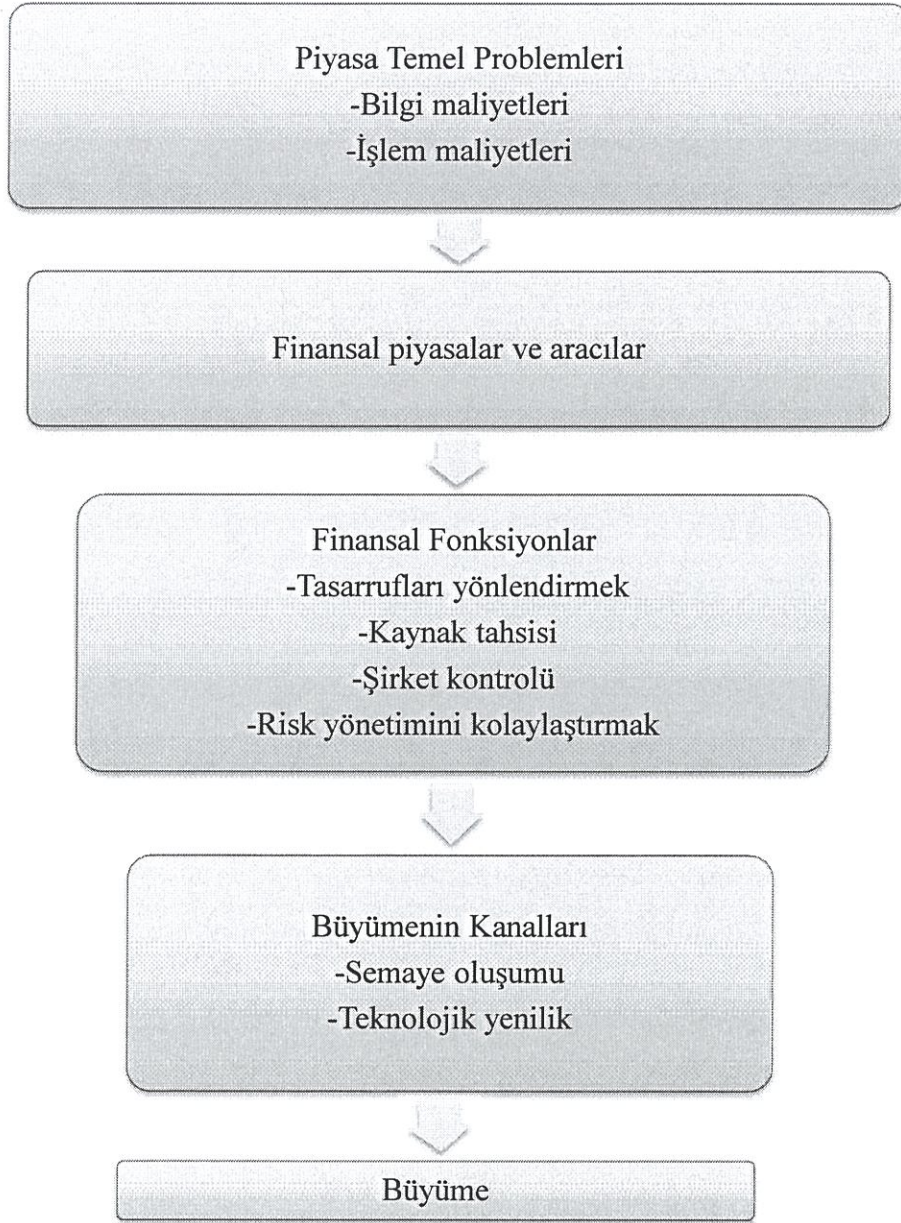
Klasik iktisatta büyümenin kaynağı olarak yatırımlar, sermaye birikimi ve tasarruflar ele alınır. Finansal gelişme ise finansal sektörün GSYH'ya oranı veya finansal yapıda meydana gelen değişimlerdir. Bu nedenle finansal gelişmeyi incelemek için kısa ve uzun dönem süreci içinde finansal yapıdaki değişiklikler ile ilgili bilgileri incelemek gerekir (Goldsmith, 1969).

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşim ilk olarak Bagehot (1878) tarafından ele alınmıştır. Bagehot (1878) ve Hicks (1969) finansal gelişmelerin İngiltere'nin endüstrileşmesine önemli katkılarda bulunduğunu ifade etmiştir (Hondroyiannis, Lolos ve Papapetrou, 2005). 1911 yılında Schumpeter de finansal gelişme ve ekonomik büyüme konusunu incelemiştir. Schumpeter'e göre, finansal araçlar, tasarrufların ekonomik birimler arasındaki hareketini sağlamak, yatırım projelerini desteklemek, riski yönetmek, yöneticilerin performanslarını takip etmek ve finansal işlemlerin gerçekleşmesini sağlamak suretiyle ekonomiyi desteklemektir. Schumpeter finansal gelişmelerin teknolojik yenilikleri teşvik ettiğini ve böylece ekonomik büyümeye yardımcı olduğunu ileri sürmüştür. Schumpeter'in görüşleri tüm araştırmacılar tarafından destek görmemiştir. Birçok araştırmacıya göre finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Çünkü her ülke aynı koşullar altında değildir ve buna bağlı olarak da ekonomik büyüme ve finansal gelişme de farklılıklar gösterecektir. Daha sonra ise Goldsmith (1969), MCKinnon (1973) ve yine Shaw (1973) bu konu hakkında çalışmalar yapmıştır (Demir, Öztürk ve Albeni, 2007; Hondroyiannis, Lolos ve Papapetrou, 2005).

Patrick (1966), modern finansal kurumların, tasarruf sahipleri ve yatırımcıların talepleri sonucunda ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Patrick tarafından “talep izleme” olarak isimlendirilen bu finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi biçimine göre, finansal sistemin gelişmesi tamamen ekonomik büyümeden kaynaklanmaktadır. Patrick’in finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi hakkında belirlediği ikinci yaklaşım ise “arza öncülük etme” olarak adlandırılmaktadır. King ve Levine (1993), Schumpeter’in görüşlerini de destekleyen bir bakış açısıyla finans ile büyüme arasındaki geçiş yollarını farklı bir yaklaşımla ele almışlardır ve yenilikleri büyümenin motoru olarak nitelendirmişlerdir (Demir, Öztürk ve Albeni, 2007). Levine, finansal araçların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin aşağıdaki yollarla olduğunu ifade etmektedir:

- Tasarrufların mobilizasyonu
- Risk yönetimi
- Yatırım fırsatları hakkında bilginin sağlanması
- Ödünç verenlerle ödünç alanların sürekli gözlemlenebilmesi
- Mal ve hizmetlerin değişiminin kolaylaştırılması

Levine, finansal piyasaların ekonomik büyümeyi etkileme sürecini aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi ele almıştır:

Şekil 9. Finansal Piyasaların Ekonomik Büyüme Etkileme Süreci

Kaynak: Levine, 1997.

Finansal sistemler, sermaye birikiminin gerçekleşmesi ve yeni teknolojilerin yayılması için aracı konumunda olmasından dolayı, ekonomik büyüme sürecinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş finansal sistemler, küçük fonların büyük yatırımlara yönlendirilmesi, tasarruf sahiplerinin risklerinin azaltılması, projeler

hakkında bilgi toplama ve değerlendirme maliyetlerini uzmanlaşmış birimleri kanalıyla azaltma ve böylece kaynakların etkin şekilde yönetilmesini sağlayarak ekonomide verimliliği ve ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Aslan ve Küçükaksoy, 2006).

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda en çok ulaşılan sonuç, finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğu yönündedir. King ve Levine (1993), 1960 – 1989 yıllarında 80 ülkede analiz yaparak finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi ne yönde etkilediğini araştırmışlardır. Finansal gelişme ölçütü olarak ülkelerin bankacılık sektörüne ilişkin veriler kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında, finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğu yönündeki görüşleri desteklediği görülmüştür. Yine Murinde ve Eng (1994), 1979 – 1990 yılları arasını kapsayan çalışmalarında Singapur’da finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu ilişkiyi incelerken, parasal büyüklükler, parasal oranlar ve parasal değişkenlerle ilgili olmak üzere üç grup finansal değişkenden yararlanmışlardır. Granger-Nedensellik testleri sonucunda, parasal değişkenlerin reel ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Diğer yandan milli gelirin finansal değişkenler üzerinde bir etkisi olmadığı sonucunu elde etmişlerdir. Bir diğer çalışmada ise Aslan ve Küçükaksoy (2006), Granger nedensellik testleri ile 1970-2004 yılları arası döneme ait kişi başı reel GSYH ve özel sektör kredi hacmi büyüklüğü verilerini kullanarak Türkiye ekonomisi için finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yapılan Granger nedensellik testleri finansal büyüme ilişkisinde, ilişkinin yönünün finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğunu göstermiştir.

Aslan ve Korap (2006), yaptıkları çalışmada Türkiye ekonomisinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini 1987-2004 dönemi için Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerini kullanarak ele almışlardır. Eşbütünleşme analizinin sonuçlarına göre finansal gelişme göstergeleri ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulunduğu ancak finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki

nedenselliğin yönünün finansal gelişmişlik göstergelerine bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yücel (2009), 1997-2007 yılları arasını kapsayan dönem için yaptığı çalışmada sermaye piyasası gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sermaye piyasası gelişmişlik düzeyinin dört farklı boyutunu kullanmıştır. Yaptığı analizleri sonucunda sermaye piyasası gelişiminin ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisi olduğunu bulmuştur.

Altıntaş ve Ayrıçay (2010), 1987-2007 döneminde üç aylık verileri kullanarak finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmişlerdir. ARDL (autoregressive distributed lag) eşbütünleşme yöntemi olarak bilinen sınır testi yaklaşımıyla ele aldıkları çalışmada reel büyüme, finansal gelişme, dışa açıklık ve reel faiz oranı arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin olduğu, uzun dönemde finansal gelişmişlik katsayısındaki yüzde 1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi yüzde 0.67, reel faiz oranındaki yüzde 1'lik bir artışın ise reel büyümeyi yüzde 0.12 artırdığı bulunmuştur.

Müslümov ve Aras (2002), 22 OECD ülkesinde 1982-2000 dönemine ait verileri kullanarak sermaye piyasaları gelişmesi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Nedensellik ilişkisini test etmek için Granger nedensellik testine bağlı Sims nedensellik testini kullanmışlardır. Araştırmanın sonuçları sermaye piyasası gelişmesinin Granger nedenselliği açısından ekonomik büyümenin nedenlerinden birisi olduğunu ve bu nedensellik ilişkisinin yönünün kısa ve uzun dönemlerde değişiklik göstermediğini ortaya koymuştur.

Levine 1998 yılında yaptığı çalışmada yasal sistem ile gelişmeyi engelleyen süreç arasındaki ilişki incelenmiş ve bu ilişkiyi uzun süredir devam eden kişi başı GSYH büyümesi, sermaye borsası büyümesi ve verimlilik artışı ile gözlemlemiştir. Çalışmada ayrıca hukuki sistem ile finansal gelişme ve bankacılık gelişimi arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Bankaların gelişimine öncelik veren hukuk sistemine sahip ülkelerin daha iyi gelişeceği ve bankacılık gelişiminin bileşeninin uzun vadeli ekonomik büyüme

oranları, sermaye birikimi ve verimlilik artışı ile pozitif bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Levine bankacılık sisteminin işleyişini geliştirerek ekonomik büyümeyi teşvik etmek için yasal düzenlemelerin yaygınlaştırılmasının önemli bir etken olduğunu savunmuştur. Atamtürk (2007), çalışmasında, gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye’de yabancı kaynakların iç tasarruflara ve ekonomik büyümeye etkisini araştırmıştır. Sonuç olarak finansal dışa açılmanın tasarruf sorunu çeken gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarında rol oynayacağı, ülkeler arasında faiz oranlarını eşitleyeceği, verimli yatırımların olmasını sağlayarak büyüme oranına katkıda bulunacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Gökdeniz, Erdoğan, Kalyüncü (2003), çalışmalarının amacı finansal piyasalar ve büyüme etkileşiminin Türkiye’de varlığının ve anlamlılığının araştırılmasıdır. Çalışmada 1989-2002 dönemine ait üçer aylık GSYH, toplam hisse senedi piyasası, M2, özel banka varlık artışları, enflasyon oranları, tahvil değerleri kullanılarak regresyon analizi yapılmıştır. Elde ettikleri bulgulara göre Türkiye’de hisse senedi piyasasının büyümeyi desteklemediği, toplam ticari banka varlıklarının oranındaki bir artışın büyümeyi desteklemediği, ancak para arzının büyümeyi açıkladığı ve enflasyonun büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Danişoğlu (2004), 1987-2003 dönemi verilerini kullanarak birim kök testleri ve Granger nedensellik analizi aracılığıyla Türkiye için finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre finansal gelişmeden ekonomik büyüme yönüne doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Demir, Öztürk ve Albeni (2007), çalışmalarında, 1995-2005 yılları arasında Türkiye’de bankacılık sistemi ve hisse senedi piyasası ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. VAR modelleri ve VECM modellerini kullandıkları çalışma sonucunda uzun dönemde finansal piyasalar ve ekonomik büyüme arasında tek taraflı doğrusal nedensellik bulunduğunu ve uzun dönemde banka ve hisse senedi yolu ile finanslamanın ekonomik büyümeyi küçük bir oranda arttırabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Ulaştıkları bir diğer sonuç ise hisse senedi piyasasının ekonomik

büyümeye katkısının, bankacılık sektörü yoluyla finanslamasıyla karşılaştırıldığında daha küçük olduğudur.

Erdem ve Dumrul (2014), çalışmalarında finansal büyümenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Neo-Klasik ve Keynesyen görüşlere göre olmak üzere iki şekilde ele almışlar ve sonuçları bu iki görüşe göre karşılaştırmışlardır. Finans-büyüme ilişkisinde Keynesyen bakış açısı müdahale içerikli önerileri savunurken; Neo-Klasik bakış açısı daha serbestleşme içerikli önerileri savunmakta olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bahsedilen çalışmaların aksine Güneş (2013) ise 1988 ve 2009 yılları arasındaki altışar aylık Türkiye verileri ile finansal gelişmişlik düzeyini simgelemek üzere para arzının milli gelire oranı ve finansal piyasalarda çalışanların toplam iş gücü içerisindeki payı değişkenlerini kullanarak yaptığı çalışma sonucunda finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğu sonucuna ulaşamamıştır.

Bazı çalışmalarda ise etkinin yönünün ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kandır, İskenderoğlu ve Önal (2007), 1988-2004 yılları arasını kapsayan dönemde Johansen eşbütünleşme testleri, hata düzeltme modeli ve nedensellik analizlerinden yararlanarak finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Kişi başına reel milli gelir, ekonomik büyümeyi temsil etmek üzere ve finansal gelişmeyi temsil etmek üzere BİST işlem hacminin milli gelire oranı, BİST piyasa değerinin milli gelire oranı, BİST işlem görme oranı ve özel sektöre verilen banka kredilerinin milli gelire oranı kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Türkiye’de finansal gelişmişliğin, ekonomik büyümeyi desteklemediği, ancak ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ak, Altıntaş ve Şimşek (2016), çalışmalarında, Türkiye ekonomisi için büyüme ve finansal gelişme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü tespit etmeyi amaçlamışlar ve 1989-2011 dönemine ait yıllık verileri kullanarak Toda-Yamamoto testi, Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi, Granger nedensellik testleri yardımıyla analiz etmişlerdir. Analizler sonucunda

ekonomik büyümeden, finansal gelişmeye doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki ilişkinin yanı sıra ekonomik büyüme ve krediler arasındaki ilişkiyi Ceylan ve Durkaya (2010) ele almışlardır ve çalışmalarında Türkiye’de kredi hacmi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri konu almışlardır. 1998-2008 yılları arası dönemi kapsayan üçer aylık zaman serilerini ve Granger nedensellik testi ve hata düzeltme modelini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda ekonomik büyümeden kredilere doğru tek yönlü nedensel bir ilişkiye ulaşılmıştır. İlerleyen yıllarda aynı konuyu 1998-2012 yılları arası dönem için ele alan Vurur ve Özen (2013), çalışmalarında, Türkiye’de mevduat banka kredileri ve ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı etkileşimini 1998-2012 dönemine ait üçer aylık veriler kullanarak Granger nedensellik testi ile ele almışlardır. Çalışma sonucunda; mevduatlardan hem ekonomik büyümeye hem de kredilere doğru, ekonomik büyümeden ise kredilere doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Tunç (2013), çalışmasında, 1989-2013 yılları arasında banka kredilerinin gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Vektör Autoregressive Models (VAR) ve Vektör Error Correction Models (VECM) zaman serileri modellerini kullanarak 1989-2013 yılları arası tüketici kredileri, taşıt kredileri, konut kredileri, ekonomik büyüme göstergeleri olan işsizlik, büyüme, enflasyon, ithalat, ihracat ve geçim endeksi ile olan kısa ve uzun dönemli ilişkileri analiz etmiştir. Analizler sonucunda banka kredilerinin büyüme ile pozitif yönlü, işsizlik, enflasyon, tüfe ve geçim endeksi ile negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

Izz Eddien N. Ananzeh, 2015 yılında yaptığı çalışmasında Ürdün'deki banka kredisi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1993'ten 2014'e kadar üçer aylık verileri kullanarak farklı sektörler için Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ve Granger Nedensellik Testi olmak üzere İki farklı metodoloji kullanarak incelemiştir. Yaptığı analizler sonucunda Ürdün ekonomisinde ekonomik gelişme ve banka kredileri arasında iki yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sonuç olarak, farklı sektörlerle

bankacılık, Ürdün ekonomisinin büyümesini arttırmada olumlu bir rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır.

Göçer, Mercan ve Bölükbaş (2015), çalışmalarında, 2000-2012 dönemi verilerini kullanarak Türkiye’de bankacılık sektörü toplam kredi hacminin, istihdam ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini çoklu yapısal birim kök testi, çoklu yapısal eşbütünleşme testi ve dinamik en küçük kareler yöntemi yardımıyla analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda Türkiye’de kredi hacmindeki artışların istihdamı ve ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tuna ve Bektaş (2013), yaptıkları çalışmada Türkiye için 1998-2012 döneminde üçer aylık verileri kullanarak mevduat bankaları yurtiçi kredi hacmi ile gayri safi yurtiçi hâsıla arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Bu analizleri yaparken Zivot-Andrews birim kök testi, Gregory-Hansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testini kullanmışlardır. Yapılan analizler sonucunda her iki serinin de durağan olduğu ve aralarında uzun dönem ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öztürkler ve Çermikli (2007), 1990-2006 yılları arası dönem verilerini kapsayan çalışmalarında, para politikası ile bankaların kullanabilecekleri kredi miktarları arasındaki bağlantı ve banka kredileri ile reel ekonomi arasındaki bağlantı aracılığıyla işlevini yerine getiren banka kredileri kanalının ekonomik büyümeye etkisini araştırmışlardır. Sonuç olarak para politikası şoklarından bankaların kullandıkları reel kredilere yönelik tek yönlü bir ilişkinin, reel kredi ile sanayi üretimi arasında ise iki yönlü bir ilişkinin olduğuna ulaşılmıştır. Ergeç (2004), yaptığı çalışmada Granger nedensellik testlerini kullanarak Türkiye için finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönünü incelemiştir. Analizler sonucunda nedenselliğin yönünün kısa dönemde ekonomik gelişmeden finansal gelişmeye doğru olmasına karşın, uzun dönemde finansal gelişmeden ekonomik gelişmeye doğru olduğuna ulaşılmıştır.

Göçer (2013), çalışmasında yabancı doğrudan yatırımlar ve ihracatın, Türkiye’nin ekonomik büyümesine etkilerini 1992-2012 dönemi için Granger

nedensellik ve sınır testi yaklaşımlarıyla analiz etmiştir. Analizler sonucunda ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif ancak anlamlı değildir sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye’de ihracatın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği; yüzde 100’lük bir artışın, ekonomik büyümeyi yüzde 56 oranında arttıracığı tespitinde bulunmuştur. Philippe Aghion, Eve Caroli and Cecilia Garcia 1999 yılında yaptıkları çalışmada zaman serisi analizi kullanarak eşitsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi iki yönden incelemişlerdir. Çalışmanın ilk bölümünde eşitsizliğin büyüme üzerindeki etkileri incelenmiş ve sermaye piyasaları kusursuz olduğunda öz sermaye ve etkinlik arasında mutlak bir dengenin bulunmadığı ortaya koyulmuştur. Araştırmanın ikinci bölümünde kısa bir süre içinde yatırım teşviklerini ve büyümeyi desteklemek vergi sonrası eşitsizliğin bir defalık azaltılması, geçici bir eşitsizliğin ortaya çıkmasına neden olacağı ve daha sonrasında bu eşitsizliğin ortadan kalkacağı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sürecin ekonomik büyümeyi pozitif yönden etkilediğini savunmuşlardır (Aghion, Caroli ve Garcia, 1999).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Ekonometrik araştırmanın en önemli aşamalarından birisi, ekonomik modeli meydana getiren değişkenlere ait verilerin toplanmasıdır. Güvenilir kaynaklardan ve doğru olarak veri toplanmasının yanı sıra, kullanılacak olan modele uygun olacak şekilde veri toplanması da ekonometrik tahminlerin güvenilirliğini büyük ölçüde etkilemektedir. Ekonometrik araştırmalar için veri toplama genellikle birkaç biçimde gerçekleştirilir. Panel verileri ve yatay kesit verilere ilave olarak kullanılan bir diğer önemli veri türü de zaman serileridir.

Zaman serileri analizinin içerdiği yöntemler nicel yöntemlerdir. Buna bağlı olarak, zaman serileri analizi zaman içinde düzenli aralıklarla gözlemlenen verilerin istatistiksel olarak incelenmesini ve gelecek dönemlerde elde edilebilecek verilerin öngörüsünün güvenilir bir şekilde yapılabilmesini içermektedir. Yani zaman serisi verileri, değişkenlerin bir dönemden diğerine ardışık şekilde gözlemlendiği sayısal değerler hakkında bilgiler verir. Verilerin ardışık olması genel bir kural olmamakla beraber ardışık olması durumunda ekonometrik tahminlerin sonuçları daha güvenilir çıkmaktadır. Genellikle günlük, haftalık, aylık, üç aylık, altı aylık, yıllık ve daha uzun dönemli aralıklarla toplanır. Zaman serileri genel olarak trend, mevsimsel, konjonktürel ve düzensiz hareketlerin birleşiminden oluşan bir yapıya sahiptir. Dönemler itibariyle toplanan ekonomik veriler olan milli gelir verileri, ithalat ve ihracat verileri, aylık veya yıllık faiz hadleri, döviz kurları, para arz ve talebi zaman serilerine örnek olarak verilebilir.

3.2. Evren ve Örneklem/Araştırma Grubu

Günümüzde her alanda karşımıza çıkan banka kredilerinin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Bu çalışmada 2002-2016 yılları arasında kalan çeyrek dönemlik

zaman serileri kullanılarak, 15 yıllık bir süreç göz önüne alınarak Türkiye için banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmada GSYH, yurtiçi kredi hacmi toplamı, taşıt, taşıt kredisi hacmi, konut kredisi hacmi, diğer krediler ve toplamları kullanılmıştır.

Örneklemin genişletilmemesindeki temel sebep, çalışmada kullanılan verilerin resmi istatistik kurumlarının yayımlandığı yıllar itibariyle alınmasıdır.

3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Günümüzde ülke ekonomileri için krediler büyük önem taşımaktadır. Buna bağlı olarak yapılan bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik veri Dağıtım Sistemi (TCMB-EVDS)'nden alınan bankacılık sektörü-yurtiçi kredi hacmi, Türkiye Bankalar Birliği (TBB)'nden alınan taşıt kredisi hacmi, konut kredisi hacmi, diğer krediler ve toplamları kullanılmıştır. Bu veriler 2002-2016 yılları arası 15 yıl için ele alınmıştır. Ayrıca ülke ekonomisini etkileme durumunu incelemek amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nden alınan Türkiye'ye ait harcama yöntemiyle- cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hâsıla verileri, harcama yöntemiyle- zincirlenmiş hacim gayri safi yurtiçi hâsıla verileri, iktisadi faaliyet kollarına göre- cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hâsıla verileri ve iktisadi faaliyet kollarına göre- zincirlenmiş hacim gayri safi yurtiçi hâsıla verileri kullanılmıştır. Genel anlamda kullanılan veri kaynaklar ise TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), TCMB-EVDS (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası- Elektronik Veri Dağıtım Sistemi), TBB (Türkiye Bankalar Birliği) ve Dünya Bankası (The World Bank) gibi güvenilirliği olan kaynaklardır.

3.4. Veri Toplama Süreci

Çalışmada kullanılan verilerin toplanması ve veri setinin oluşturulması aşamasında konu ile ilgili alanyazın incelenmiş, alanyazında yer alan ve güvenilir olarak kabul edilen veri kaynaklarına ulaşılarak, bilgisayar ve internet ortamındaki ulusal ve uluslararası kaynaklar ve veri tabanlarındaki veriler kullanılmıştır. Söz konusu veriler

TÜİK, TCMB-EVDS, TBB ve Dünya Bankası (The World Bank) kaynaklarından alınmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

3.5.1 Çalışmada Kullanılan Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada kullanılan veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Çizelge 9’da gösterilmiştir.

Çizelge 9. Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler				
	Gelir	Taşıt	Konut	Diğer
Ortalama	25917986	1603257.	5736509.	13259850
Medyan	25874741	1557794.	5252197.	10058500
Maksimum	34900750	3384373.	16917627	33328000
Minimum	15469977	83974.00	23597.00	279916.0
Standart Sapma	4911410.	719123.8	4322711.	10343429
Çarpıklık	-0.158875	0.126136	0.389249	0.430335
Kurtuz	2.142972	2.805644	2.229662	1.790915
Jarque-Bera	2.019034	0.245088	2.898744	5.323044
Olasılık	0.364395	0.884667	0.234718	0.069842
Toplam	1.50E+09	92988884	3.33E+08	7.69E+08
Toplam Kare Sapma	1.37E+15	2.95E+13	1.07E+15	6.10E+15
Gözlemler	58	58	58	58

3.5.2. Kredi Büyüme İlişkisinin Analizi

3.5.2.1. Birim Kök Analizi

Zaman serilerini ele alan pek çok çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık açısından değerlendirilmeleri gerekli görülmüştür. Granger ve Newbold (1974), 20. yy'da zaman serileri analizlerini konu edinen birçok çalışmanın yanlış sonuçlar verdiğini öne süren bu tür regresyonların sapmalı katsayılar içerdiğini ve sonlu olmayan varyanslara sahip olduklarını iddia etmişlerdir.

Düzmece regresyonların sonuçları üzerinde şüphe duyulmasına gerekçe olarak “Zaman serileri analizleri, belirli zaman aralığı içinde kendine ait bir karakteristik özellik barındıran süreçlere ait verileri incelemektedir. Burada bahsedilen karakteristik özellikten kasıt, verinin bir durağan olasılıklı süreç sonucunda elde edilmiş olmasını nitelemektedir. Rassal yürüyüş modeli (random walk) sonucu elde edilmiş zaman serilerinin stokastik bir yapısı vardır ve bu anlamda karakteristiği belirlenemez. Dolayısıyla bu yöntemle elde edilmiş veriler üzerindeki zaman serisi analizleri bir kestirim içermeyebilir, bu sonuçlar çoğunlukla kurgusaldır” savı gösterilmiştir. Bu nedenle bu şekilde elde edilen sonuçlar üzerinde yapılan t ve F testleri de anlamlı olmalarına rağmen doğru sonuçlar verememektedir (Granger ve Newbold, 1974).

Eğer Y_t aşağıdaki özelliklere sahip bir zaman serisi olursa;

$$\text{Ortalama: } E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Varyans: } \text{var}(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$\text{Ortak varyans: } \gamma_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)]$$

Burada k gecikme ile ortak varyans Y_t ile Y_{t+k} arasındaki, yani aralarında k dönem fark olan iki Y arasındaki ortak varyanstır. Eğer $k=0$ ise, γ_0 bulunur ki bu da

Y'nin varyansıdır. ($=\sigma^2$); k=1 ise, γ_1 , Y'nin ardışık iki değeri arasındaki ortak varyanstır. Y'nin sıfır noktasını Y_t 'den Y_{t+m} 'ye kaydırıldığında. eğer Y_t durağansa, Y_{t+m} 'nin ortalaması, varyansı ve ortak varyansı Y_t 'ninkilerle aynı olmalıdır. Kısaca, eğer bir zaman serisi durağansa, ortalaması, varyansı ve ortak varyansı, her zaman aynı kalacaktır (Gujarati and Porter, 1999).

3.5.2.1.1. ERS (DF-GLS) Sınaması

Elliot, Rothenberg, Stock'un Nokta Optimum (ERS,1996) testi nonparametrik yöntemlerle Dickey Fuller testlerinin değiştirilmiş halidir. Bu nonparametrik yöntemden yararlanılarak yapılan değiştirme ile testlerin gücünün artırılması amaçlanmaktadır. Spektral tahmin yöntemleri ile birim kök analizi klasik birimkök analizlerinin aksine frekanslara dayanmaktadır ve kovaryans durağan süreç frekanslara dayanarak incelenir. Elliot, Rothenberg ve Stock 1996 yılında yayınladıkları makalelerinde ADF testinin Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (Generalized Least Square) yöntemi ile dönüştürülmesini ve trendden arındırılmasını önermişlerdir. Tren içermeyen bir seri için ve trend içeren bir seri için farklı iki model kullanılmaktadır. Birim kökü incelenecek seri X_t ise modeller aşağıda görülmektedir.

$$\Delta X_t = \alpha_0 + \beta_t + \rho X_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t$$

$$\Delta X_t^d = \rho X_{t-1}^d + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta X_{t-i}^d + \varepsilon_t$$

Hesaplanan bu DF-GLS test istatistiği sadece sabit terimin eklendiği durumda Dickey-Fuller dağılımına uyar. Ancak hem sabit terim hem trendin eklendiği durumda bu dağılımdan farklılaşır. İlgili çalışmada Monte Carlo simülasyonu uygulanmış; 50, 100, 200 ve sonsuz gözlem için tablo değerlerini oluşturmuşlardır. Test hipotezleri ve karar aşaması ADF ile aynıdır.

3.5.2.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi

Uzun dönemde ekonomik değişkenler arasındaki ortak bir hareket olarak da tanımlanabilen eşbütünleşme kavramında serilerin durağan olmadığı ama doğrusal bileşimin durağan olduğu durumda standart Granger nedensellik çıkarımları geçersiz olacağından Hata Düzeltme Modelleri oluşturulmalıdır; bu yüzden Granger nedensellik testlerine geçilmeden evvel serilerin eşbütünleşik özelliklerinin test edilmesi gerekir (Çetintaş, 2004).

Johansen yöntemi, Dickey-Fuller yönteminin genelleştirilmiş bir gösterimidir.

$$X_t = \pi_1 X_{t-1} + \dots + \pi_k X_{t-k} + e_t, t = 1, 2, \dots,$$

Burada X_t , geçmiş değerleri ile ifade edilen değişkenler vektörünü göstermektedir. Bu gösterim, VAR modelini kullanarak değişkenleri, geçmiş dönem değerleri ile ifade eder.

Test iki adımdan oluşmaktadır. İlk adımda; durağanlık düzeylerine karar verilen denklem sistemi, değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer aldığı VAR modeli olarak ifade edilir. Durağanlığın tespitinde kullanılan DF ve ADF testlerinde olduğu gibi, serinin durağanlaştırılması için birinci farkının alınması gerekirse şu şekilde ulaşılır:

$$\Delta X_t = C_1 \Delta X_{t-1} + \dots + C_{k-1} \Delta X_{t-k} + \pi X_{t-k} + e_t,$$

$$C_i = -I + \pi_1 + \dots + \pi_i, i = 1, \dots, k.$$

π ; katsayılar matrisidir (Johansen, 1988). Burada π katsayılar matrisinin rankı, aynı zamanda denklem sistemi içinde kaç tane kointegre ilişkisini sağlayan vektör olduğunu gösterecektir. Değişken vektörünün boyutunu gösteren p 'ye rank eşitse katsayılar vektörü durağan demektir. Rankın sıfıra eşit olduğu durumda, geleneksel VAR modeline ulaşılır. Rankın p 'den küçük olduğu durumda ise, değişkenler arasında r tane kointegre vektör ilişkisi var demektir.

İkinci adımda temel hipotez, değişkenler arasında en fazla r tane kointegre vektör olduğudur. Kointegre vektör sayısının, değişkenler vektörünün boyutuna eşit olduğu durumda değişkenler durağanlık göstereceği için, kointegrasyon ilişkisine bakılmaz. Bu durumda Kointegre vektör sayısının, değişkenler vektörünün boyutundan 1 eksik olması gerekmektedir. Burada temel hipotez,

$H_0 : (\pi = \alpha\beta')$ (En fazla r tane kointegre vektör vardır).

β' matrisi, değişkenlerin uzun dönem etkilerini ortaya koyan bir matristir. Değişkenler kointegre oldukları için matrisin sıfırdan farklı $\lambda_1 > \lambda_2 > \dots > \lambda_n$ kadar karakteristik kökü olacaktır. Kointegrasyon ilişkisinin olmadığı durumda, tüm karakteristik kökler sıfıra eşit olacaktır (Johansen ve Juselius, 1990).

Karakteristik köklerin sıfıra eşit olup olmadığını ve buna bağlı olarak kointegrasyon ilişkisinin varlığını ortaya koymak için iki test öne sürülmüştür:

$$\lambda_{trace}(r) = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \hat{\lambda}_i)$$

$$\lambda_{max}(r, r + 1) = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_{r+1})$$

$\hat{\lambda}$; β matrisinden elde edilen karakteristik kökler veya özdeğerler

T ; Gözlem sayısı

Birinci testte, genel bir alternatife karşı r 'ye eşit veya daha az sayıda kointegre vektörün olduğunu ileri süren temel hipotez değerlendirilir. Tüm karakteristik köklerin değeri sıfıra eşit olduğunda, testin değeri de sıfır olacaktır.

İkinci testte, temel hipotezde r kadar kointegre vektör olduğu savı, $r+1$ tane olduğunu ileri süren alternatif hipoteze karşı sınanır. Karakteristik kökler sıfıra eşitse, λ_{max} değeri küçük olacaktır.

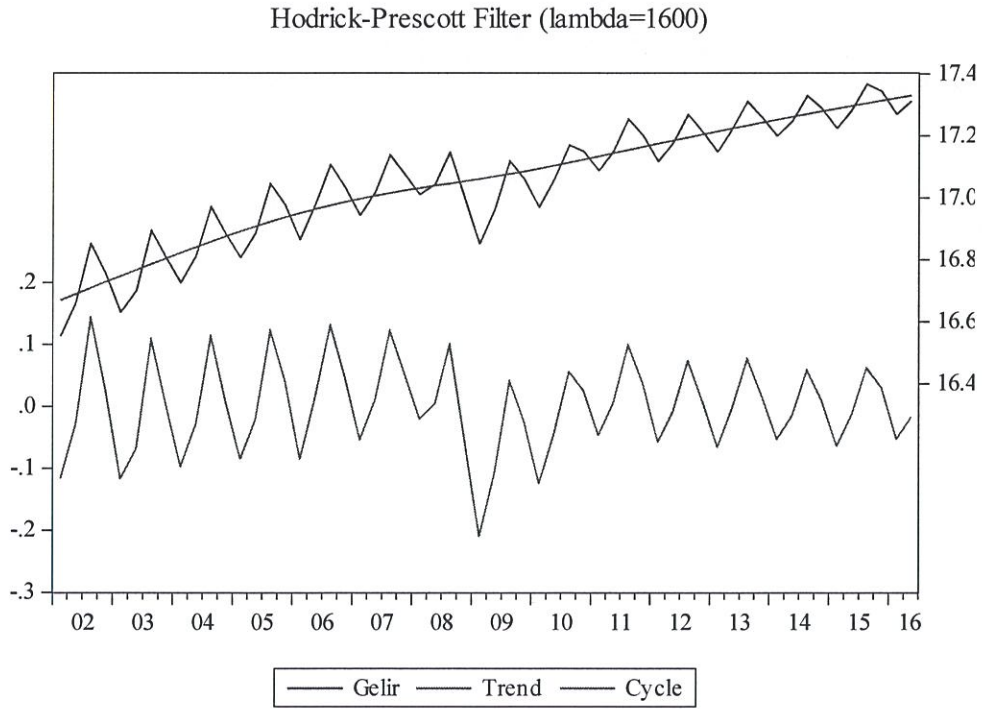
Testler sonucunda elde edilen λ_{trace} , λ_{max} istatistik değerlerinin karşılaştırılacağı kritik değerler Johansen ve Juselius (1990)'da gösterilmiştir. Johansen Kointegrasyon Testi, uygulamada uzun dönemli ilişkileri araştıran başka testler de olmasına rağmen, çokça kullanılan bir testtir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

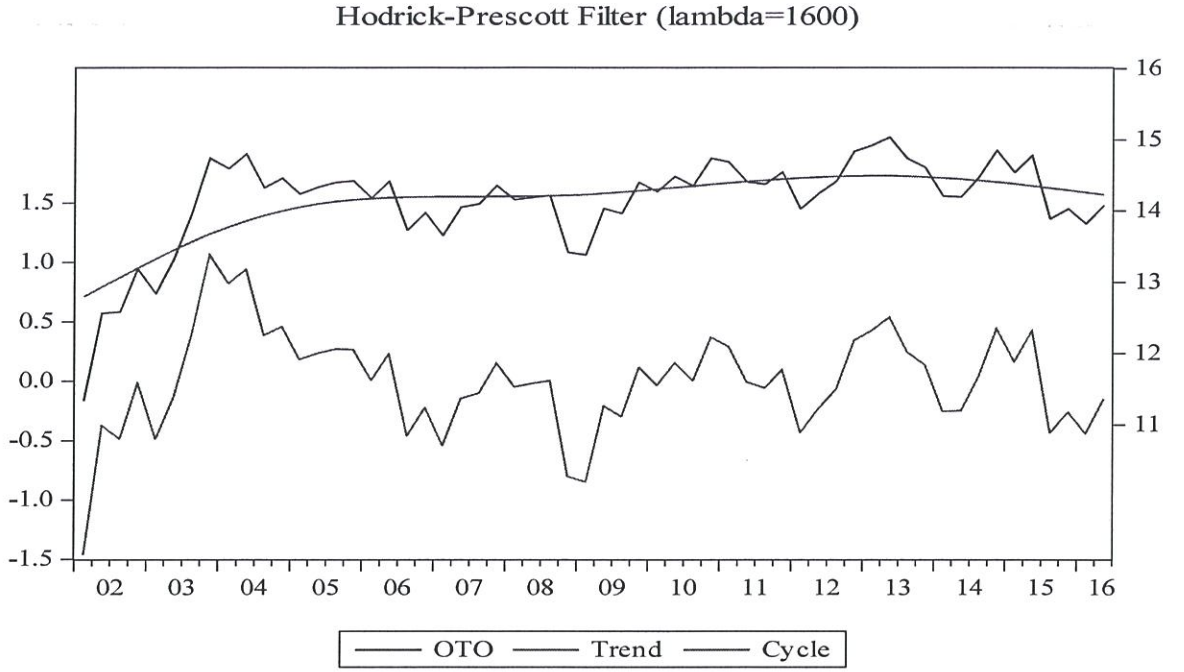
Bu bölümde banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi ekonometrik olarak analiz edilerek elde edilen bulgulardan bahsedilecektir. Analizler Eviews 9.0 paket programı kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle 7'nci bölümde bahsedilen veri setinde yer alan değişkenlerin durağanlık analizleri yapılmış ve sonuçlar aşağıda (Çizelge 10) sunulmuştur. Devamında ise ARDL ve Johansen Eşbütünleşme testlerine ait sonuçlar raporlanmıştır.

4.1. Serilerdeki Trend Yapısı ve Hodrick-Prescott Filtreleme Analizi Sonuçları

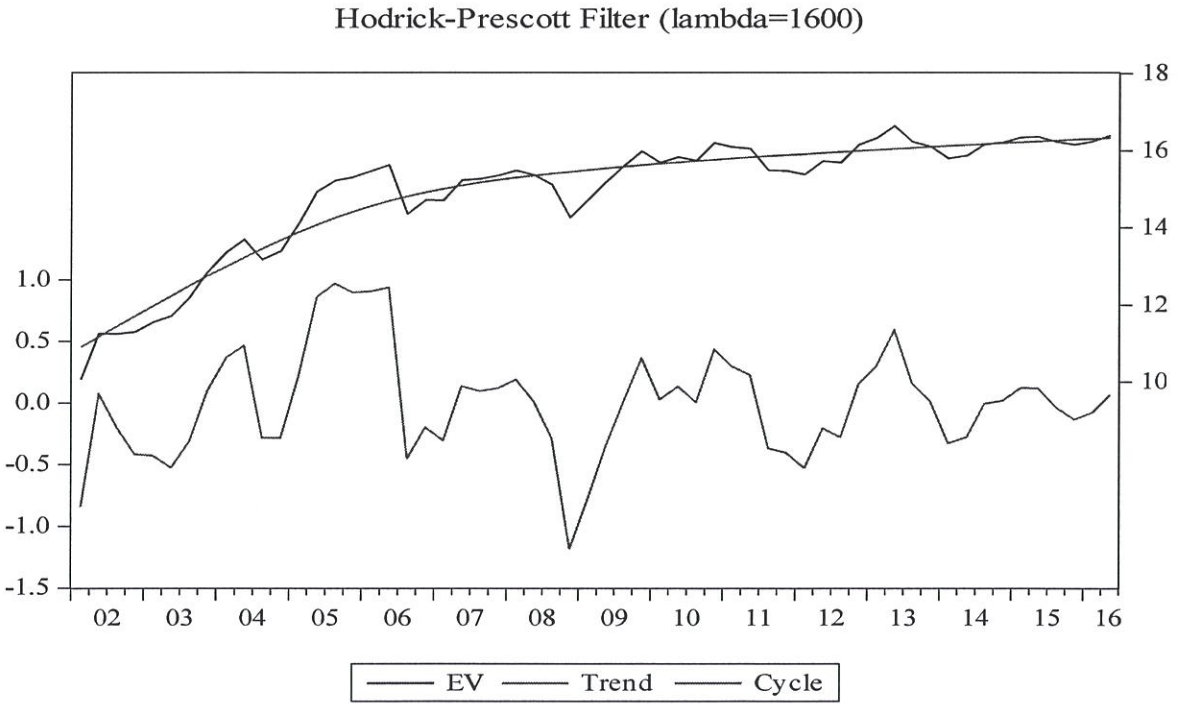
Serilerdeki trend yapısını görmek amacıyla yapılan Hodrick-Prescott analizine ait her bir serinin trend yapısı aşağıdaki grafiklerden görülmektedir. Serilerin doğrusal olmayan trend içerdiği grafiklerden de anlaşılmaktadır. Bu nedenle çalışmanın devamında kuadratik trend içeren eşbütünleşme analizine başvurulacaktır.

Şekil 10: Gelir değişkeni Hodrick-Prescott Filtreleme Grafiği

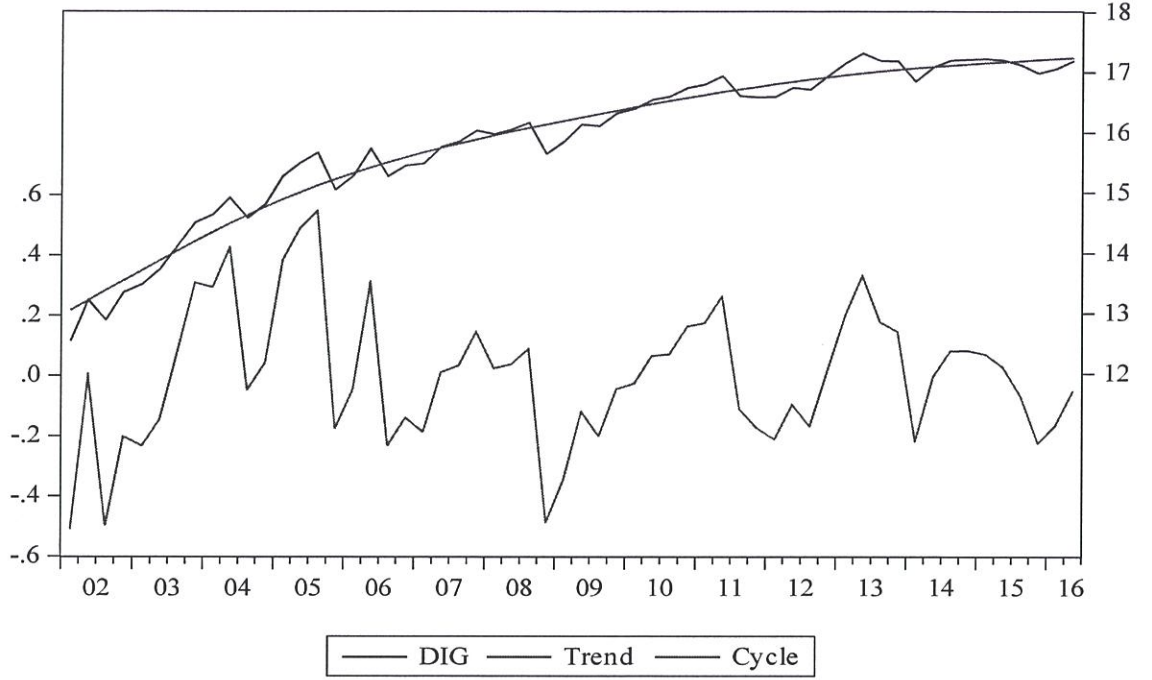

Şekil 11: Oto değişkeni Hodrick-Prescot Filtreleme Grafiği

Şekil 12: Ev değişkeni Hodrick-Prescot Filtreleme Grafiği

Hodrick-Prescott Filter (lambda=1600)

Şekil 13: DIG değişkeni Hodrick-Prescott Filtreleme Grafiği

4.2. Durağanlık sonuçları

Çizelge 10. DF-GLS Birim Kök Testi Sonuçları (Elliott-Rothenberg-Stock DF-GLS test istatistiği)

	Düzey		I. Fark	
	Sabitli	Sabitli Trendli	Sabitli	Sabitli Trendli
Gelir	0.527366	-1.766204	-0.461658	-1.695764
Taşıt	-0.526107	-2.017594	-1.222470	-2.565805
Konut	-0.130851	-1.500405	-1.848880	-5.490752
Diğer	0.128990	-1.633997	-0.421716	-7.406769

Not: * %1, ** %5, *** %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablodan da görüldüğü üzere farklı modellere göre en sağlıklı birim kök sonuçları fark durağan serilerde görülmektedir.

4.3. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Johansen Eşbütünleşme testi sonuçları aşağıda ele alınmıştır. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması aşamasında optimal gecikme uzunluğunun tespiti için VAR metodu ile optimal gecikme uzunlukları araştırılmış ve LR, FPE ve AIC yöntemleri dikkate alınarak optimal gecikme uzunluğu 3 olarak tespit edilmiştir

Çizelge 11. Trace İstatistiğine Göre Sınırsız Eşbütünleşme Testi Sonuçları

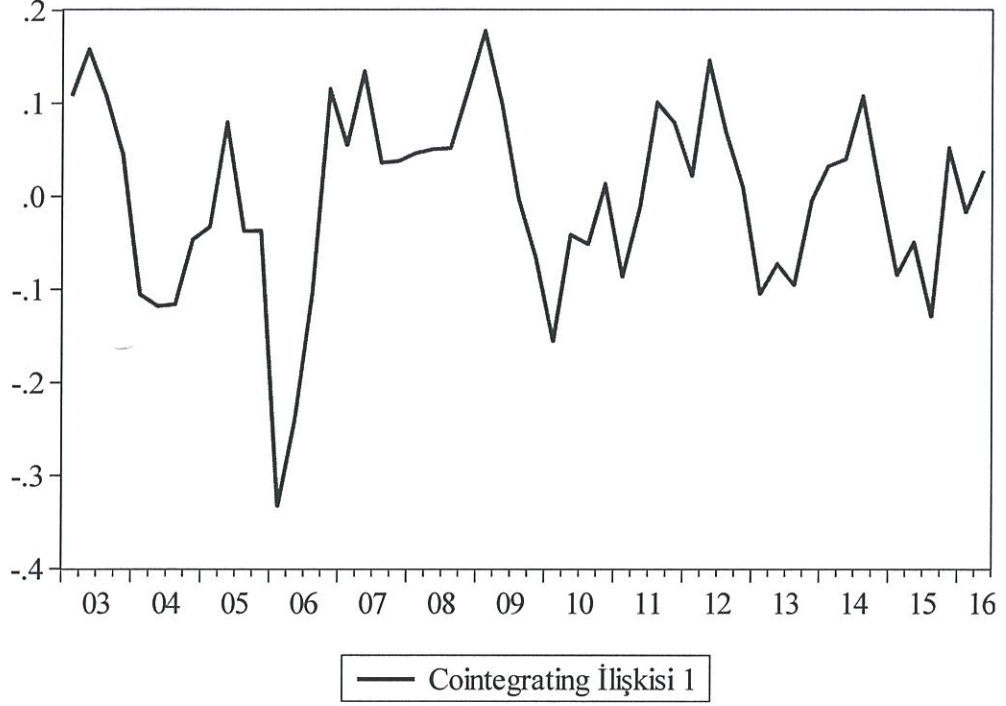
Hipotez		İz	0.05	
Boş Hipotez	Özdeğer	İstatistik	Kritik Değer	Olasılık
$r=0^*$	0.485760	65.90152	55.24578	0.0044
$r\leq 1^*$	0.266873	29.98800	35.01090	0.1560
$r\leq 2^*$	0.176555	13.22442	18.39771	0.2275
$r\leq 3^*$	0.049378	2.734483	3.841466	0.0982

Trace istatistiğine göre sınırsız eşbütünleşme testi sonuçları Çizelge 11’de gösterilmiştir. Buna göre değişkenler arasında 1 adet eşbütünleşme vektörü bulunmaktadır.

Çizelge 12. Max-Eigen İstatistiğine Göre Sınırsız Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotez		İz	0.05	
Boş Hipotez	Özdeğer	İstatistik	Kritik Değer	Olasılık
$r=0^*$	0.485760	35.91353	30.81507	0.0109
$r\leq 1^*$	0.266873	16.76357	24.25202	0.3540
$r\leq 2^*$	0.176555	10.48994	17.14769	0.3536
$r\leq 3^*$	0.049378	2.734483	3.841466	0.0982

akabinde yeni borçlar doğurduğu için ekonomiye olumsuz etkilerinin de olduğunu göstermektedir.

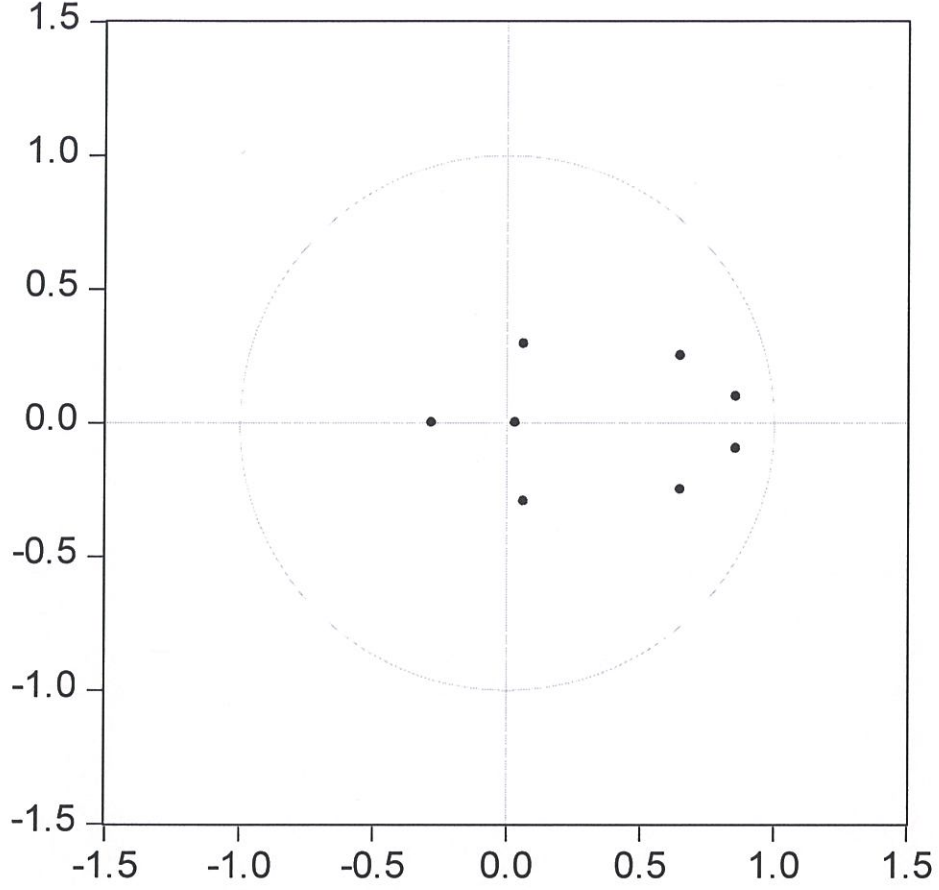
Şekil 14. Eşbütünleşme İlişkisi

Aşağıdaki tabloda hata düzeltme modeli sonuçları görülmektedir. Hata terimlerinin gecikmesini gösteren $ECM(-1)$ katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. Uzun dönemde ortaya çıkan bir şok sonucu dengeden sapmaların yaklaşık olarak %12 si bir dönemde (3ay) ortadan kalkmaktadır. Hata düzeltme modelinin diagnostiklerinde herhangi bir sorun görülmemiştir. Analizlerin devamında ise elde edilen eşbütünleşme ilişkisi için temel varsayım testleri yapılmış ve Heterodeskaside, Otokorelasyon, normal dağılım testleri yapılmış ve raporlanmıştır.

Çizelge 13. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Hata Düzeltme	D(GELİR)	Hata Düzeltme	D(GELİR)	
ECM -1	-0.029336	D(DİG(-1))	0.043853	
	(0.02129)		(0.02838)	
	[-1.37812]		[1.54522]	
D(GELİR(-1))	-0.067055	D(DİG(-2))	-0.003416	
	(0.14049)		(0.02850)	
	[-0.47728]		[-0.11985]	
D(GELİR(-2))	-0.387094	C	0.010904	
	(0.13655)		(0.00989)	
	[-2.83473]		[1.10290]	
D(OTO(-1))	-0.016667	@TREND(02Q1)	-2.68E-06	
	(0.01820)		(0.00025)	
	[-0.91594]		[-0.01061]	
D(OTO(-2))	-0.021981	D1	-0.016484	
	(0.01764)		(0.03161)	
	[-1.24600]		[-0.52151]	
D(EV(-1))	0.006708	D2	0.056001	
	(0.01681)		(0.03720)	
	[0.39909]		[1.50525]	
D(EV(-2))	0.028156	D3	0.102167	
	(0.01775)		(0.02496)	
	[1.58597]		[4.09277]	
R kare	0.938873		Max.olabilirlik	129.6774
Düzeltilmiş. R kare	0.919491		Akaike AIC	-4.840543
F istatistik	48.44124		Schwarz SC	-4.288048

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekil 15. VAR Modeli Durağanlık Grafiği

AR Karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisindeki konumları modelin durağan olduğunu göstermektedir. VAR modelinin yapısal anlamda bir sorun içerip içermediğini tespit edebilmek üzere ayrıca Otokorelasyon LM ve Hata Düzeltme Modeli Değişen Varyans Testi de yapılmıştır.

Çizelge 14. Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM-testi	Olasılık
1	21.30071	0.1672
2	23.17435	0.1092
3	44.57313	0.0002
4	15.97538	0.4547
5	23.01010	0.1135

Tahmin edilen VAR modelindeki hata terimlerinin birbirleri ile ilişkili olup olmadıklarını belirlemek amacıyla yapılan bu test, ele alınan 5 gecikme düzeyinde de otokorelasyon bulunmadığını göstermiştir. Hata terimlerinin varyansının bütün örneklem için sabit olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla yapılan Hata Düzeltme Modeli Değişen Varyans Testi Sonuçları ise Çizelge 19’da gösterilmektedir.

Çizelge 15. Hata Düzeltme Modeli Değişen Varyans Testi Sonuçları

Ki-Kare	Df	Olasılık
291,7285	280	0.3026

Ki-Kare değeri tahmin edilen modelde değişen varyans sorunu olmadığını başka bir ifadeyle hata teriminin varyansının tüm gözlemler için aynı olduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 16.VEC Artık Normallik Testi Sonuçları

Bileşenler	Çarpıklık	Ki-Kare	df	Olasılık
1	-0.501894	2.570630	1	0.1089
2	-0.335850	1.200779	1	0.2732
3	0.223929	0.544804	1	0.4604
4	-0.880318	6.929084	1	0.0085
Ortak		11.24530	4	0.0239
Bileşenler	Basıklık	Ki-Kare	df	Olasılık
1	3.402579	0.213721	1	0.6439
2	2.735981	0.089117	1	0.7653
3	2.628171	0.065481	1	0.7980
4	4.450447	0.124907	1	0.7238
Ortak		0.493226	4	0.9742
Bileşenler	Jarque-Bera	Df	Olasılık	
1	2.784351	2	0.2485	
2	1.289896	2	0.5247	
3	0.610285	2	0.7370	
4	7.053991	2	0.0294	
Ortak	11.73852	8	0.1633	

Yukarıda özetlenen sonuçlar tahmin edilen eşbütünleşme ilişkisinin diagnetik istatistikler anlamında da güvenilir olduğunu göstermektedir. Tahmin edilen denklem ekonometrik anlamda güvenilir sonuçlar sunmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Finansal sistemlerin yapısı ve işlevlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi üzerinde çokça durulmuş ancak bu konuda bir fikir birliğine varılamamıştır. Büyüme sürecinde olan ekonomiler finansman konusunda sıkıntılar yaşamaktadırlar. İstikrarlı bir büyüme süreci yaşamak isteyen ekonomiler, büyüme için ihtiyaç duyulan finansman kaynağını çoğu zaman kendi iç dinamikleri ile temin edememektedirler ve burada devreye giren banka kredileri kalkınma sürecinde ihtiyaç duyulan finansman ihtiyacını gidermede önemli bir role sahip olmaktadır. Tüketim eğilimine sahip olan fakat yeterince gelire sahip olmayan kişiler için banka kredilerinin talebi artırmada önemli bir rolü vardır. Gelişmekte olan ekonomilerde düşük ve orta gelir seviyesine sahip kişilerin çoğu ev ya da araba gibi ihtiyaçlarını banka kredileri aracılığıyla gidermektedirler. Yani tüketici, konut ya da taşıt kredileri ekonomide bir efektif talep yaratarak kalkınma sürecini olumlu etkilemektedirler.

Bazı ülkelerde yapılan çalışmalarda banka kredilerindeki artış ile ekonomik büyüme arasında değişik ilişkilere rastlanmıştır. Örneğin, Çin üzerinde yapılan çalışmalarda banka kredilerinin gelişimi bölgesel kalkınmayı olumlu etkilerken AB üyesi ülkelerde toplu olarak yapılan çalışmalarda ise banka kredilerinin ekonomik kalkınmayı olumlu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Banka kredilerinin ekonomik kalkınmayı olumlu etkilediğine dair herhangi bir hipotezde banka kredilerinin ekonomik büyümeyi de olumlu etkilemesi beklenir. Bu çalışmada, Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, üçer aylık veriler kullanılarak 2002 - 2016 dönemi için araştırılmıştır. Yapılan analizlerde taşıt kredilerinin konut kredilerinin büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Banka kredileri ile ekonomik büyüme göstergeleri arasındaki etkileşimi ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma ile ekonomik büyümede banka kredilerinin önemi kanıtlanmıştır.

Banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli etkileşimi ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma ile ekonomik büyümede banka kredilerinin önemi kanıtlanmıştır. Ayrıca araştırma sonucunda, Türkiye'deki ekonomik büyümeye kurumsal yapıya sahip bankacılık sektörünün olumlu katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.

Ekonomide kredi hacmindeki genişlemenin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığının tespit edilmesi öncelikle ekonomik daralma dönemlerinde, ekonomideki bu daralmanın (veya küçülmenin) önlenmesi adına kredi politikasının önemli bir makro ekonomik politika aracı olduğunun ortaya konulması bakımından önemlidir. Diğer taraftan diğer kategorisinde yer alan kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisi de diğer bir dikkat çekici bulgudur. Özellikle tüketici kredilerindeki son dönemde yaşanan genişlemenin reel üretim üzerinde kısıtlayıcı bir baskı kurduğu gerçeğine dikkat edilmelidir.

5.2. Öneriler

Türkiye'de ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesi için düzenli işleyen ve gelişmiş bir finansal sisteme gereksinim duyulmaktadır. Kredilerin ekonomik büyümeye, ekonomik büyümenin finansal gelişmeye sebep olduğu, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin net olmadığı sonuçları altında farklı bir ilişkinin var olabileceği düşünülebilir ve farklı bir ilişkinin varlığı farklı veriler ve analiz yöntemleriyle incelenebilir.

Yapılan analizler sonucu taşıt ve konut kredilerindeki bir artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği gözlemlenirken diğer olarak adlandırılan tüketici kredilerinin negatif yönde etkilemekte olduğu gözlemlenmiştir. Genellikle bu tür

krediler borç ödemedede kullanılmaktadır ve toplam talepte artış yaratmadığı gibi kişilerin (ve/veya toplumun) toplam borç yükünde artışa sebep olmakta bu da kişilerin tasarruf eğiliminin artmasına ve cari dönemdeki ve gelecekteki tüketimlerinin azalmasına sebep olmaktadır. Ayrıca 2017 verilerine bakıldığında takibe düşen kredilerin de artmış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan yola çıkılarak tüketici kredileri ve takipteki kredilerin ekonomiyi negatif yönde etkileme nedenleri, dereceleri dikkate alınarak makro ekonomik yapı ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013). *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2).
- Aghion, P., and Howitt, P. (1990). A Model of Growth Through Creative Destruction. *National Bureau of Economic Research*. (No. w3223).
- Aghion, P., Caroli, E., and Garcia-Penalosa, C. (1999). Inequality and Economic Growth: the Perspective of the New Growth Theories. *Journal of Economic literature*, 37(4), 1615-1660.
- Ak, M. Z., Altıntaş, N. ve Şimşek, A.S. (2016). Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Nedensellik Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17/2.
- Aksoy, Erdal (2005). *Türk Bankacılık Sisteminde Bireysel Krediler ve Bankacılık Altyapısının Paylaşımı (Ortak ATM ve Pos Kullanımı)*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altıntaş, H. ve Ayrıçay, Y. (2010). Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi: 1987-2007. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/2.
- Ananzeh, I. E. N. (2016). Relationship Between Bank Credit and Economic Growth: Evidence from Jordan. *International Journal of Financial Research*, 7(2), 53.
- Aslan, Ö., ve Küçükaksoy, İ. (2006). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (4), 25-38.

- Aslan, Ö., ve Korap, H.L. (2006). Türkiye’de Finansal Gelişme Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Güz 2006 Sayı 17*.
- Atamtürk, Burak. (2007). Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23/2*.
- Bagehot, W. (1878). The Emotion of Conviction. *Literary Studies, 101*, 172.
- Barro, R. J. (2001). Human Capital and Growth. *The American Economic Review, 91(2)*, 12-17.
- Baumol, W. J. (1986). Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-run Data Show. *The American Economic Review, 1072-1085*.
- BDDK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2017). <https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSSGG/TBSSGG.aspx> (29 Mayıs 2017)
- BDDK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2017). https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/Yillik_Raporlar/Yillik_Raporlar.aspx (21 Haziran 2017).
- BDDK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2017). https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanunu/Bankacilik_Kanunu.aspx (30 Temmuz 2017).
- Bilgin, M. H. ve Kartal, F. (2009). *Türkiye’de Enflasyon ve Bankacılık Sektörü Kredileri: 2002-2008 Dönemi Üzerine Bir İnceleme*. Maliye Finans Yazıları.1(85).
- Bocutoğlu, E. (2012). Krizin Makro İktisadından Makro İktisadın Krizine: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Discussion Paper, Turkish Economic Association, 2012/106*.

- Ceylan, S. ve Durkaya, M. (2010). Türkiye’de Kredi Kullanımı - Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24.2.
- Civcir, İ. (2012). Türkiye’de Kriz Sonrası Dönemde Kredi Çöküşü. *Türkiye Ekonomi Kurumu* 2012/12.
- Çağlayan, E., ve Saçaklı, İ. (2006). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Sıfır Frekansta Spektrum Tahmincisine Dayanan Birim Kök Testleri ile İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1).
- Çetintaş, H. (2004). İhracat ve Ekonomik Büyüme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(1).
- Damşoğlu, A. Ç. (2004). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yönetim*, 15 (49).
- Delice, Güven. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20.
- Demir, Y., Öztürk, E., ve Albeni, M. (2007). Türkiye’de Finansal Piyasal ile Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(2).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2009). *Ekonomik Gelişmeler, Aralık 2009*.
- Dolanay, Sıtkı S. (2009). Schumpeter Sisteminde Yenilikler, Ekonomik Gelişme ve Devresel Hareketler. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 2.
- Domar, E. D. (1946). Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment. *Econometrica, Journal of the Econometric Society*, 137-147.
- Durukan, A. B. (2013). *Türkiye’nin Makro Ekonomik Büyüklükleri Arasındaki İlişkinin Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO). (2015). *2014 Yılında Türkiye, Dünya Ekonomisi 2015 Yılından Beklentiler Raporu*.
- Elliott, G., Rothenberg, T. J., and Stock, J. H. (1992). Efficient Tests for an Autoregressive Unit Root.
- Erdem, E. ve Dumrul, C.(2014). Keynesyen ve Neo-Klasik Yaklaşımlarda Finansal Sistem ve İktisadi Büyüme. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33/2
- Ergeç, E. H. (2004). Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi ve Türkiye Örneği: 1988-2001. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Evliyaoğlu, Tamer. (2010). *2008 Krizi Sonrası Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Goldsmith, Raymond W. (1969). Financial Structure and Development. *California: Yale University Press*.
- Göçer İ. (2013). Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2).
- Göçer, İ., Mercan, M., ve Bölükbaş, M. (2015). Bankacılık Sektörü Kredilerinin İstihdam ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Çoklu Yapısal Kırımlı Eş Bütünleşme Analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2).
- Gökdeniz, İ., Erdoğan, M., ve Kalyüncü, K. (2003). Finansal Piyasaların Ekonomik Büyümeye Etkisi ve Türkiye Örneği (1989-2002). *GÜ Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1.
- Granger, C. W., and Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics*, 2(2), 111-120.

- Gujarati, D. N., and Porter, D. C. (1999). *Essentials of Econometrics*. (4. Edition). New York: McGraw-Hill Irwin.
- Güneş, S (2013). Finansal Gelişmişlik ve Büyüme Arasındaki Nedensellik Testi: Türkiye Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (1).
- Harrod, R. F. (1939). An Essay in Dynamic Theory. *The Economic Journal*, 49(193), 14-33.
- Hicks, J. R. (1969). A Theory of Economic History. *OUP Catalogue*.
- Hondroyiannis, G., Lolos, S., and Papapetrou, E. (2005). Financial Markets and Economic Growth in Greece, 1986–1999. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 15(2).
- Howitt, P., and Weil, D. (2008). Economic Growth. *The New Palgrave Dictionary of Economics*.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Johansen, S., and Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.
- Kandır, S. Y., İskenderoğlu, Ö. Ve Önal, Y. B. (2007). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16.2.
- Kar, M., Peker, O. ve Kaplan, M. (2008). Trade Liberalization Financial Development and Economic Growth in the Long-run: The Case of Turkey. *The South East European Journal of Economics and Business*, 3(2), 25-38.

- Karaöz, M., ve Albeni, M. (2003). *Ekonomik Kalkınma ve Modern Yenilik Teorisi*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(3).
- Kaya, Ferudun. (Editör). (2014). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri*. (3. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Kıraçlar, Fatma K. (2005). *Ekonomik Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye: İçsel Büyüme Modelinin Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- King, R. ve Levine, R. (1993). Finance, Entrepreneurship and Growth: Theory and Evidence. *Journal of Monetary Economics*, 32, New York, 1993. ss. 513–542.
- Levine, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*, 35(2), 688-726.
- Levine, R. (1998). The Legal Environment, Banks, and Long-run Economic Growth. *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. 30, No.3.
- Lucas, R. E., Jr. (1988): "On the Mechanics of Economic Development". *Journal of Monetary Economics*, 22/ 3-42.
- Lucas, R. E. (1998). On the Mechanics of Economic Development. *Econometric Society Monographs*, 29, 61-70.
- Lynch, D. (1996). Measuring Financial Sector Development: A Study of Selected Asia-Pacific Countries. *The Developing Economies*, 34(1), 3-33.
- Murinde, V. ve Eng, F. S. (1994). Financial Development and Economic Growth in Singapore: Demand-following or Dupply-leading? *Applied Financial Economics*, 4(6), 391-404.

- Müslümov, A. ve Aras, G. (2002). Sermaye Piyasası Gelişmesi ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkileri: OECD Ülkeleri Örneği. *İktisat İşletme Finans*, 17(198), 90- 100.
- Öztürkler, H. ve Çermikli, A.H. (2007). Türkiye’de Bir Parasal Aktarım Kanalı Olarak Banka Kredileri. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44.514.
- Parasız, İlker. (2007). *Finansal Kurumlar ve Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Patrick, H. T. (1966). Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 14(2), 174-189.
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-run Growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Saikkonen, P. and Luukkonen, R. (1997). Testing Cointegration in Infinite Order Vector Autoregressive Processes, *Journal of Econometrics*, 81(1), 93-126.
- Savaş, Vural F. (1998). *İktisatın Tarihi*. (2. Baskı). İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Schumpeter, J. A. (1954). *History of Economic Analysis*. Psychology Press.
- Schumpeter, J. A. (2003). *Ten Great Economists*. Routledge.
- Shaw, E. S. (1973). *Financial Deepening in Economic Development*. New York: Oxford University Press.
- Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 2 vols. W. Strahan and T. Cadell.
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.

- Solow, R. M. (1988). Growth Theory and After. *The American Economic Review*, 78(3), 307-317.
- Stock, J. H., ve Watson, M. W. (1988). A Probability Model of the Coincident Economic Indicators.
- Sümer, G. (2016). Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü ile Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18.
- Taban, Sami. (2008). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taban, Sami. (2013). *İktisadi Büyüme*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Taşar, İzzet. (2015). *İçsel Büyüme Modelleri Çerçevesinde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Yapısal Dönüşümü*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- TBB, Türkiye Bankalar Birliği. (2017).
<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> (30 Eylül 2017)
- TCMB, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2017). [http:// http://evds.tcmb.gov.tr/](http://evds.tcmb.gov.tr/)
(31 Ağustos 2017).
- The World Bank. (2017). <http://data.worldbank.org> (31 Ağustos 2017).
- Tosun, Bengü. (2016). *Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Kuznets Hipotezi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuna, K., ve Bektaş, H. (2013). Kredi Hacminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolünün İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*.

- Tunç, Hakan. (2013). *Ekonomik Göstergeler Işığında Banka Kredilerinin Büyüme ve Kalkınmadaki Rolü: Tüketici Kredileri, Taşıt Kredileri, Konut Kredileri Ayrımı*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. (2016).
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21510> (25 Şubat 2017).
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). <http://www.tuik.gov.tr> (31 Ağustos 2017).
- Ünsal, Erdal M. (2016). *İktisadi Büyüme*. (2. Baskı). Ankara: BB101 Yayınları.
- Üzümcü, Adem. (2012). *İktisadi Büyüme: Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Vakıfbank Ekonomik Araştırmalar. (2017).
<http://www.vakifbank.com.tr/bankacilik-sektor-raporu-.aspx?pageID=1017>
(30 Ağustos 2017)
- Vurur, N. S. ve Özen, E. (2013). Türkiye’de Mevduat Banka Kredisi ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/3.
- Yücel, Fatih. (2009). Temel Bileşenler Yöntemiyle Türk Sermaye Piyasası Gelişiminin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkilerinin Bir Analizi. *Sosyoekonomi*, 9(9).